КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ХОДАН МАКСИМ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК [336:143:352.07:316.334.5](043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ЯК ДРАЙВЕР РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ВОЄННИЙ ЧАС

Спеціальність 051 Економіка
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання та відповідне джерело
_____ М.А. Ходан

Науковий керівник Буртняк Іван Володимирович, доктор економічних наук, професор

Івано-Франківськ - 2026

АНОТАЦІЯ

Ходан М.А. Місцеві бюджети як драйвер розвитку економіки територіальних громад у воєнний час. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 Економіка - Карпатський національний університет імені Василя Стефаника Міністерства освіти і науки України, Івано-Франківськ, 2026.

Дисертаційна робота присвячена комплексному дослідженню фінансового забезпечення територіальних громад як базового елементу системи місцевого самоврядування в Україні в умовах поглиблення процесів децентралізації, структурних економічних трансформацій та повномасштабної війни. Особлива увага приділяється ролі територіальних громад у забезпеченні соціально-економічної стійкості регіонів, підтриманні належного рівня публічних послуг, формуванні локальної фінансової спроможності та адаптації до нових викликів воєнного часу.

Актуальність теми зумовлена суттєвим посиленням функціонального навантаження на територіальні громади в умовах воєнного стану, трансформацією їхніх повноважень і відповідальності у сфері забезпечення життєдіяльності населення, організації гуманітарної підтримки, відновлення критичної інфраструктури та підтримання соціальної стабільності. У сучасних умовах саме територіальні громади виступають ключовими суб’єктами реалізації державної політики на місцевому рівні, забезпечуючи безперервність надання адміністративних, соціальних та комунальних послуг, координацію внутрішньо переміщених осіб, а також формування передумов для післявоєнного відновлення територій.

Водночас сучасні кризові процеси актуалізують необхідність розроблення нових науково-методичних підходів до оцінювання фінансової спроможності, стійкості та адаптивності територіальних громад. Це

обумовлює потребу у вдосконаленні механізмів управління фінансовими ресурсами громад, підвищенні ефективності використання бюджетних коштів, зміцненні дохідної бази місцевого самоврядування та формуванні дієвих інструментів забезпечення фінансової безпеки територіальних громад в умовах високого рівня невизначеності та довготривалих воєнних ризиків.

У роботі розв'язано наукове завдання, що полягає у поглибленні теоретико-методичних засад аналізу місцевих бюджетів та формуванні цілісного підходу до оцінювання їх доходної спроможності, видаткової структури та бюджетної стійкості з урахуванням впливу макроекономічних, інституційних і воєнних чинників. Удосконалено теоретичний підхід до розуміння місцевого бюджету як багатовимірної економічної категорії, яка поєднує фіскальну, соціальну, інституційну та просторову складові й функціонує в умовах асиметрії фінансових можливостей територіальних громад та обмеженої бюджетної автономії.

У межах дослідження здійснено системний аналіз формування доходної частини місцевих бюджетів, що дозволило виявити домінуючу роль податкових надходжень, насамперед податку на доходи фізичних осіб, як базового джерела фінансової спроможності міст, а також зростаюче значення міжбюджетних трансфертів як інструменту фіскальної стабілізації в умовах кризових шоків. Обґрунтовано, що посилення трансфертної складової доходів одночасно виконує компенсаторну функцію та формує ризики послаблення фінансової самостійності місцевих бюджетів у довгостроковій перспективі.

Поглиблений аналіз видаткової частини місцевих бюджетів дозволив виявити трансформацію бюджетних пріоритетів під впливом соціально-економічних та воєнних викликів. Доведено, що в умовах зростання невизначеності та обмеженості ресурсів відбувається перехід від розвитку до виживання та адаптації, що проявляється у концентрації бюджетних ресурсів на фінансуванні соціального захисту, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства та гуманітарних потреб. Аналіз бюджетної

забезпеченості в розрахунку на одного мешканця дозволив здійснити коректну міжміську порівняльну оцінку фінансових можливостей територіальних громад та виявити просторову диференціацію бюджетної спроможності.

Застосування економетричних методів дозволило кількісно оцінити вплив ключових економічних і фіскальних чинників на доходи місцевих бюджетів та виявити особливості воєнного впливу на їх формування. Обґрунтовано, що повномасштабна війна не обов'язково проявляється у формі одномоментного падіння доходів місцевих бюджетів, а має переважно структурний характер, змінюючи механізм взаємодії між доходами бюджету та їх економічними детермінантами. Це свідчить про адаптаційний характер функціонування місцевих фінансів у воєнний період та здатність окремих територіальних громад зберігати фінансову стійкість за рахунок інституційних і фіскальних механізмів.

Особливе місце у дослідженні посідає порівняльний аналіз місцевих бюджетів міст з різним воєнним статусом, що дозволило виявити асиметричність впливу війни на фінансову спроможність територіальних громад. Доведено існування різних моделей бюджетної поведінки в умовах воєнного стану: моделі бюджетної адаптації тилового міста, що поєднує збереження доходної бази з активним перерозподілом видатків, та моделі бюджетного виживання прифронтової громади, орієнтованої на забезпечення базових функцій життєзабезпечення та ліквідацію наслідків воєнних руйнувань.

Вагомою складовою роботи є обґрунтування ролі інституційних чинників у забезпеченні бюджетної стійкості, зокрема розвитку громадянського суспільства та використання партисипативних інструментів бюджетної політики. Показано, що залучення громадськості до бюджетного процесу, зокрема через механізми бюджету участі, може виступати додатковим ресурсом підвищення результативності використання бюджетних коштів, посилення довіри до органів місцевого самоврядування

та зміцнення фінансової стійкості територіальних громад, у тому числі в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

Узагальнені результати дослідження формують цілісне бачення сучасних викликів функціонування територіальних громад в Україні в умовах децентралізації та воєнного стану, а також створюють теоретико-методичне підґрунтя для подальшого вдосконалення механізмів управління фінансовими ресурсами громад. Особлива увага приділяється підвищенню рівня фінансової спроможності територіальних громад, забезпеченню їхньої стійкості до кризових явищ, зміцненню інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та формуванню ефективної системи прийняття управлінських рішень в умовах воєнного часу.

Отримані результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення державної та регіональної політики розвитку територіальних громад, адаптації фінансових механізмів місцевого самоврядування до сучасних викликів, а також формування стратегічних підходів до післявоєнного відновлення територій, підвищення якості публічних послуг і забезпечення сталого соціально-економічного розвитку громад.

Ключові слова: територіальні громади; фінансова спроможність; місцеві бюджети; бюджетна стійкість; фінансові ресурси; місцеве самоврядування; бюджетна децентралізація; міжбюджетні відносини; воєнні виклики; партисипативне бюджетування.

SUMMARY

Khodan M.A. The local budgets as a driver of economic development of territorial communities under wartime conditions. - Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation is submitted for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 Social and Behavioral Sciences, specialty 051 Economics. - Vasyl Stefanyk Carpathian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivano-Frankivsk, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the financial support of territorial communities as a fundamental element of the local self-government system in Ukraine under the conditions of deepening decentralization processes, structural economic transformations, and full-scale war. Particular attention is paid to the role of territorial communities in ensuring the socio-economic resilience of regions, maintaining an appropriate level of public services, strengthening local financial capacity, and adapting to the new challenges of wartime conditions.

The relevance of the research topic is determined by a significant increase in the functional burden on territorial communities under martial law, as well as the transformation of their powers and responsibilities in ensuring the livelihoods of the population, organizing humanitarian assistance, restoring critical infrastructure, and maintaining social stability. In the current context, territorial communities act as key actors in the implementation of state policy at the local level, ensuring the continuity of administrative, social, and communal services, coordinating support for internally displaced persons, and creating prerequisites for the post-war recovery of territories.

At the same time, modern crisis processes emphasize the need to develop new scientific and methodological approaches to assessing the financial capacity, resilience, and adaptability of territorial communities. This determines the necessity of improving mechanisms for managing community financial resources, increasing the efficiency of budgetary fund utilization, strengthening the revenue

base of local self-government, and developing effective instruments for ensuring the financial security of territorial communities under conditions of high uncertainty and prolonged wartime risks.

The research solves a scientific task aimed at deepening the theoretical and methodological foundations for analyzing local budgets and forming an integrated approach to assessing their revenue capacity, expenditure structure, and budgetary sustainability, taking into account the impact of macroeconomic, institutional, and military factors. The theoretical approach to understanding the local budget has been improved by interpreting it as a multidimensional economic category that combines fiscal, social, institutional, and spatial components and operates under conditions of asymmetry in the financial capacities of territorial communities and limited budgetary autonomy.

Within the framework of the study, a systematic analysis of the formation of local budget revenues was conducted, which made it possible to identify the dominant role of tax revenues - primarily the personal income tax - as the main source of financial capacity of cities, as well as the growing importance of intergovernmental transfers as an instrument of fiscal stabilization during crisis shocks. It is substantiated that the strengthening of the transfer component of revenues simultaneously performs a compensatory function and creates risks of weakening the financial independence of local budgets in the long term.

An in-depth analysis of local budget expenditures revealed a transformation of budgetary priorities under the influence of socio-economic and military challenges. It is proven that in conditions of increasing uncertainty and resource constraints, a shift from development-oriented policies toward survival and adaptation occurs, manifested in the concentration of budgetary resources on financing social protection, healthcare, housing and communal services, and humanitarian needs. The analysis of budgetary provision per capita enabled a correct intercity comparative assessment of the financial capacities of territorial communities and revealed spatial differentiation in budgetary capacity.

The application of econometric methods made it possible to quantitatively assess the impact of key economic and fiscal factors on local budget revenues and to identify the specific features of the military impact on their formation. It is substantiated that the full-scale war does not necessarily manifest itself in the form of an instantaneous decline in local budget revenues but has predominantly a structural character, changing the mechanism of interaction between budget revenues and their economic determinants. This indicates the adaptive nature of the functioning of local finances during the wartime period and the ability of certain territorial communities to maintain financial sustainability through institutional and fiscal mechanisms.

A special place in the study is occupied by a comparative analysis of local budgets of cities with different military statuses, which made it possible to identify the asymmetry of the war's impact on the financial capacity of territorial communities. The existence of different models of budgetary behavior under martial law is substantiated: a model of budgetary adaptation of a rear-area city, which combines the preservation of the revenue base with an active reallocation of expenditures, and a model of budgetary survival of a frontline community, focused on ensuring basic life-support functions and eliminating the consequences of military destruction.

An important component of the research is the substantiation of the role of institutional factors in ensuring budgetary sustainability, in particular the development of civil society and the use of participatory instruments of budgetary policy. It is shown that public involvement in the budgetary process, including through participatory budgeting mechanisms, can serve as an additional resource for increasing the efficiency of budget fund utilization, strengthening trust in local self-government bodies, and enhancing the financial sustainability of territorial communities, including under wartime and post-war transformations.

The generalized results of the research provide a holistic understanding of the current challenges facing territorial communities in Ukraine under the conditions of decentralization and martial law, while also creating a theoretical and

methodological foundation for further improvement of financial resource management mechanisms within communities. Particular emphasis is placed on strengthening the financial capacity of territorial communities, ensuring their resilience to crisis phenomena, enhancing the institutional capacity of local self-government bodies, and developing an effective system of managerial decision-making under wartime conditions.

The obtained research results may be used to improve state and regional policies aimed at the development of territorial communities, adapt financial mechanisms of local self-government to contemporary challenges, and formulate strategic approaches to post-war recovery, improvement of public service quality, and ensuring sustainable socio-economic development of communities.

Keywords*:* territorial communities; financial capacity; local budgets; budget sustainability; financial resources; local self-government; fiscal decentralization; intergovernmental fiscal relations; wartime challenges; participatory budgeting.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, які індексуються у міжнародних наукометричних базах даних категорії А

1. Maksym Khodan and Ivan Burtnyak (2025). Local budgets in Ukraine during wartime: Challenges, adaptation strategies, and the role of participatory budgeting. *Public and Municipal Finance*, 14(4), 77-93.

DOI: 10.21511/pmf.14(4).2025.06

URL: https://businessperspectives.org/index.php/journals/public-and-municipal-finance/issue-505/local-budgets-in-ukraine-during-wartime-challenges-adaptation-strategies-and-the-role-of-participatory-budgeting

Статті у наукових фахових виданнях України категоріх Б:

2. Ходан, М. (2026). Дохідна спроможність місцевих бюджетів як фактор розвитку територіальних громад в умовах війни. *Суспільство та національні інтереси*, 5(25), 3021–3031.

DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2189-2201

URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/42960

3. Ходан, М. (2026). Особливості фінансування розбудови територіальних громад в умовах війни. «*Національні інтереси України»: науково-практичний журнал*, 5(22), 2189–2201.

DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-5(22)-3021-3031

URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/43670

4. Ходан, М. (2026). Фінансові аспекти розвитку територіальних громад в умовах війни. «*Наукові інновації та передові технології» Державне управління, економіка, право, педагогіка, психологія: журнал*. 5(57), 5366–5376.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-5(57)-5365-5376

URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/view/463

5. Буртняк, І., & Ходан, М. (2025). Місцеві бюджети у воєнний час: можливості співпраці держави та соціальних інститутів. *Herald of Khmelnytskyi National University*. Economic Sciences, 348(6), 363-369.

DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-348-6-53

URL: https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/2418

6. Буртняк І.В., Ходан М.А., “Виклики партисипативного бюджетування: комплексний огляд”,): *Наукові перспективи,* № 8(38) (2023), с.301-308.

DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8(38)-301-308

URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6055

7. Буртняк І.В., Ходан М.А., “Партисипативне бюджетування в умовах війни: реальність та виклики”, *Наукові перспективи.* № 11(53) (2024) , с.511-519.

DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53)-511-519

URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/17112

8. Буртняк, І., & Ходан, М. (2025). Бюджетна стійкість та адаптація міських фінансів у період війни: аналіз Львова та Харкова. *Економіка та суспільство,* (79).

DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-61

URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6697

Праці, які засвідчують апробацію результатів матеріалів дослідження

9. Буртняк І.В., Ходан М.А., Партисипативне бюджетування в умовах війни/ І. В. Буртняк. М.А. Ходан / *Матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих економістів-кібернетиків «Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід» (Львів).* 24-25 листопада 2023 р. – С. 41-42.

URL: https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/07/2023_Zbirnyk-OK.pdf

10. Буртняк І.В., Ходан М.А., Особливості економетричного моделювання місцевих бюджетів. / М.А. Ходан, І. В. Буртняк // *Матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференці «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем.* 6-7 квітня 2023 р.» – Мультимедійне наук. електрон. вид. – Братислава – Харків, ВШЕМ – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2023.

URL: https://mpsesm.hneu.edu.ua/book/2025/index.html

11. Буртняк І.В., Ходан М.А., Місцеві бюджети в умовах військового стану// *Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід.*

Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Форум молодих економістів-кібернетиків 22-23 листопада 2024

URL: https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/11/2024_Zbirnyk-OK_END.pdf

12. Буртняк І.В., Ходан М.А., Functioning of local budgets of Ukraine during the war: resilience, adaptation, and the role of public participation// Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід. *Матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції Форум молодих економістів-кібернетиків.* 21-22 листопада 2025

URL: https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/12/2025_Zbirnyk-OK-NEW-1.pdf

13. Буртняк І. В., Ходан М. А Оцінка впливу повномасштабного вторгнення на соціальні видатки бюджету м. Львів. Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці. *Матеріали IX Міжнародної науково-методичної конференції. Чернівці, Чернівці, Україна. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*, 2025. С. 168–169.

URL: https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/12314?show=full

14. Буртняк І. В., Ходан М. А. Економетричне моделювання та прогнозування місцевих бюджетів в умовах війни. Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем. *Матеріали XVI міжнародної науково-практичної конференції.* 22-23 квітня 2025 р.. ХНЕУ ім. С. Кузнеця : Мультимедійне наук. електрон. видання, 2025.

URL: https://mpsesm.hneu.edu.ua/book/2025/index.html

ЗМІСТ

ВСТУП 15

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД 29

1.1. Місцеві бюджети територіальних громад як фінансова основа розвитку місцевої економіки 29

1.2. Особливості формування дохідної та видаткової частин бюджетів територіальних громад 45

1.3. Міжбюджетні відносини та фінансова спроможність територіальних громад в умовах воєнних викликів 66

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ТА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД) 85

2.1. Аналіз дохідної частини бюджетів територіальних громад та її впливу на економічний розвиток громад 85

2.2 Оцінка ефективності видатків бюджетів територіальних громад в умовах воєнного стану 114

2.3. Економетричне моделювання впливу соціально-економічних факторів на формування бюджетів територіальних громад 137

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ РОЛІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ 161

3.1. Стратегічні напрями зміцнення фінансової спроможності територіальних громад в умовах воєнного стану 161

3.2. Огляд та оцінка застосування партисипативного бюджетування у територіальних громадах зарубіжних країн в умовах 184

кризових викликів

3.3. Бюджет участі як інструмент підвищення ефективності використання бюджетів територіальних громад та стимулювання їх економічного розвитку 201

ВИСНОВКИ 218

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 221

ДОДАТКИ 247

ВСТУП

Аутальність теми. У XXI столітті системи державного управління зазнають трансформацій, що зумовлені як глобальними викликами - економічними, політичними, екологічними та соціальними, - так і внутрішніми змінами у самих суспільствах. Для України ці зміни мають особливе значення, адже держава одночасно перебуває у стані реформування інституцій, інтеграції до європейського простору, протистояння зовнішній агресії та побудови ефективної системи управління на місцевому рівні. У цьому контексті зростає значення місцевих бюджетів як інструменту реалізації політик розвитку територій та задоволення потреб громадян.

Упродовж останнього десятиліття в Україні активно впроваджуються принципи децентралізації публічної влади, що супроводжується передачею повноважень та ресурсів від центральних органів до органів місцевого самоврядування. Одним із ключових індикаторів успішності цих процесів є ефективність формування, оцінки та аналізу міських бюджетів, які відображають не лише фінансовий стан громади, а й рівень розвитку її інституцій, ступінь залучення громадян до процесів прийняття рішень та реалізації публічної політики.

Зростаюча роль громадянського суспільства в управлінні публічними фінансами вимагає нових підходів до бюджетного процесу. Партисипативне бюджетування, громадський контроль, прозорість та відкритість фінансової інформації, участь неурядових організацій у розробці та моніторингу місцевих бюджетів - усе це свідчить про еволюцію традиційної бюджетної моделі до більш інклюзивної та динамічної. В умовах цифровізації та швидких змін у запитах громади зростає потреба в науковому обґрунтуванні ефективних методів формування міських бюджетів з урахуванням як економічних реалій, так і демократичних процесів.

Бюджет як економічна категорія є основним інструментом реалізації публічної влади. Він відображає не лише кількісні параметри доходів і видатків, а й сутність взаємодії між державою, органами місцевого самоврядування, громадянами та бізнесом. Міські бюджети, у свою чергу, є найбільш наближеними до реальних потреб мешканців, і тому в умовах розвитку громадянського суспільства набувають нового, більш комплексного значення.

Дослідження ролі місцевих бюджетів в економічному та соціальному розвитку України, у формуванні та використані фінансових ресурсів держави завжди було одним із важливіших напрямів у фінансовій науці. Це обумовлено тим, що бюджет є основним інструментом забезпечення діяльності держави і органів місцевого самоврядування та найважливішим елементом проведення бюджетної політики. Як економічна категорія бюджет не може мати політичного змісту, водночас він значною мірою впливає на політичні процеси у суспільстві. Місцеві бюджети виражають ту частину фінансових відносин суспільства, в які вступають суб'єкти влади з фізичними і юридичними особами з приводу перерозподілу ВВП в процесі формування і використання бюджетного фонду у зв'язку з необхідністю реалізації соціально-економічних і політичних інтересів громадян, суб'єктів господарювання, муніципальних і регіональних утворень, держави в цілому. Ці фінансові відносини набувають форми доходів і видатків державного та місцевих бюджетів [45].

Особливої актуальності ця тема набуває в умовах повномасштабної війни в Україні, що розпочалася у 2022 році. З одного боку, значна частина ресурсів була переорієнтована на забезпечення обороноздатності держави, з іншого - громади отримали нові виклики у вигляді внутрішньої міграції, руйнування інфраструктури, зростання соціального навантаження. Це створює потребу в підвищенні ефективності бюджетного планування, у пошуку резервів, мінімізації нераціональних витрат, а також у посиленні прозорості та підзвітності у використанні фінансів.

Фінансова політика держави безпосередньо виробляється і реалізується органами управління державними фінансами, яке закріплено на законодавчому рівні. В сферу безпосереднього державного управління входять державні фінанси (їх мобілізація та розподіл). Це відносини по формуванню тієї частини фінансових ресурсів, яка мобілізується державою в державні і місцеві бюджети, спеціальні цільові державні фонди і державні підприємства. Управління цими фінансами здійснюється насамперед вищим органам законодавчої влади шляхом прийняття фінансового законодавства, прийняття державного бюджету та звіту про його виконання, налагодження податкової системи, затвердження граничного розміру державного боргу та інших фінансових параметрів [211].

Роль місцевих бюджетів певною мірою визначається величиною валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через них. Частка місцевих бюджетів у перерозподілі валового внутрішнього продукту, а також у зведеному бюджеті поряд з економічним і соціальним має важливе політичне значення. Вона свідчить про участь місцевого самоврядування у розв'язанні актуальних проблем розвитку держави, про певну обмеженість функцій центральних органів влади. У цьому зв'язку необхідно враховувати, що однією із важливих передумов побудови демократичної держави є самостійність і незалежність органів місцевого самоврядування. Європейська хартія місцевого самоврядування передбачає його відокремленість від державної влади, повну незалежність і самостійність покладених на нього функцій у межах своєї компетенції [211].

Поряд з внутрішніми викликами, зростає і роль міжнародного досвіду. У країнах Європейського Союзу, зокрема Польщі, Німеччині, Франції, ефективно функціонують моделі бюджетної участі, аналізу витрат на основі результативності, індикативного планування, які можуть бути адаптовані до українського контексту з урахуванням специфіки формування та використання міських бюджетів. Вивчення цих моделей дозволяє розширити інструментарій вітчизняної фінансової науки та практики.

Наукове обґрунтування методів формування, оцінки та аналізу міських бюджетів в умовах розвитку громадянського суспільства дозволяє не лише покращити фінансову дисципліну, а й сприяє посиленню довіри до органів влади, зростанню бюджетної грамотності громадян та залученню мешканців до співуправління містом.

У межах сучасного публічного управління міські бюджети трансформуються не лише як механізми фінансового забезпечення, але й як інституційні основи демократичного врядування. Їх ефективність все більше розглядається не з погляду простого збалансування доходів і видатків, а як показник соціальної згуртованості, відповідальності влади перед громадою, сталого просторового розвитку та спроможності адаптуватися до кризових викликів. Саме на рівні міст відбувається найближча взаємодія між владою та громадянами, і тому інституційна спроможність формування бюджету, його прозорість та інклюзивність стають критично важливими параметрами оцінки якості управління загалом.

Сучасна фіскальна децентралізація передбачає не лише передачу фінансових ресурсів, а й делегування управлінської відповідальності. У цьому контексті формування бюджету набуває нового концептуального змісту, виходячи за межі традиційного адміністрування й переходячи у сферу стратегічного планування та розвитку. Зростає потреба у застосуванні методів середньо- та довгострокового бюджетного прогнозування, оцінки ефективності бюджетних програм, а також використання індикаторів соціального впливу. Водночас міські бюджети все більше включають в себе виміри енергетичної ефективності, кліматичної нейтральності, цифрової трансформації та інклюзії, що значно ускладнює як методику їхнього формування, так і критерії оцінки результативності.

Крім того, розвиток відкритих даних, електронного врядування та інновацій у фінансовому менеджменті відкриває нові можливості для дослідників і практиків бюджетної сфери. Зокрема, широке використання цифрових інструментів аналізу бюджетних даних, візуалізації публічних

фінансів, інтерактивного моделювання бюджетних сценаріїв, що дозволяє оперативно адаптувати бюджетну політику до змін середовища. Таким чином, сучасні виклики зумовлюють необхідність переосмислення методологічної бази аналізу міських бюджетів - як з боку економічної теорії, так і з точки зору управлінських наук, інституційної економіки, поведінкової економіки та соціології.

Особливої уваги потребує також питання просторової нерівномірності бюджетного потенціалу територіальних громад. Незважаючи на єдність нормативно-правового поля, реальні можливості органів місцевого самоврядування у різних регіонах значно відрізняються. Це зумовлено такими чинниками, як структура економіки регіону, рівень урбанізації, міграційні процеси, близькість до зон бойових дій або державного кордону, наявність внутрішньо переміщених осіб, а також загальний рівень адміністративної спроможності. Такі диспропорції створюють ризики посилення соціально-економічної нерівності, втрати інституційної довіри до влади та підриву засад соціальної справедливості. Саме тому постає завдання не лише уніфікації методів оцінки бюджетної ефективності, але й адаптації цих методів до конкретного муніципального контексту.

Водночас, у межах глобальних тенденцій розвитку урбанізації, місцеві бюджети все частіше розглядаються як основа політики сталого міського розвитку. З огляду на це, міжнародні документи, зокрема Порядок денний ООН до 2030 року, Нью-Йоркська декларація про житлову політику та сталий міський розвиток (Habitat III), Європейська програма URBACT, містять важливі орієнтири щодо того, як муніципальні фінанси повинні трансформуватися відповідно до цілей сталого розвитку. Вивчення цих стратегічних документів і адаптація їхніх положень у практику бюджетного процесу в Україні дозволяє не лише модернізувати систему формування місцевих бюджетів, а й підвищити її стратегічну орієнтацію та соціальну результативність.

У сучасній українській науковій думці спостерігається недостатній рівень опрацювання проблематики, пов’язаної з трансформацією місцевих бюджетів в умовах структурних змін у національній економіці та системі публічного управління. Особливо це стосується процесів фінансової децентралізації та перегляду функціональної ролі органів місцевого самоврядування у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад. Потребують глибокого наукового аналізу такі аспекти, як формування фінансової самодостатності місцевих бюджетів, впровадження на рівні громад ефективних механізмів управління економічними ресурсами, а також розбудова спроможних адміністративно-територіальних одиниць. Зокрема, залишається відкритим питання комплексного дослідження бюджетного потенціалу об’єднаних територіальних громад. Нинішні реалії, що характеризуються активним впровадженням децентралізаційних реформ та реформуванням фінансової архітектури держави, обумовлюють необхідність чіткого розуміння ролі місцевих бюджетів як інструменту досягнення стратегічних цілей трансформації публічного управління.

Проблеми формування та використання бюджетів досліджено у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема В. Андрущенка, В. Базилевича, Є.О. Балацького, С. Буковинського, А. Буряченка, О. Василика, І.В. Запатріної, Л.М. Іванової, О.В. Кальмук, О. Кириленко, О. Ковалюка, В. Кравченка, І.В. Луніної, М.П. Мельника, П.В. Мельника, С. Михайленка, Л.І. Новосельської, Ц.Г. Огонь, В. Опаріна, В.М. Опаріна, В.І. Островецького, Ю.В. Пасічника, Л.Д. Сафонової, О. Тименко, С.І. Юрія.

Об’єктом дослідження є процеси формування, розподілу та використання ресурсів місцевих бюджетів як інституційної основи фінансової стійкості та життєдіяльності територіальних громад у період системних воєнних трансформацій.

Предметом дослідження є сукупність фінансово-економічних відносин та механізмів, як драйверів розвитку економіки територіальних громад, що спрямовані на забезпечення їхньої фінансової автономії,

структурну адаптацію до воєнних шоків та стимулювання відновлення через інклюзивні інструменти управління.

Методологія дослідження: аналітична база даної дисертаційної роботи побудована на основі ключових концепцій сучасної економічної науки, зокрема в галузях державного управління, бюджетної політики, розвитку місцевого самоврядування та фінансової децентралізації. Концептуальними орієнтирами стали підходи до сталого економічного зростання територіальних громад, побудови інклюзивного розвитку регіонів, а також принципи системності, наукової об'єктивності та незалежного аналізу економічних явищ і процесів.

Для формулювання теоретичних положень та розроблення прикладних рекомендацій було застосовано сукупність наукових методів:

- діалектичний підхід дозволив осмислити взаємозв'язки між процесами фінансової децентралізації та трансформацією бюджетної політики на місцевому рівні;
- історико-ретроспективний аналіз став у нагоді для вивчення етапів формування інституцій місцевих фінансів в Україні;
- системний підхід забезпечив можливість комплексного розгляду структури доходів і видатків місцевих бюджетів, дозволивши виокремити ключові закономірності їх розвитку;
- порівняльний аналіз було використано для співставлення динаміки бюджетних показників громад до та після початку реформ децентралізації;
- метод абстрактно-логічного узагальнення застосовувався для побудови аналітичних висновків і формулювання теоретичних положень;
- графічні інструменти візуалізації дали змогу представити результати дослідження у доступній та наочній формі;
- статистичні методи були використані при кількісному аналізі ефективності формування доходної частини місцевих бюджетів і при оцінці

обґрунтованості видаткових рішень у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Застосування вказаних методів забезпечило наукову повноту, логічну цілісність та доказовість викладених у роботі положень.

Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретико-методичних засад та розробка прикладних рекомендацій щодо перетворення місцевого бюджету на ефективний драйвер розвитку економіки територіальних громад в умовах війни шляхом удосконалення методів оцінки їхньої фінансової стійкості, впровадження адаптивних моделей бюджетної поведінки та розвитку механізмів воєнного партисипативного бюджетування.

Завдання дослідження:

- розкрити теоретико-методологічні основи місцевих бюджетів у контексті децентралізації публічних фінансів;
- систематизувати підходи до класифікації та оцінки дохідної та видаткової частини бюджетів територіальних громад;
- дослідити динаміку і структуру місцевих бюджетів західного регіону України (Львівської та Івано-Франківської територіальних громад) у 2017–2024 роках;
- проаналізувати механізми участі громадськості у бюджетному процесі, зокрема інструменти партисипативного бюджетування;
- оцінити вплив інституцій громадянського суспільства на ефективність бюджетного планування та виконання;
- виявити основні виклики та резерви у забезпеченні прозорості й підзвітності міських бюджетів;
- запропонувати практичні рекомендації щодо вдосконалення методів формування та аналізу міських бюджетів на основі міжнародного досвіду.

Інформаційною базою дослідження є чинне українське законодавство (Конституція України, Бюджетний кодекс, закони України, урядові постанови, нормативно-правові акти), аналітичні матеріали Міністерства

фінансів, Державної казначейської служби, Державної служби статистики, офіційні звіти міських рад, а також наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних економістів, експертні огляди міжнародних організацій (OECD, UNDP, Open Budget Initiative), матеріали публічних бюджетних порталів, результати соціологічних опитувань та громадських ініціатив.

У дисертаційній роботі отримано нові науково обґрунтовані положення, висновки та рекомендації, що в сукупності розв'язують наукове завдання поглиблення теоретико-методичних засад формування, оцінювання та аналізу міських бюджетів в умовах розвитку громадянського суспільства та повномасштабної війни. **Наукова новизна** полягає в удосконаленні теоретико-методичного підходу до розуміння бюджетної стійкості міських фінансів, розширенні інструментарію її емпіричного вимірювання та обґрунтуванні прикладних напрямів підвищення результативності використання бюджетних ресурсів.

Удосконалено:

1. Теоретичний підхід до трактування місцевого (міського) бюджету як багатовимірної економічної категорії, що поєднує фіскальну (доходи/видатки), соціальну (забезпечення базових послуг), інституційну (підзвітність, прозорість, участь) та просторову (територіальна асиметрія) складові. Такий підхід дозволяє інтерпретувати бюджет не лише як фінансовий план, а як інструмент адаптації міста до зовнішніх шоків і механізм реалізації локальних пріоритетів.

2. Методичний підхід до оцінювання доходної спроможності міських бюджетів шляхом поєднання динамічного аналізу (темпи зростання, абсолютні прирости), структурного аналізу (частки складових доходів) та синтетичних індикаторів фінансової спроможності (власні доходи, податкова складова, трансфертна залежність, доходи на 1 мешканця). Удосконалення полягає у комплексності оцінювання, що зменшує ризик одновимірних висновків на основі лише номінальних показників.

3. Підхід до аналізу видаткової політики міських бюджетів на основі одночасного врахування: (а) функціональної структури видатків; (б) оцінки видаткової забезпеченості населення (видатки на 1 мешканця загалом і за ключовими функціями); (в) параметрів бюджетної стійкості (співвідношення доходів і видатків, фінансування видатків за рахунок власних доходів, залежність від трансфертів). Це дозволяє інтерпретувати видатки не лише як «структуру», а як відображення бюджетних пріоритетів та рівня стійкості.

4. Аналітичний підхід до трактування воєнного впливу на місцеві фінанси як явища, що може проявлятися не лише у формі одномоментного падіння/зростання бюджетних показників, а й через структурну трансформацію механізму формування доходів. Це дозволяє коректніше описати реальність воєнного часу, коли адаптаційні механізми (релокація, трансферти, зміна видаткових пріоритетів) «поглинають» прямі шоки.

Набули подальшого розвитку:

5. Концептуалізація бюджетної стійкості міських фінансів шляхом виокремлення двох взаємопов'язаних вимірів:

- фіскальної стійкості (здатність підтримувати виконання зобов'язань за рахунок стабільних доходів та збалансованості бюджету);
- адаптивної стійкості (здатність оперативно змінювати структуру доходів/видатків, перерозподіляти ресурси та підтримувати ключові функції в умовах шоків).

Такий розвиток підходу дозволяє пояснювати відмінності між містами не лише обсягом ресурсів, а й різною якістю бюджетного управління.

6. Методологія кількісної ідентифікації впливу війни на доходи міського бюджету через поєднання регресійної моделі з воєнними змінними (WarDummy; WarDummy×Trend) і тестуванням структурного зламу (тест Чоу). Подальший розвиток полягає у переході від описової констатації «війна

вплинула» до емпірично перевірюваної постановки: «війна змінила/не змінила рівень, тренд та/або параметри взаємозв'язків».

7. Порівняльний підхід до аналізу бюджетів міст з різним воєнним статусом через зіставлення тилового та прифронтового міста у межах одного року (2022), що дозволяє виявити асиметричність воєнного впливу та типологізувати бюджетні реакції. Розвиток підходу полягає у трактуванні відмінностей як різних моделей бюджетної поведінки (адаптація vs виживання), а не як суто різниці показників.

8. Розуміння ролі громадянського суспільства у бюджетному процесі як чинника підвищення результативності та легітимності бюджетних рішень у кризових умовах. Розширено аргументацію, що партисипативні інструменти важливі не лише у «стабільні» періоди, а й як механізм пріоритезації дефіцитних ресурсів у воєнний час (за умови належного дизайну та обмежень).

Запропоновано:

9. Систему показників для підсумкової порівняльної оцінки доходної спроможності міських бюджетів, яка інтегрує (а) доходи на 1 мешканця, (б) частку власних доходів, (в) частку податкових надходжень, (г) рівень залежності від трансфертів. Запропонований набір забезпечує узгоджене порівняння бюджетів різного масштабу та знижує ризик викривлень, пов'язаних із номінальним зростанням чи інфляційними ефектами.

10. Аналітичну рамку оцінювання бюджетної стійкості у воєнний період, що включає показники балансу «доходи–видатки», здатності фінансувати видатки за рахунок власних ресурсів, чутливості до трансфертів та ризиків фіскальної незбалансованості. Запропонований підхід дозволяє перейти від констатації стану бюджету до ідентифікації його уразливостей і напрямів управлінської реакції.

11. Підхід до інтерпретації емпіричних результатів впливу війни, коли регресійні воєнні змінні можуть бути статистично незначущими, але

тест на структурний злам підтверджує зміну режиму функціонування. Запропоновано трактувати це як прояв адаптації: війна не обов'язково «обвалює» показник, але змінює механізми, через які бюджет формується та стабілізується.

12. Напрями вдосконалення застосування бюджету участі як інструменту підвищення результативності міських бюджетів, із урахуванням воєнних обмежень і потреб: посилення прозорості відбору проєктів, пріоритезація соціально-гуманітарних напрямів, підвищення підзвітності реалізації, інтеграція з місцевими програмами розвитку та механізмами комунікації з громадою. Запропоновано розглядати бюджет участі не як «додатковий сервіс», а як інституційний механізм підвищення довіри та якості бюджетних рішень.

Особистий внесок здобувача. Основні теоретичні положення та практичні розробки, які містять елементи наукової новизни та становлять цінність для розвитку науки державного управління щодо нормативно-правового й організаційного забезпечення децентралізації та регіонального розвитку в Україні, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові результати дисертаційного дослідження оприлюднені та обговорені у фахових наукових виданнях категорії А та Б, а також апробовані на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях.

Результати дослідження відображені у статтях, опублікованих у наукових виданнях Public and Municipal Finance, Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, Наукові перспективи, Економіка та суспільство, у яких висвітлено проблематику функціонування місцевих бюджетів в умовах воєнного стану, бюджетної стійкості та адаптації міських фінансів, ролі інститутів громадянського суспільства та партисипативного бюджетування.

Основні положення дисертації також доповідались на: X Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих економістів-

кібернетиків «Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід» (Львів, 2023); XIV та XVI Міжнародних науково-практичних конференціях «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем» (Братислава – Харків, 2023; 2025); XII та XIII Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід» (2024; 2025); IX Міжнародній науково-методичній конференції «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» (Чернівці, 2025).

У ході апробації отримані результати отримали позитивну оцінку наукової спільноти та були враховані при уточненні окремих теоретичних положень і практичних рекомендацій дисертаційної роботи.

Практичне значення отриманих результатів. Наукові положення, висновки та рекомендації, наведені у дисертації, мають теоретичне і практичне значення та знайшли своє відображення у виконанні таких сформульованих завдань: розкрито економічну сутність міських бюджетів як інституційної основи фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в умовах децентралізації та зростання ролі громадянського суспільства; систематизовано нормативно-правові засади формування і виконання місцевих бюджетів та визначено їх трансформацію в умовах воєнного стану; здійснено комплексний аналіз динаміки, структури та факторів впливу на дохідну і видаткову частини міських бюджетів; проведено економетричне моделювання впливу соціально-економічних та інституційних чинників на параметри бюджетного процесу; оцінено ефективність механізмів участі громадськості у формуванні та виконанні міських бюджетів, зокрема інструментів партисипативного бюджетування; виявлено ключові проблеми забезпечення прозорості, підзвітності та результативності використання бюджетних ресурсів; розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення методів формування, аналізу та оцінювання ефективності міських бюджетів на основі поєднання фінансових, соціально-економічних і інституційних індикаторів. Практичне значення одержаних результатів підтверджується їх апробацією у наукових

публікаціях у фахових виданнях категорії А та Б (Додаток А), впровадженням окремих положень і рекомендацій у діяльність органів місцевого самоврядування територіальних громад (Додаток Б), а також використанням розроблених методичних підходів у навчальному процесі закладу вищої освіти при викладанні дисциплін фінансово-економічного спрямування (Додаток В).

Публікації. За результатами виконаного дослідження автором опубліковано 14 наукових праць, серед яких 8 статей у фахових виданнях категорії А та Б, а також публікації у матеріалах науково-практичних конференцій. Загальний обсяг опублікованих праць становить 5,7 друк. арк.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи складає 258 сторінок. Основний текст дисертації викладено на 206 сторінках. Робота містить анотацію, 25 таблиць, 11 рисунків, список використаних джерел складається з 246 найменувань і розміщено на 25 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1 Місцеві бюджети територіальних громад як фінансова основа розвитку місцевої економіки.

Поняття «бюджет» історично походить від нормандського слова «bouquet» - «торба», «кишеня», від якого утворилося англійське «budget» [38].

Становлення інституту місцевого самоврядування має глибоке історичне коріння й бере початок у XI–XV століттях, коли на території сучасної України існували дрібні князівства, міські громади та територіально-господарські об'єднання. Розвиток ремесел, торгівлі та міжкнязівських зв'язків сприяв посиленню економічної ролі міст і формуванню потреби в ефективному локальному управлінні.

Зростання урбанізації та активізація міжтериторіальних контактів підвищили значення міських поселень як осередків економічного й культурного життя, здатних самостійно організовувати власний розвиток. Важливим етапом становлення місцевого самоврядування стало запровадження магдебурзького права, яке надало містам право формувати органи управління, вирішувати питання місцевого значення та здійснювати судочинство незалежно від центральної влади. Це сприяло розвитку автономії міст і заклало підвалини правової культури самоуправління.

Термін «самоврядування» набув наукового змісту значно пізніше. Уперше його використали під час Великої французької революції для позначення незалежності громади у взаєминах із державною владою. Подальший розвиток концепції у середині XIX століття пов'язаний із

працями німецького юриста Р. Гнейста, який розглядав місцеве самоврядування як форму організації влади, за якої територіальні громади самостійно вирішують питання місцевого значення без безпосереднього втручання держави. Таким чином, самоврядування еволюціонувало від практики середньовічних міст до теоретично обґрунтованої демократичної моделі управління [207].

Як зазначає М. Корягін [93, 94], вагомий внесок у становлення теорії місцевого самоврядування зробили економісти XIX століття, зокрема Р. Гнейст і Р. Штурм. Вони започаткували науковий підхід до дослідження економічної природи та фінансових засад діяльності органів місцевого самоврядування. На відміну від переважно правового й адміністративного трактування локального управління, представники європейської економічної думки XIX ст. розглядали місцеве самоврядування як складову економічної системи держави.

Р. Гнейст переніс аналіз місцевих фінансів у площину економічних закономірностей, акцентувавши увагу на структурі доходів місцевих бюджетів та запропонувавши їх поділ на власні й закріплені надходження. Такий підхід став основою концепції фінансової автономії територіальних громад, оскільки передбачав наявність стабільних ресурсів для забезпечення місцевих потреб. Водночас, як прибічник державницької теорії, він вважав, що видатки місцевих бюджетів мають покриватися переважно за рахунок податкових надходжень і спрямовуватися лише на поточні витрати.

На думку Р. Гнейста, муніципальні органи не повинні здійснювати капітальні інвестиції чи реалізовувати довгострокові проєкти розвитку, оскільки це належить до компетенції центральної влади. Згодом така позиція зазнала критики через обмеження фінансової самостійності громад та стримування розвитку місцевої інфраструктури. Сучасні дослідники вважають, що подібний підхід звужував функції місцевих бюджетів і гальмував фінансову децентралізацію.

Попри суперечливість окремих положень, значення економічної доктрини Р. Гнейста полягає у започаткуванні наукової дискусії щодо ролі фінансів у системі місцевого самоврядування. Його праці стали методологічною основою подальшого розвитку концепцій муніципальної економіки та фінансової автономії територіальних громад.

Французький економіст Р. Штурм [218] розвинув ідеї Р. Гнейста щодо фінансових засад місцевого самоврядування. Він одним із перших визначив бюджет самоврядної громади як правовий акт, що регулює щорічні доходи й видатки громади. Такий підхід підкреслював правову та фінансову природу місцевого бюджету як інструменту реалізації фінансової політики та самоврядування.

На думку Р. Штурма, бюджет відображає взаємовідносини між владою і громадою, а тому має ґрунтуватися на принципах законності, прозорості та підзвітності. Його концепція сприяла утвердженню уявлення про місцеві фінанси як самостійний інститут, необхідний для ефективного функціонування органів місцевої влади та розвитку територій.

Попри значний внесок Р. Гнейста та Р. Штурма у розвиток теорії місцевих фінансів, дослідники XIX століття переважно не розглядали місцеві бюджети як самостійний об’єкт наукового аналізу, трактуючи їх як складову загальної фінансової системи держави.

У працях європейських учених XIX століття місцеві бюджети переважно розглядалися як інструмент виконання державних функцій на місцях, а не як механізм самостійного розвитку громад. Основна увага приділялася розподілу податкових повноважень і регулюванню фінансових потоків, через що місцеві фінанси трактувалися як складова загальнодержавної системи.

Це підтверджується тогочасним визначенням місцевого бюджету як «загального фінансового закону місцевої общини», спрямованого на забезпечення доходів і видатків держави загалом. Такий підхід фактично

позбавляв місцеві органи влади статусу самостійних суб'єктів фінансового управління та звужував їхню роль до виконавців державної політики.

Водночас саме у XIX столітті було закладено підґрунтя для подальшого переосмислення місцевих фінансів. У XX столітті утверджується розуміння місцевого бюджету як основного фінансового інструменту розвитку територій і забезпечення самостійності органів місцевого самоврядування [6].

Сучасна економічна наука розглядає місцевий бюджет комплексно — з правових, економічних і управлінських позицій. У XX–XXI століттях сформувалися нові концепції місцевих фінансів, які зробили класичні підходи більш прикладними для сучасної бюджетної політики. Різні наукові школи акцентують увагу на правовому регулюванні, економічній природі бюджетних потоків або механізмах управління ними. У цьому контексті важливе місце посідають праці В. Кравченка — одного із засновників науки про фінанси місцевого самоврядування.

В. Кравченко [96] запропонував комплексний підхід до трактування місцевого бюджету, розглядаючи його як: 1) правовий акт, що визначає порядок формування і використання фінансових ресурсів громади; 2) кошторис доходів і видатків, який виконує функції планування та контролю; 3) економічну категорію, що відображає систему фінансових відносин між владою, населенням і суб'єктами господарювання. Такий підхід забезпечив цілісне розуміння місцевого бюджету як юридичного, фінансового та економічного інституту.

М. Орзіх [187] розглядав місцевий бюджет як систему економічних відносин, що формують матеріальну основу місцевого самоврядування. На його думку, бюджет є не лише фінансовим планом, а й інструментом забезпечення соціально-економічного розвитку територій через фінансування житлово-комунального господарства, освіти, охорони здоров'я, культури та соціального захисту.

В. Опарін [186] трактував місцеві бюджети як складову єдиної бюджетної системи держави та централізований фонд коштів місцевих рад, призначений для реалізації програм економічного й соціального розвитку територій. Учений підкреслював, що місцеві бюджети поєднують функціональну автономію із підпорядкованістю загальнодержавним фінансовим пріоритетам.

О. Кириленко [35] розглядає місцеві бюджети як фінансові плани розвитку територій, що відображають пріоритети та напрями діяльності місцевої влади. На його думку, бюджет є не лише фінансовим документом, а інструментом управління соціально-економічним розвитком громади.

Учений підкреслює багатофункціональність місцевого бюджету, який забезпечує регулювання соціально-економічного розвитку території, підтримку життєдіяльності населення, фінансування соціальної сфери, формування фінансової бази місцевого самоврядування, реалізацію регіональної економічної політики та окремих загальнодержавних програм. Відтак місцевий бюджет виступає механізмом поєднання державних і місцевих інтересів.

М. Кульчицький [101] визначає місцевий бюджет як систему формування, розподілу й використання фінансових ресурсів для виконання власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. Він розглядає місцеві фінанси як динамічну систему, що забезпечує реалізацію як місцевої політики, так і державних функцій на місцевому рівні.

На думку вченого, ефективність місцевих бюджетів залежить від збалансованості повноважень і достатності фінансової бази. Такий підхід дозволяє трактувати місцевий бюджет як інструмент реалізації принципів децентралізації, підзвітності та фінансової самостійності громад.

Як зазначає М. Ухаль [213], місцеві бюджети доцільно розглядати як економічну категорію, що відображає систему грошових відносин між органами місцевого самоврядування та учасниками розподілу створеної вартості. У цьому розумінні місцевий бюджет є інструментом перерозподілу

фінансових ресурсів і формування територіальних фондів коштів для забезпечення потреб громади та розвитку територій.

Місцевий бюджет, на думку вченого, становить фінансову основу реалізації функцій місцевої влади та охоплює всі етапи бюджетного процесу — від мобілізації ресурсів до їх розподілу й використання. У процесі формування місцевих грошових фондів поєднуються державні та локальні інтереси: забезпечується виконання делегованих повноважень і водночас реалізуються власні ініціативи громад, спрямовані на підвищення рівня життя населення.

Особливу увагу М. Ухаль приділяє соціальній спрямованості місцевих бюджетів, оскільки значна частина ресурсів використовується для фінансування освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунальної сфери та інших суспільних потреб. У такому контексті бюджет виступає не лише фінансовим, а й соціально-регулятивним інструментом, що забезпечує стабільність і соціально-економічний розвиток територій.

О. Матвєєва розглядає місцевий бюджет як поліфункціональну систему економічних відносин між державою, органами місцевого самоврядування та населенням у процесі створення, розподілу й використання валового внутрішнього продукту в грошовій формі. Такий підхід розширює традиційне трактування бюджету як фінансового плану та підкреслює його багатофункціональний характер.

О. Матвєєва [176] розглядає місцевий бюджет не лише як адміністративний чи фіскальний інструмент, а як комплексний соціально-економічний механізм взаємодії влади та населення. Через бюджет забезпечується фінансування основних сфер життєдіяльності громади, перерозподіл створеної вартості та реалізація соціально-економічної політики, спрямованої на підвищення якості життя населення.

Дослідниця підкреслює поліфункціональний характер місцевого бюджету. Він виконує економічну функцію через акумуляцію та розподіл ресурсів, соціальну — через фінансування освіти, охорони здоров'я,

соціального захисту та житлово-комунальної сфери, а також політичну — забезпечуючи реалізацію державної політики на місцевому рівні та баланс інтересів влади і громади. Важливою умовою ефективності бюджету О. Матвєєва вважає прозорість, підзвітність і цільове використання бюджетних коштів.

Н. Власюк [30] трактує місцевий бюджет як систему грошових відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів місцевих органів влади. На її думку, місцеві бюджети є важливим інструментом перерозподілу національного доходу та забезпечення соціально-економічного розвитку територій.

Дослідниця наголошує, що місцеві бюджети поєднують економічну та соціальну функції: з одного боку, вони забезпечують відтворення матеріальних і соціальних благ, а з іншого — сприяють досягненню суспільної справедливості та підвищенню добробуту населення. Особливу увагу Н. Власюк приділяє ролі бюджету у забезпеченні розширеного відтворення через фінансування інфраструктури, підтримку підприємництва та стимулювання економічного зростання територій.

Отже, у сучасній економічній науці місцеві бюджети розглядаються як багатогранний економіко-правовий інститут, що поєднує функції фінансового плану, системи економічних відносин та інструменту місцевого управління. Вони забезпечують фінансову самостійність органів місцевого самоврядування, реалізацію державної й регіональної політики та створюють основу для сталого розвитку територіальних громад.

Еволюція наукових підходів до розуміння місцевих бюджетів стала підґрунтям для їх подальшого нормативного закріплення у законодавстві України та визначення їх місця у бюджетній системі держави.

Відповідно до ст. 2 Бюджетного кодексу України (БКУ) бюджетна система України – сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права [24].

Бюджетна система України складається із:

1) Державного бюджету України;

2) місцевих бюджетів (бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування).

Кожна держава має власну бюджетну систему та встановлює принципи її побудови, щоб законодавчо закріпити права на витрачання коштів як державною владою за рахунок коштів державного бюджету, так і окремими адміністративно-територіальними одиницями за рахунок місцевих бюджетів. Бюджетний кодекс України, всупереч положенням норм Конституції України та Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", розмежовує поняття "місцевий бюджет" та "бюджети місцевого самоврядування". Так, ст.2 Бюджетного кодексу України [24] визначає, що бюджетами місцевого самоврядування є бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань, в свою чергу, місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування.

В цілому, бюджетна система України являє собою врегульовану нормами права сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, що побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіального устрою. Бюджетна система України - це визначена правовими нормами система бюджетів України, розмежування доходів і видатків між ними, повноваження органів законодавчої та виконавчої влади у сфері бюджету. Оскільки Україна є унітарною державою, в якій згідно зі ст.7 Конституції визнається і гарантується місцеве самоврядування, бюджетна система країни є дворівневою і складається з Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

У Конституції України вживається поняття «місцеві бюджети», а саме, ст.142 визначає, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл,

селищ, міст, районів у містах, а також об’єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад [24]. Також, відповідно до ст.1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [49], «бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування». Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [50] взагалі не застосовує термін «місцеві бюджети», хоча відповідно до ст.2 Бюджетного кодексу саме бюджети Автономної Республіки Крим, обласні та районні бюджети вважаються місцевими. Наприклад, у п.1 ст.18 Закону «Про місцеві державні адміністрації», при визначенні повноважень в галузі бюджету та фінансів зазначено, що місцева державна адміністрація складає і подає на затвердження ради проект відповідного бюджету та забезпечує його виконання. Тим самим у Законі законодавець залишає можливість визначення окремого тлумачення поняття місцевих бюджетів, розподіляючи їх на обласний бюджет або районний бюджет.

Бюджетна система України ґрунтується на принципах, які наведено на рис.1.1.

Рисунок 1.1. Принципи бюджетної системи України

Отже, як бачимо із вищезазначеного, ні Конституція України, ні зазначені Закони не розмежовують поняття «бюджети місцевого самоврядування» та «місцеві бюджети». Більш того, Закон України «Про місцеве самоврядування» ототожнює дані поняття, а Конституція України визначає бюджети місцевого самоврядування як бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць [47].

Стосовно визначення поняття «місцевий бюджет» у літературі немає єдиної точки зору. Так, професор С. Котляревський визначає: «місцевий бюджет – це бюджет різних місцевих одиниць: обласних, губернаторських, міських, районних» [95, с.80]. Н.О. Ширкевич так визначає сутність місцевих бюджетів: «Це частина основного річного фінансового плану країни - державного бюджету. Крім того, місцеві бюджети утворюють централізований фонд грошових коштів місцевих рад, котрим вони розпоряджаються з метою здійснення заходів, які щорічно передбачаються планом економічного і соціального розвитку» [217, с.123].

М.В. Васильєва визначає місцеві бюджети як «обумовлену адміністративно-територіальним поділом і бюджетним устроєм частину економічних відносин у суспільстві пов’язаних із формуванням, розподілом і використанням фондів грошових коштів, призначених для задоволення суспільних потреб» [27, с.16].

Таким чином, різні підходи до трактування поняття «місцеві бюджети», в свою чергу позначається на визначенні ролі місцевих бюджетів у фінансовій системі держави. Різні погляди щодо сутності поняття «місцеві бюджети» дозволяє нам охарактеризувати їх як сукупність економічних відносин, що сприяють територіальному перерозподілу національного доходу країни та забезпечують створення фінансової бази відповідних територіальних громад. На нашу думку, при дослідженні проблеми місцевих бюджетів, їх необхідно розглядати в двох аспектах. По-перше, як організаційну форму мобілізації частини фінансових ресурсів у розпорядження відповідних територіальних громад, які здійснюють свої

повноваження через місцеві органи самоврядування. По-друге, як систему фінансових відносин, що складаються між місцевими та державними бюджетами, а також у середині місцевих бюджетів [47].

Місцеві бюджети відіграють важливу роль у вирішенні як загальнодержавних, так і регіональних економічних і соціальних питань: розвитку інфраструктури, фінансування агропромислового комплексу, житлового будівництва, фінансування видатків на утримання соціально-культурної сфери [102].

Складання місцевого бюджету має ґрунтуватися на прогнозі соціально-економічного розвитку, основних напрямах бюджетної політики і прогнозі зведеного фінансового балансу щодо відповідної території на наступний фінансовий рік.

Місцеві органи влади в процесі формування бюджетів повинні виходити з встановлених законодавством положень, маючи при цьому достатню свободу дій для формування місцевої бюджетної політики. В умовах формального порядку розподілу міжбюджетних ресурсів кращих результатів досягає та територія, що має власну цілеспрямовану ефективну політику.

Місцеву бюджетну політику можна поділити на регіональну (визначені в межах діючих повноважень напрями соціально-економічного розвитку області, району, принципи міжбюджетних відносин на вказаних територіях) та політику конкретного органу місцевого самоврядування [48].

Згідно Бюджетного кодексу України органи місцевого самоврядування можуть отримувати короткотермінові позички у фінансово-кредитних установах у межах поточного бюджетного періоду для покриття тимчасових касових розривів, що виникають під час виконання загального фонду місцевого бюджету, та здійснювати внутрішні і зовнішні запозичення до бюджету розвитку. Відповідно позички і запозичення, як і благодійні, спонсорські внески та пожертвування, є частиною доходів місцевого

бюджету, а не самостійними складовими фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування [208].

На табл.1.1 розглянемо класифікацію видів фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування.

Таблиця 1.1

Класифікація фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування

№	Класифікаційна ознака	Види фінансових ресурсів
1.	За місцем формування	• внутрішні (сформовані на території адміністративно-територіальної одиниці; • зовнішні (сформовані на іншій території).
2.	За рівнем формування і використання	• централізовані (доходи місцевого бюджету); • децентралізовані (доходи організацій, установ, підприємств комунальної форми власності).
3.	За джерелами формування	• власні (частина доходів загального фонду місцевого бюджету) ; • закріплені (доходи спеціального фонду бюджету, спеціальний фонд місцевого бюджету, власний капітал установ, підприємств, організацій комунальної форми власності); • регулюючі (офіційні трансферти); • позичені (випущені облігації місцевих позик, отримані кредити).
4.	За місцем акумуляції	• доходи по загальному фонду бюджетної установи; • доходи по спеціальному фонду бюджетної установи; • власний капітал; • зобов'язання.
5.	За економічним призначенням	• фінансування невиробничої сфери; • розвиток економіки; • соціальний захист, соціальне забезпечення; • державне управління; • обслуговування боргу.
6.	За характером участі у вирішенні потреб місцевого рівня	• активні; • умовно пасивні (кошти резервного фонду чи капіталу).

Складено на основі джерела [188]

Як організаційна форма мобілізації доходів і здійснення витрат місцеві бюджети - це балансові розрахунки, які відповідають вимогам складання балансів, тобто вони мають доходну й витратну частини, у основу яких покладено принцип збалансування [200]. У фінансовому плані, місцевий бюджет являє собою систему організованих органами місцевого

самоврядування заходів щодо соціального й економічного розвитку регіону і складається з двох частин - доходів і видатків [34].

Отже, на нашу думку, до складу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування відноситься: доходи місцевого бюджету, фінансові ресурси організацій і підприємств комунальної форми власності та фінансові ресурси бюджетних установ.

О.П. Кириленко пропонує класифікувати фінансові ресурси залежно від місця їх формування на: власні, сформовані на території місцевого самоврядування у процесі створення валової доданої вартості, та створені на інших територіях країни, які за допомогою перерозподільних процесів покривають недостатність власних коштів органів місцевого самоврядування [179]. Такий підхід до класифікації фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, з однієї сторони, розкриває не тільки місце, а і джерела їх формування (власні і регулюючі) та визначає, в результаті чого вони сформовані. З іншої сторони, не всі фінансові ресурси, що сформовані на території місцевого самоврядування, можна вважати власними, адже доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок власних, закріплених, а й потреб і за рахунок регулюючих джерел, тобто офіційних трансфертів. Крім цього, не зрозуміло куди віднести надходження від використання об'єктів комунальної власності, що знаходяться за межами відповідних територіально-адміністративних одиниць. За даною класифікацією відсутні позичкові ресурси, які використовують органи місцевого самоврядування в разі потреби [208].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що процес становлення та розвитку місцевих бюджетів має тривалу історію, яка охоплює декілька етапів еволюції - від первинних форм фінансової самоорганізації місцевих громад до складної інституційно-правової системи, яка функціонує у складі публічних фінансів сучасної держави. Витоки місцевих бюджетів сягають часів середньовіччя, коли зароджувалися перші елементи автономного управління містами та громадами. Вже тоді

формувалися засади фінансової самостійності, які в подальшому стали фундаментом європейської традиції муніципального управління.

Для забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів місцевого самоврядування необхідно також враховувати місце їх акумуляції, зокрема: доходи загального і спеціального фондів бюджетної установи; власний капітал бюджетної установи (фонд у необоротних активах, фонд у малоцінних і швидкозношуваних предметах, результат виконання кошторису за загальним і спеціальним фондами місцевого бюджету); власний капітал організацій і підприємств комунальної форми власності (статутний капітал, пайовий капітал, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток); зобов'язання; забезпечення наступних витрат і платежів; доходи майбутніх періодів [212].

Розвиток наукової думки XIX століття, представлений працями таких економістів, як Р. Гнейст і Р. Штурм, започаткував формування теоретичних основ місцевих фінансів. Вони одними з перших розглянули місцевий бюджет не лише як технічний розпис доходів і видатків, а як інструмент організації економічних процесів на рівні громади. Їхні концепції заклали основу для розуміння бюджету як складного соціально-економічного явища, що поєднує у собі правові, фінансові та управлінські елементи. Водночас науковці зазначали, що саме через систему місцевих бюджетів забезпечується реальна фінансова автономія територіальних утворень, а відтак – зміцнюється демократичний устрій держави.

Подальший розвиток теорії місцевих фінансів у XX–XXI століттях поглибив уявлення про сутність і функції місцевого бюджету. Сучасні українські дослідники – В. Кравченко, І. Ходорович, В. Опарін, О. Кириленко, М. Кульчицький, М. Ухаль, О. Матвєєва, Н. Власюк та інші – зробили вагомий внесок у формування національної школи фінансової науки, розглядаючи місцеві бюджети у багатовимірному аспекті. У їхніх працях простежується інтеграція правового, економічного, управлінського та

соціального підходів до визначення ролі місцевих фінансів у системі публічного управління.

Загалом, аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що місцеві бюджети є комплексною економіко-правовою категорією, яка поєднує функції планування, регулювання, перерозподілу та контролю. Вони відображають грошові відносини, що виникають у процесі формування, розподілу та використання фондів фінансових ресурсів місцевих органів влади, і слугують основою реалізації їхніх власних та делегованих повноважень. У межах бюджетної системи держави вони відіграють роль зв'язуючої ланки між центральним урядом і територіальними громадами, забезпечуючи збалансований розподіл ресурсів, розвиток місцевої інфраструктури, соціальну стабільність і фінансову незалежність громад.

Важливо підкреслити, що місцеві бюджети виконують подвійну функцію: з одного боку, вони є інструментом реалізації державної політики на місцях, а з іншого – засобом задоволення локальних потреб населення, формування середовища для сталого розвитку територій. Саме через систему місцевих бюджетів реалізуються принципи децентралізації влади, фінансової автономії, підзвітності перед громадою та соціальної орієнтації публічних фінансів.

Крім того, сучасна наукова думка справедливо наголошує, що місцеві бюджети мають стратегічне значення у забезпеченні економічної стабільності держави, адже саме вони формують фінансову основу місцевого самоврядування – ту матеріальну базу, без якої неможливе реальне здійснення самоврядних повноважень. Їх ефективне функціонування дозволяє не лише вирівнювати територіальний розвиток, але й сприяє зміцненню фінансової дисципліни, стимулює розвиток підприємництва, підвищує рівень довіри до органів влади та покращує якість надання публічних послуг населенню.

Проведений у підрозділі аналіз свідчить, що становлення та розвиток місцевих бюджетів є результатом тривалої еволюції наукових поглядів і

практичних підходів до організації публічних фінансів на локальному рівні. Починаючи з первинних форм фінансової самоорганізації територіальних громад і завершуючи сучасними концепціями муніципальних фінансів, місцевий бюджет поступово трансформувався з допоміжного елементу державної фінансової системи у ключовий інструмент забезпечення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування.

Узагальнення історичних, теоретичних та нормативно-правових підходів дозволяє стверджувати, що місцевий бюджет не може бути зведений лише до фінансового плану доходів і видатків. У сучасному науковому розумінні він виступає комплексною економіко-правовою категорією, яка відображає систему грошових відносин між державою, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та населенням у процесі формування, розподілу і використання фінансових ресурсів територіальних громад.

Аналіз поглядів зарубіжних і вітчизняних науковців показує, що еволюція теорії місцевих бюджетів супроводжувалася поступовим розширенням їх функціонального призначення. Якщо у класичних концепціях XIX століття місцеві бюджети розглядалися переважно як технічний механізм забезпечення виконання державних завдань на місцях, то сучасні наукові підходи трактують їх як багатофункціональний інструмент управління соціально-економічним розвитком територій, реалізації соціальної політики та узгодження інтересів держави і місцевих громад.

Встановлено, що у межах бюджетної системи держави місцеві бюджети виконують подвійну роль: з одного боку, вони забезпечують реалізацію делегованих державою повноважень, а з іншого – формують фінансову основу для здійснення власних функцій органів місцевого самоврядування. Така подвійність зумовлює необхідність чіткого розмежування доходних джерел, повноважень і відповідальності між різними рівнями бюджетної системи, а також обґрунтовує важливість ефективного механізму міжбюджетних відносин.

Отже, місцеві бюджети слід розглядати як фундаментальний елемент системи публічних фінансів, від ефективності функціонування якого залежить фінансова спроможність територіальних громад, рівень соціально-економічного розвитку регіонів та результативність процесів децентралізації. Саме це зумовлює необхідність подальшого дослідження механізмів формування доходної бази місцевих бюджетів, структури їхніх фінансових ресурсів та ролі міжбюджетних трансфертів у забезпеченні бюджетної збалансованості, що й визначає логіку наступних підрозділів роботи.

1.2 Особливості формування дохідної та видаткової частин бюджетів територіальних громад.

У сучасних умовах реформування системи публічних фінансів особливої актуальності набуває проблема ефективного формування доходів і видатків місцевих бюджетів. Посилення фінансової спроможності територіальних громад є одним із ключових напрямів розвитку системи місцевих фінансів як у країнах із розвиненою, так і з емерджентною економікою. Водночас фіскальний стан адміністративно-територіальних одиниць впливає на економічну активність та привабливість територій для локалізації господарської діяльності.

Місцевий бюджет виступає основним інструментом фінансового забезпечення соціальних благ і послуг. Органи місцевого самоврядування повинні постійно працювати над диверсифікацією джерел доходів, дотримуючись принципів справедливості, достатності, пропорційності та субсидіарності. Важливу роль у структурі доходів місцевих бюджетів відіграють податкові надходження, хоча їх обсяг значною мірою залежить від міжбюджетних трансфертів і фази макрофінансового циклу [82].

Кошти державного та місцевих бюджетів є основою соціально-економічного розвитку країни та підвищення добробуту населення. Ефективне використання бюджетних ресурсів забезпечує реалізацію

стратегічних цілей розвитку, вирішення соціальних, економічних та екологічних завдань, розвиток територіальних громад і покращення якості суспільних благ [196].

В умовах воєнного стану особливості формування та виконання місцевих бюджетів визначені постановою Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» [192]. Документом передбачено продовження здійснення бюджетних повноважень органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями, адаптацію управління місцевими фінансами до умов воєнного стану, забезпечення складання місцевих бюджетів відповідно до вимог Бюджетного кодексу України, казначейське обслуговування бюджетів в електронній формі, а також тимчасове зупинення перевірок Державною аудиторською службою [192].

Бюджетна система України, відповідно до статті 5 Бюджетного кодексу України, складається з Державного бюджету України та місцевих бюджетів. Термін «місцеві бюджети» використовується для структуризації бюджетів адміністративно-територіальних одиниць (див. рис. 1.2). Систему адміністративно-територіального устрою України становлять: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста та їх райони, селища та села [91].

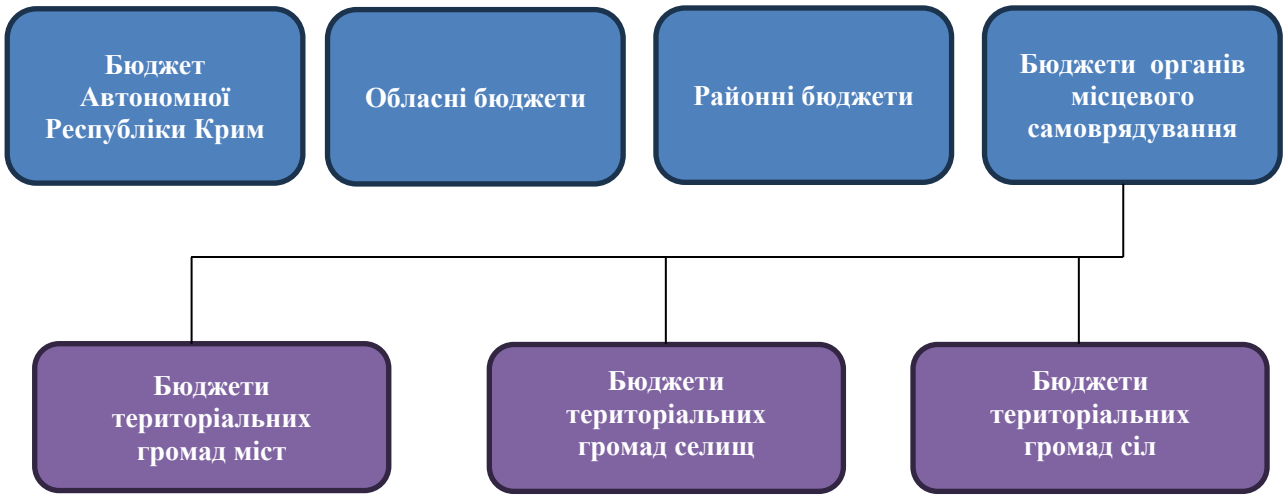

Рисунок 1.2. Структура місцевих бюджетів України

Головною функцією місцевих бюджетів є фінансове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування та реалізація соціально-економічних програм. Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок податків, трансфертів та інших надходжень, а їх ефективне використання сприяє зміцненню фінансової самостійності й конкурентоспроможності територій [208].

Загальні засади формування та виконання бюджетів України, зокрема місцевих бюджетів, регулюються: Конституцією України; Бюджетним кодексом України; Бюджетною декларацією; Законом України «Про Державний бюджет»; Законом України «Про місцеве самоврядування» та іншими законами, що регулюють бюджетні відносини [91].

Доходи місцевих бюджетів – це сукупність економічних відносин суспільства, пов'язаних з формуванням і розподілом фінансових ресурсів регіонального рівня місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку регіону [24].

Доходи поділяються на доходи загального фонду та спеціального фонду.

Згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» доходи місцевого бюджету формуються за рахунок власних джерел, визначених законом, та закріплених у встановленому порядку загальнодержавних податків, зборів та інших платежів [49].

Доходи місцевих бюджетів за джерелами формування поділяються на податкові, неподаткові та трансферти від органів державної влади й бюджетів вищого рівня. До неподаткових доходів належать платежі, доходи від майна та господарської діяльності комунальних підприємств, а також кошти, залучені на ринку позичкового капіталу.

Фінансова сутність доходів місцевих бюджетів полягає у забезпеченні стабільного функціонування органів місцевого самоврядування та виконанні власних і делегованих повноважень. З економічного погляду вони відображають процес перерозподілу частини валового внутрішнього

продукту з метою формування фінансових ресурсів, необхідних для розвитку інфраструктури, надання публічних послуг і реалізації соціально значущих програм.

Доходи місцевих бюджетів являють собою систему фінансових потоків, що акумулюються у розпорядженні територіальних громад за рахунок податків, зборів, неподаткових надходжень, трансфертів та доходів від комунального майна. Вони відображають економічні відносини між державою, суб'єктами господарювання та населенням і є основою фінансової самостійності громад та реалізації політики фінансової децентралізації.

Особливістю сучасної системи місцевих доходів є можливість формування бюджетних ресурсів не лише за рахунок суб'єктів, розташованих на території громади, а й за рахунок підприємств інших територій, якщо вони здійснюють там господарську діяльність. Це сприяє розширенню фінансової бази громад і більш справедливому розподілу податкових надходжень.

Доходи місцевих бюджетів мають плановий характер, оскільки їх обсяг визначається під час складання бюджету. Важливим принципом є забезпечення збалансованості між доходами та видатками, що гарантує фінансову стабільність і ефективне використання ресурсів.

Отже, доходи місцевих бюджетів є не лише фінансовим показником, а комплексною економічною категорією, через яку забезпечується фінансова незалежність територіальних громад, реалізація місцевої політики розвитку та зміцнення економічної стабільності держави.

Питання формування доходів місцевих бюджетів набувають особливої актуальності в умовах ринкових трансформацій та розвитку фінансової децентралізації в Україні. Практика свідчить, що чинна система формування доходів місцевих бюджетів характеризується недостатньою часткою власних надходжень і значною залежністю від міжбюджетних трансфертів. Це обмежує фінансові можливості органів місцевого самоврядування та стримує демократичні перетворення у державі. У зв'язку з цим виникає потреба у

поглибленому дослідженні теоретичних засад формування власних доходів місцевих бюджетів і пошуку шляхів зміцнення їх фінансової стійкості [31].

У сучасних фінансових системах доходи місцевих бюджетів розглядаються не лише як джерело покриття поточних видатків, а як інструмент соціально-економічного розвитку територій. Вони забезпечують фінансування інфраструктури, діяльності бюджетних установ, підтримку комунального сектору та реалізацію стратегічних програм розвитку громад. Ефективне управління місцевими доходами сприяє створенню робочих місць, підвищенню інвестиційної привабливості регіонів та зміцненню фінансової автономії місцевого самоврядування.

Підвищення фінансової спроможності громад потребує вдосконалення міжбюджетних відносин і розвитку власної дохідної бази шляхом розширення місцевих податків і зборів, покращення адміністрування платежів, ефективного управління комунальною власністю та залучення інвестицій.

У науковій літературі доходи місцевих бюджетів розглядаються як фінансово-економічна категорія, що відображає систему відносин між державою, органами місцевого самоврядування, суб’єктами господарювання та населенням у процесі формування й використання фінансових ресурсів. Найпоширенішим є підхід, за яким доходи місцевих бюджетів трактуються як результат розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту між різними рівнями влади та секторами економіки.

На думку В. Письменного [190], доходи місцевих бюджетів формуються у процесі розподілу й перерозподілу ВВП та характеризуються безперервністю, грошовою формою і цільовим характером. Безперервність забезпечує стабільність бюджетної системи, а грошова форма відображає їхню економічну природу як фінансових ресурсів.

Особливе значення має цільовий характер доходів місцевих бюджетів, оскільки вони спрямовуються на створення фінансових умов для ефективного функціонування органів місцевого самоврядування, розвитку

інфраструктури, фінансування соціальних програм і забезпечення життєво важливих потреб територіальних громад.

Подібної позиції дотримується Л. Коренюк [92], який розглядає доходи місцевих бюджетів як систему економічних відносин, що виникають у процесі формування та розподілу фінансових ресурсів територіальних громад. Учений акцентує увагу на економічній природі місцевих доходів як основи фінансової самостійності регіонів. На його думку, саме доходи формують матеріальну базу діяльності органів місцевого самоврядування, забезпечуючи функціонування бюджетних установ, розвиток інфраструктури та реалізацію соціально-економічних програм.

М. Кульчицький [100] пропонує ширше трактування доходів місцевих бюджетів, визначаючи їх як сукупність грошово-економічних відносин, що забезпечують формування, розподіл і використання фінансових ресурсів на регіональному рівні в умовах децентралізації. Такий підхід охоплює не лише фіскальний аспект, а й зв’язок доходів із соціально-економічним розвитком територій. Учений наголошує, що доходи місцевих бюджетів є механізмом організації економічних відносин, який створює матеріальну основу для реалізації повноважень місцевої влади та забезпечення збалансованого розвитку регіонів.

Узагальнюючи наукові підходи, можна стверджувати, що доходи місцевих бюджетів мають подвійний характер: вони є як джерелом фінансового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування, так і важливим чинником їх фінансової самостійності. Саме через систему власних і закріплених доходів громади отримують можливість самостійно визначати пріоритети розвитку територій та реалізовувати місцеву соціально-економічну політику.

Водночас доходи місцевих бюджетів виступають гарантією економічної незалежності територіальних громад у системі публічного управління. Наявність стабільної дохідної бази сприяє ефективному

використанню фінансових ресурсів, зміцненню інституційної спроможності місцевої влади та реалізації принципів децентралізації.

Таким чином, доходи місцевих бюджетів виконують мультифункціональну роль: вони є джерелом фінансового забезпечення громад, інструментом економічного розвитку та показником рівня фінансової децентралізації. Їх ефективне формування і використання є важливою умовою розвитку місцевого самоврядування та зміцнення фінансової системи держави.

Систематизація доходів місцевих бюджетів здійснюється на основі положень Бюджетного кодексу України, який визначає їх класифікацію за видами, економічним змістом і джерелами формування. Відповідно до ст. 9 Бюджетного кодексу України, доходи бюджету класифікуються за відповідними розділами (табл. 1.2).

Таблиця 1.2.

Класифікація доходів бюджетів

Назва	Характеристика
Податкові надходження	Встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори.
Неподаткові надходження	Визнаються: - доходи від власності та підприємницької діяльності; - адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; - інші неподаткові надходження.
Доходи від операцій з капіталом	Доходи бюджету, що мобілізуються неподатковим методом. Вони включають три групи надходжень: - надходження від продажу основного капіталу; - надходження від реалізації державних запасів товарів; - надходження від продажу землі і нематеріальних активів.
Трансферти	Кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Складено на основі джерела [202]

Подана класифікація демонструє багаторівневу структуру дохідної частини місцевих бюджетів, що охоплює як податкові, так і неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та міжбюджетні трансферти.

Підсумовуючи розгляд питань, пов'язаних із формуванням доходів місцевих бюджетів, варто наголосити, що саме вони є базовою передумовою фінансової спроможності територіальних громад. Проте для забезпечення ефективності бюджетної політики важливим є не лише процес наповнення бюджету, а й раціональне та цільове використання акумульованих коштів. Це реалізується через систему видатків бюджету, які відображають напрями спрямування фінансових ресурсів і визначають реальний рівень соціально-економічного розвитку держави та її регіонів.

Таблиця 1.3

Надходження та їх приріст до місцевих бюджетів за 2018-2024 роки

млрд.грн.

Вид надходження	**2018**	**2019**	**%**	**2020**	**%**	**2021**	**%**	**2022**	**%**	**2023**	**%**	**2024**	**%**
Податкові надходження	232,5	270,5	16,3	285,6	5,6	346,7	21,4	393,5	13,5	434,5	10,4	441,1	1,5
Неподаткові надходження	28,1	26,1	-6,9	21,5	-18	27,2	26,7	22,1	-19	36,5	65,7	43,6	19
Доходи від операцій з капіталом	2,1	2,9	36,6	3,5	19	3,5	-0,3	2,3	-34	3,6	59,1	4,85	34
Від органів державного управління	298,9	260,3	-13	160,2	-38	202,7	26,6	136,8	-33	177,4	29,7	187,9	5,9
Від ЄС, урядів іноземних держав	0,09	0,044	-53	0,146	230	0,036	-75	0,22	519	0,19	-11	1,43	621
Цільові фонди	0,68	0,6	-11	0,65	7,9	0,57	-12	0,34	-40	0,35	2,78	0,62	76
Всього	**562,4**	**560,5**	**-0,3**	**471,5**	**-16**	**580,7**	**23,2**	**555,1**	**-4,4**	**652,6**	**17,6**	**679,5**	**4,1**

Представлені у таблиці 1.3 дані свідчать про нерівномірність динаміки доходів місцевих бюджетів України протягом 2018-2024 років, що зумовлено як загальноекономічною ситуацією в країні, так і змінами у бюджетній та податковій політиці, впливом адміністративно-територіальної реформи та воєнним станом із 2022 року.

Податкові надходження традиційно становлять найбільшу частку доходів місцевих бюджетів. Їх динаміка загалом є позитивною, хоча з окремими періодами сповільнення. У 2018-2021 рр. податкові доходи стабільно зростали: найбільш суттєве збільшення зафіксоване у 2021 році (+21,4%), що може відображати поступове відновлення економічної активності після пандемічних обмежень.

У 2022 році темпи зростання знизилися до 13,5%, що пов'язано з повномасштабним вторгненням РФ, зниженням економічної бази оподаткування та релокацією бізнесу. У 2023 році спостерігається уповільнення до 10,4%, а у 2024 - до 1,5%, що може свідчити про вичерпання потенціалу зростання надходжень у межах воєнної економіки та збереження податкових преференцій для бізнесу.

Неподаткові надходження характеризуються різкими коливаннями. Негативна динаміка у 2019 та 2020 рр. (-6,9% та -18% відповідно) відображає зниження доходів від адміністративних зборів, орендної плати та інших локальних платежів. З 2021 року ситуація покращується, особливо у 2023 році (+65,7%), що може бути пов’язано з активізацією використання комунального майна, змінами у тарифній політиці та частковим відновленням економічних процесів в окремих регіонах. Проте у 2022 році знову відбулось значне падіння (-19%) через війну. У 2024 році надходження стабілізуються та зростають на 19%.

Доходи від операцій з капіталом - ця стаття доходів також демонструє нестабільний характер. Значне зростання у 2019 році (+36,6%) зумовлене активним продажем або орендою комунального майна. Натомість у 2022 році зафіксований суттєвий спад (-34%), що логічно з огляду на уповільнення ринку нерухомості та обмеження на відчуження майна в умовах воєнного стану. Після цього доходи від капітальних операцій знову прискорюються - у 2023 році на 59,1%, у 2024 - на 34%, що свідчить про адаптацію громад до нових умов та пошук додаткових джерел фінансування.

Трансферти від органів державного управління - це одна з найімінливіших статей надходжень. Після відносно стабільного рівня у 2018 році, у 2019-2020 рр. відбулося суттєве скорочення (-13% та -38%), що пов'язано з перерозподілом міжбюджетних трансфертів у ході реформи децентралізації та зміною підходів до розподілу субвенцій. У 2021 році ситуація тимчасово стабілізується (+26,6%), проте у 2022 році трансферти різко зменшуються (-33%), що є прямим наслідком перерозподілу коштів на потреби оборони. У 2023–2024 рр. спостерігається знову позитивна динаміка (+29,7% та +5,9%), що може бути пов’язано з підтримкою територіальних громад у рамках програм відновлення.

Трансферти від ЄС та урядів іноземних держав не є системною для місцевих бюджетів, але у період війни її значення помітно зростає. Різкі коливання (від -53% у 2019 до +230% у 2020, –75% у 2021 й потім рекордне +519% у 2022 році) свідчать про отримання нерегулярної міжнародної допомоги. У 2024 році надходження зростають у 6,2 раза, що підтверджує активізацію зовнішньої підтримки місцевих громад та реалізацію проєктів відбудови.

Надходження з цільових фондів у більшості років не демонструють стабільної тенденції. Падіння у 2019–2022 роках (зокрема -40% у 2022 р.) відображає скорочення спеціальних програм розвитку. Однак у 2023 році спостерігається суттєвий приріст (+2,78%), а у 2024 - значне збільшення на 76%, що свідчить про пожвавлення програмно-цільового фінансування, у тому числі у сфері відбудови інфраструктури.

Підсумовуючи, загальний обсяг доходів місцевих бюджетів демонструє хвильову динаміку. Зростання у 2021 році, змінюється спадом у 2022 році на 4,4%, що безпосередньо пов’язано з воєнною агресією. У наступні роки відбувається відновлення: у 2023 році (+17,6%), у 2024 (+4,1%). Це свідчить про підвищення адаптивності системи місцевих фінансів, але також вказує на значну залежність від зовнішніх факторів та міжбюджетних трансфертів.

Збалансованість бюджетного процесу забезпечується поєднанням ефективного формування доходів із раціональним використанням фінансових ресурсів. Якщо доходи формують фінансовий потенціал територіальних громад, то видатки забезпечують його практичну реалізацію. Саме тому видатки місцевих бюджетів є важливим елементом системи публічних фінансів.

Видатки місцевих бюджетів являють собою економічні відносини, що виникають у процесі фінансування власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. Їх планування та здійснення відбувається в межах бюджетного процесу за участю місцевих фінансових органів і головних розпорядників бюджетних коштів [24].

Місцеві фінансові органи розробляють інструкції щодо підготовки бюджетних запитів, а головні розпорядники організовують їх складання та подання у встановлені строки. Бюджетні запити повинні містити інформацію, необхідну для аналізу показників проєкту місцевого бюджету. На всіх етапах складання та розгляду бюджету місцеві фінансові органи оцінюють запити з точки зору їх відповідності пріоритетам, а також ефективності використання бюджетних коштів [24].

На основі проведеного аналізу приймається рішення про включення бюджетного запиту до проєкту місцевого бюджету. Після схвалення Кабінетом Міністрів України проєкту закону про Державний бюджет України Міністерство фінансів доводить до місцевих органів влади прогнозні обсяги міжбюджетних трансфертів, методику їх визначення та інші показники, необхідні для складання місцевих бюджетів.

Проєкт рішення про місцевий бюджет попередньо схвалюється місцевою державною адміністрацією або виконавчим органом місцевої ради та подається на розгляд відповідної ради разом із пояснювальною запискою, прогнозом бюджету на наступні періоди, інформацією про виконання бюджету та матеріалами головних розпорядників бюджетних коштів [24].

Рішенням про місцевий бюджет визначаються загальні обсяги доходів, видатків і кредитування, граничний рівень дефіциту (профіциту) та місцевого боргу, показники доходів і фінансування за бюджетною класифікацією, бюджетні призначення головним розпорядникам коштів, обсяги міжбюджетних трансфертів, розмір оборотного залишку коштів, а також інші положення щодо виконання бюджету [24].

Нормативно визначений порядок складання, розгляду та затвердження місцевих бюджетів формує організаційно-правову основу бюджетного процесу. Формування місцевих бюджетів має забезпечувати органи місцевого самоврядування достатньою фінансовою базою для реалізації повноважень, визначених Конституцією та законами України, а також для виконання завдань соціально-економічного розвитку територій [48].

Процес формування місцевих бюджетів охоплює їх складання, розгляд і затвердження, а його особливості залежать від державного устрою, адміністративно-територіального поділу, ступеня розмежування повноважень між рівнями влади, рівня соціально-економічного розвитку регіонів і традицій місцевого самоврядування.

Відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування [46], органи місцевої влади повинні бути забезпечені достатніми фінансовими ресурсами, обсяг яких відповідає їхнім функціям. Саме доходи місцевих бюджетів становлять фінансову основу місцевого самоврядування [189].

Для сучасної системи формування доходів місцевих бюджетів України характерні високий рівень централізації фінансових ресурсів, низька частка власних доходів, значна залежність від міжбюджетних трансфертів та недостатній зв’язок між податковими надходженнями на території і видатками місцевих бюджетів.

Важливим джерелом фінансового забезпечення територіальних громад є місцеві податки і збори, які формують матеріальну основу діяльності органів місцевого самоврядування [204]. Проте їх роль у структурі доходів місцевих бюджетів залишається обмеженою через централізований характер

податкової політики та недостатні повноваження місцевих органів влади щодо встановлення податків, ставок і порядку адміністрування.

У зв'язку з цим доцільним є розширення компетенцій органів місцевого самоврядування у сфері місцевого оподаткування при збереженні координаційної та контрольної ролі держави. Такий підхід сприятиме зміцненню фінансової автономії громад, розвитку податкового потенціалу регіонів і підвищенню ефективності бюджетної системи.

У фінансовій науці бюджет розглядається не лише як фінансовий план, а як багатофункціональний економічний інститут [22]. Одні науковці визначають його основне призначення у формуванні, розподілі та перерозподілі ВВП, інші — підкреслюють його роль як інструменту державного регулювання економіки через систему видатків, трансфертів і податкових стимулів.

Також бюджет розглядається як механізм забезпечення економічного та соціального розвитку суспільства, реалізації принципів соціальної справедливості та підтримки макроекономічної стабільності. Таким чином, незалежно від наукових підходів, бюджет виступає фінансовою основою функціонування держави та реалізації її соціально-економічної політики.

Економічний розвиток держави неможливий без ефективного функціонування бюджетної системи, яка виступає одним із головних інструментів державного регулювання соціально-економічних процесів. Через бюджет здійснюється перерозподіл значної частини валового внутрішнього продукту, що забезпечує фінансову основу реалізації економічної та соціальної політики держави. Бюджетні ресурси спрямовуються на фінансування суспільно важливих потреб, підтримку стратегічних галузей економіки та забезпечення довгострокового розвитку країни.

Важливе значення бюджет має у сфері соціального захисту населення, оскільки через систему видатків фінансуються пенсії, соціальні виплати, субсидії, програми підтримки зайнятості та допомоги малозабезпеченим

верствам населення. Таким чином, бюджет виступає інструментом соціального вирівнювання та забезпечення соціальної справедливості [197].

Бюджетні видатки також виконують важливу економічну функцію, забезпечуючи фінансування освіти, охорони здоров'я, науки, культури, оборони та інших сфер суспільного життя. Через систему державних програм і бюджетного фінансування держава впливає на інвестиційну активність, розвиток інфраструктури, зайнятість населення та темпи економічного зростання. У цьому контексті бюджет виступає не лише фінансовим ресурсом, а й інструментом макроекономічного регулювання [197].

Як зазначає М. Мярковський [180], формування видаткової частини бюджету безпосередньо залежить від його дохідної бази, оскільки саме обсяг мобілізованих доходів визначає фінансові можливості держави та органів місцевого самоврядування. Зростання доходів бюджету дозволяє розширювати соціальні програми та інвестиції у розвиток інфраструктури, тоді як економічний спад потребує оптимізації видатків і перерозподілу фінансових ресурсів.

Важливим чинником бюджетного планування є бюджетний дефіцит, який відображає співвідношення між доходами та видатками. У періоди економічного зростання держава може скорочувати дефіцит бюджету, тоді як у фазі спаду допускається його збільшення з метою стимулювання економіки та підтримки внутрішнього попиту [183]. Отже, ефективне бюджетне регулювання потребує збалансованості між доходами і видатками та раціонального використання фінансових ресурсів.

К. Клець [88] визначає видатки бюджету як систему економічних відносин, що виникають у процесі розподілу й використання централізованих фінансових ресурсів держави. Саме через бюджетні видатки реалізуються соціальна, економічна, політична, оборонна та адміністративна функції держави. У фінансово-правовому аспекті видатки бюджету — це кошти, спрямовані на виконання програм і заходів, визначених законом про державний або місцевий бюджет.

Економічна сутність бюджетних видатків полягає у трансформації централізованих фінансових ресурсів у конкретні суспільні блага, послуги та інвестиційні проєкти. Вони відображають пріоритети соціально-економічної політики держави та рівень ефективності державного управління [88].

Особливе значення мають видатки місцевих бюджетів, які виступають інструментом регулювання розвитку регіональної економіки та забезпечення потреб населення. Через них фінансуються об’єкти соціально-культурної сфери, реалізуються інвестиційні програми, заходи соціального захисту та охорони навколишнього середовища. Таким чином, видаткова частина місцевих бюджетів відображає рівень розвитку адміністративно-територіальної одиниці та напрями використання її фінансових ресурсів [178].

Теоретичне осмислення сутності видатків бюджету дає змогу глибше зрозуміти їхню роль у системі державних фінансів. З метою уніфікації підходів до бюджетного процесу Бюджетний кодекс України розмежовує поняття «витрати бюджету» і «видатки бюджету». Відповідно до п. 13 ст. 2 Бюджетного кодексу України, видатки бюджету — це кошти, спрямовані на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом [2]. До них не належать операції з погашення боргу, надання кредитів, розміщення коштів на депозитах, придбання цінних паперів чи повернення надміру сплачених платежів [2].

Науковці підкреслюють тісний зв’язок категорії «видатки бюджету» з бюджетним запитом, який є основою формування майбутніх бюджетних зобов’язань [5]. Саме через бюджетні запити визначаються потреби у фінансових ресурсах, що мають відповідати стратегічним цілям економічного та соціального розвитку. Процедура їх розгляду має ієрархічний характер: від розпорядників нижчого рівня до головних розпорядників та фінансових органів, де здійснюється аналіз відповідності бюджетним пріоритетам і фінансовим можливостям держави або громади.

Після розгляду бюджетних запитів представницькими органами вони трансформуються у бюджетні призначення, а надалі — у бюджетні асигнування для конкретних розпорядників коштів. Такий механізм забезпечує послідовність, прозорість та ефективність використання фінансових ресурсів [5].

Видатки бюджету мають важливий економічний зміст, оскільки через них реалізуються основні функції держави — соціальна, економічна, оборонна, культурна та адміністративна [26]. Вони є формою розподілу й перерозподілу централізованого грошового фонду держави та забезпечують фінансування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, науки, культури, оборони, інфраструктури та інших суспільно важливих сфер.

Як зазначає В. Василик [26], бюджетні видатки відображають пріоритети державної політики та виступають інструментом практичної реалізації функцій держави. Через систему видатків держава впливає на структуру економіки, рівень соціального захисту населення та якість суспільних послуг.

О. Максюта [173] наголошує, що саме через бюджетні видатки найповніше проявляється економічна та соціальна роль держави. Вони виконують регулятивну функцію, впливаючи на виробництво, зайнятість, інвестиційну активність і темпи економічного зростання. У періоди економічного спаду видатки стають важливим антикризовим інструментом, а в умовах економічного піднесення сприяють зміцненню фінансової стабільності держави.

Особливе значення бюджетні видатки мають у соціальній сфері, оскільки через них забезпечується фінансування освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, культури, спорту та соціального захисту. Такі витрати не лише задовольняють базові потреби населення, а й формують людський капітал, що є важливою умовою довгострокового економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності держави [173].

Для поглиблення аналізу функціонування місцевих бюджетів доцільно розглянути динаміку видатків місцевих бюджетів України у розрізі основних функціональних напрямів. У цьому контексті в табл. 1.4 представлено динаміку видатків з місцевих бюджетів України у 2018–2024 роках у розрізі ключових статей функціональної класифікації.

Таблиця 1.4

Динаміка витрат з місцевих бюджетів протягом 2018-2024 років

млрд.грн.

Стаття витрат	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Загальнодержавні функції	28,6	34,9	40,9	45,9	46,5	53,0	61,6
Громадський порядок, безпека	1,1	1,3	1,8	1,7	11,1	16,8	20,1
Економічна діяльність	77,2	81,9	93,9	112,4	61,1	112,9	96,7
Охорона навколишнього природнього середовища	3,0	3,4	2,4	2,4	0,5	1,2	0,9
ЖКГ	30,1	34,4	32,1	56,7	40,6	62,0	58,6
Охорона здоров’я	93,2	89,8	50,9	33,1	31,0	38,2	37,2
Духовний та фізичний розвиток	18,9	21,6	21,9	27,4	22,6	26,7	29,3
Освіта	165,7	187,1	199,4	249,1	232,3	248,2	283,7
Соц. захист та соц. забезпечення	145,5	103,2	23,9	28,1	29,2	44,9	57,2
Міжбюджетні трансферти	7,3	8,7	10,7	12,6	9,5	42,9	26,5
Всього	**570,6**	**566,3**	**477,9**	**569,4**	**484,4**	**646,8**	**671,8**

Дані табл. 1.4 свідчать про істотні структурні та кількісні зміни у видатках місцевих бюджетів України протягом 2018-2024 років, що відображає як еволюцію бюджетної політики в умовах децентралізації, так і вплив надзвичайних факторів, насамперед повномасштабної війни. Загальний обсяг видатків місцевих бюджетів у досліджуваному періоді характеризується хвилеподібною динамікою: після відносної стабільності у 2018-2019 роках спостерігається скорочення у 2020 році, зумовлене пандемією COVID-19, подальше зростання у 2021 році та різке падіння у

2022 році. У 2023-2024 роках видатки знову демонструють тенденцію до зростання, досягнувши у 2024 році 671,8 млрд грн, що є максимальним значенням за аналізований період.

Найбільшу питому вагу у структурі видатків стабільно займають витрати на освіту. У 2018-2021 роках спостерігалося їх послідовне зростання з 165,7 до 249,1 млрд грн, що відображало пріоритетність фінансування освітньої сфери в умовах реформи децентралізації. У 2022 році відбулося певне скорочення видатків на освіту до 232,3 млрд грн, зумовлене оптимізацією мережі закладів освіти, міграційними процесами та змінами у форматах навчання. Водночас у 2023-2024 роках фінансування освіти знову зросло, досягнувши 283,7 млрд грн, що свідчить про збереження її стратегічного значення навіть в умовах воєнного стану.

Суттєві трансформації простежуються у видатках на охорону здоров'я. Якщо у 2018-2019 роках їх обсяг перевищував 90 млрд грн, то починаючи з 2020 року спостерігається різке скорочення, і у 2021-2022 роках він знизився до 33,1–31,0 млрд грн. Така динаміка пов'язана передусім із передачею значної частини медичних видатків на фінансування з державного бюджету в межах медичної реформи. У 2023-2024 роках відбулося помірне зростання видатків на охорону здоров'я, однак їх рівень залишається суттєво нижчим за довоєнні показники.

Показовою є динаміка видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу. У 2018-2021 роках їх обсяги залишалися відносно незначними, коливаючись у межах 1,1-1,8 млрд грн. Водночас у 2022 році відбулося різке зростання до 11,1 млрд грн, а у 2023-2024 роках - до 16,8 та 20,1 млрд грн відповідно. Це відображає переорієнтацію місцевих бюджетів на фінансування заходів, пов'язаних із забезпеченням безпеки, цивільного захисту та підтримки правопорядку в умовах війни [11].

Видатки на економічну діяльність характеризуються високою волатильністю. До 2021 року спостерігалося їх зростання до 112,4 млрд грн, що свідчило про активну участь місцевих бюджетів у фінансуванні

інфраструктурних проєктів і розвитку економіки. У 2022 році обсяг таких видатків різко скоротився майже вдвічі - до 61,1 млрд грн, що є наслідком згортання капітальних інвестицій у воєнний період. У 2023 році фінансування економічної діяльності знову зросло, однак у 2024 році спостерігається певне зниження, що може свідчити про вибірковий характер інвестиційної підтримки територій.

Видатки на житлово-комунальне господарство у 2018-2024 роках демонструють загальну тенденцію до зростання, попри окремі коливання. Особливо помітним є їх збільшення у 2021 та 2023 роках, що пов’язано з необхідністю фінансування відновлення та утримання комунальної інфраструктури, зокрема в умовах зростання зношеності основних фондів та руйнувань, спричинених бойовими діями.

Витрати на соціальний захист і соціальне забезпечення зазнали найбільш радикальних змін. Якщо у 2018 році вони становили 145,5 млрд грн, то у 2020 році скоротилися до 23,9 млрд грн, що зумовлено централізацією соціальних виплат на рівні державного бюджету. Починаючи з 2022 року, спостерігається поступове зростання цих видатків, яке у 2024 році досягло 57,2 млрд грн, відображаючи посилення соціальної підтримки населення в умовах воєнних і післявоєнних викликів.

Таким чином, аналіз динаміки видатків місцевих бюджетів у 2018-2024 роках засвідчує глибоку трансформацію їх функціональної структури. Пріоритети бюджетної політики зміщуються від фінансування розвитку до забезпечення базових соціальних потреб, безпеки та стабільного функціонування критичної інфраструктури. Виявлені тенденції підтверджують зростання ролі місцевих бюджетів як інструменту антикризового управління та адаптації територіальних громад до умов воєнної та післявоєнної відбудови.

На нашу думку, провідну роль у формуванні економічних відносин щодо створення та використання місцевих бюджетів відіграють саме видатки, оскільки потреба у фінансових ресурсах зумовлює необхідність їх

акумулювання. Тому видатки місцевих бюджетів доцільно розглядати як економічні відносини між органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання, що виникають у процесі розподілу й використання коштів для забезпечення розвитку територій та задоволення потреб громади [178].

Бюджетні видатки сприяють удосконаленню структури суспільного виробництва через фінансування інфраструктури, підтримку інновацій, розвиток регіональної економіки та технологічне оновлення. Завдяки цьому формується більш збалансована економічна система, здатна адаптуватися до сучасних соціально-економічних викликів.

Через систему видатків держава реалізує комплексний вплив на економічний і соціальний розвиток суспільства. Вони виступають не лише фінансовим інструментом забезпечення функцій держави, а й засобом стимулювання економічного зростання, зміцнення соціальної безпеки та підвищення добробуту населення.

Ефективність бюджетних видатків оцінюється за кількісними та якісними показниками, що характеризують рівень соціально-економічного розвитку, стан суспільного виробництва та якість життя населення [197]. До основних функцій бюджетних видатків належать:

- створення сприятливого інвестиційного середовища;
- забезпечення соціально-економічного розвитку;
- фінансування соціальної сфери та підвищення соціальних стандартів;
- підтримка екологічної безпеки;
- ефективне використання фінансових ресурсів;
- забезпечення стійкості фінансової системи держави [197].

Специфіка функціонування місцевих бюджетів найбільш повно проявляється у структурі їхніх видатків, яка визначає напрями використання коштів відповідно до бюджетної класифікації та пріоритетів розвитку територій [216].

Проведене дослідження показало, що система місцевих фінансів України перебуває у стані трансформації під впливом децентралізації, змін бюджетної політики та воєнних викликів. У сучасних умовах місцеві бюджети виступають не лише інструментом фінансового забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування, а й важливим механізмом адаптації громад до кризових умов.

Узагальнення теоретичних підходів і нормативно-правових положень свідчить, що доходи місцевих бюджетів є матеріальною основою фінансової самостійності територіальних громад. Водночас сучасна система місцевих фінансів характеризується низькою часткою власних доходів та значною залежністю від міжбюджетних трансфертів, що обмежує можливості громад щодо самостійного розвитку.

Аналіз доходів місцевих бюджетів у 2018–2024 роках засвідчив їхню залежність від зовнішніх економічних і воєнних чинників. Попри зростання податкових надходжень та адаптацію бюджетної системи до умов воєнного стану, нестабільність трансфертів і неподаткових надходжень свідчить про необхідність зміцнення власної дохідної бази громад.

Дослідження видаткової частини місцевих бюджетів показало, що в умовах війни пріоритети бюджетної політики змістилися у бік фінансування соціальної сфери, громадської безпеки та підтримки критичної інфраструктури. Зростання видатків на освіту, житлово-комунальне господарство та безпеку підтверджує посилення ролі місцевих бюджетів як інструменту антикризового управління [14].

Таким чином, ефективність функціонування місцевих бюджетів визначається не лише обсягом фінансових ресурсів, а й якістю бюджетного планування, збалансованістю доходів і видатків та здатністю бюджетної системи адаптуватися до кризових викликів. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення механізмів формування доходної бази, оптимізації структури видатків і розвитку міжбюджетного регулювання з метою зміцнення фінансової спроможності територіальних громад.

1.3 Міжбюджетні відносини та фінансова спроможність територіальних громад в умовах воєнних викликів.

Міжбюджетні відносини є важливою складовою бюджетної системи держави, а їх основне призначення полягає у забезпеченні відповідності між видатковими повноваженнями органів влади та фінансовими ресурсами, необхідними для їх виконання [194]. У сучасних умовах реформування публічних фінансів особливого значення набувають міжбюджетні трансферти, які забезпечують фінансову рівновагу територіальних громад, підтримують громади з низьким фіскальним потенціалом та сприяють розвитку інфраструктури і якості життя населення [33].

Ефективність бюджетної системи значною мірою залежить від функціонування механізму міжбюджетних трансфертів, які є формою взаємовідносин між різними рівнями влади у сфері бюджетного регулювання [201]. В Україні механізм міжбюджетних відносин ґрунтується на положеннях Бюджетного кодексу та включає такі інструменти, як власні і закріплені доходи, трансферти, бюджетні позички та кредитні ресурси. Серед основних методів міжбюджетного регулювання використовуються відрахування від загальнодержавних податків і формульний розрахунок трансфертів [83].

Відповідно до Бюджетного кодексу України, міжбюджетні трансферти — це кошти, які безоплатно та безповоротно передаються з одного бюджету до іншого [24]. Їх застосування спрямоване на усунення горизонтальних і вертикальних бюджетних дисбалансів, тобто невідповідності між фінансовими ресурсами певного рівня влади та обсягом покладених на нього повноважень [35].

Завершення реформи бюджетної децентралізації у 2020 році та формування нової системи територіальних громад актуалізували питання вдосконалення управління місцевими фінансами та модернізації механізму міжбюджетних трансфертів. У сучасних умовах особливого значення набуває

зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів, розвиток податкового потенціалу регіонів і забезпечення фінансової самодостатності громад.

Євроінтеграційний курс України передбачає формування спроможних територіальних громад, здатних самостійно забезпечувати соціально-економічний розвиток. Це вимагає створення ефективної системи міжбюджетного регулювання, заснованої на принципах фінансової самостійності, відповідальності та збалансованості бюджетної системи.

Водночас сучасна система міжбюджетних відносин в Україні характеризується низкою проблем: нестабільністю доходної бази місцевих бюджетів, значною залежністю від трансфертів, недостатньо врегульованим механізмом міжрегіонального перерозподілу фінансових ресурсів та конфліктами щодо обсягів трансфертного забезпечення. Це негативно впливає на ефективність виконання місцевих бюджетів і стримує соціально-економічний розвиток територій [203].

Попри це, місцеві бюджети залишаються важливим інструментом управління економічним розвитком регіонів, а рівень їх виконання є одночасно результатом і передумовою соціально-економічного розвитку територій. Тому вдосконалення механізму міжбюджетних відносин є необхідною умовою забезпечення фінансової стабільності та розвитку місцевого самоврядування.

Правові засади здійснення видатків місцевими органами влади визначені законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації» та Бюджетним кодексом України. Водночас ключовим питанням залишається достатність фінансових ресурсів для виконання наданих повноважень і ефективність механізму міжбюджетних трансфертів.

Частка трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів залишається значною і сягає близько 44% [214]. Це свідчить про високу залежність місцевих бюджетів від державної підтримки, що обмежує фінансову самостійність громад, посилює вплив центральної влади на

формування місцевих бюджетів і суперечить принципам децентралізації та місцевого самоврядування [206].

Сучасні міжбюджетні відносини в Україні характеризуються високим рівнем централізації фінансових ресурсів та значною залежністю місцевих бюджетів від трансфертів із державного бюджету. Це зумовлює низький рівень фіскальної автономії громад, нерівномірність розподілу фінансових ресурсів між регіонами та недостатню зацікавленість органів місцевого самоврядування у нарощуванні власної дохідної бази. Сутність міжбюджетних трансфертів полягає у вирівнюванні бюджетних диспропорцій та забезпеченні виконання власних і делегованих повноважень органів влади [172].

Основною ознакою міжурядових фінансових відносин є система переміщення фінансових ресурсів між різними рівнями бюджетної системи. Інструментом такого перерозподілу виступають міжбюджетні трансферти, порядок надання та використання яких визначається Бюджетним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами [195]. Особливістю цих потоків є те, що видатки одного бюджету одночасно є доходами іншого.

Децентралізована модель міжбюджетних відносин є характерною рисою демократичних держав і ґрунтується на принципах фінансової автономії місцевого самоврядування, чіткого розмежування видаткових повноважень та мінімального втручання держави у бюджетний процес громад [37]. Водночас така модель ускладнює координацію державної фінансової політики та забезпечення балансу фінансових ресурсів між територіями.

У науковій літературі механізм регулювання міжбюджетних відносин розглядається як сукупність методів, інструментів і форм організації фінансових взаємовідносин між різними рівнями влади [175; 4; 185]. Зокрема, Глущенко Ю. трактує його як інструмент управління взаємодією між центральними та місцевими органами влади [36], а Бабій Н. — як

систему принципів та методів управління економічними зв’язками між суб’єктами міжбюджетних відносин [1].

На думку Криштоф Н., механізм міжбюджетних відносин включає законодавче регулювання, бюджетне планування, прогнозування та програмування. При цьому бюджетне управління є ключовим елементом, оскільки забезпечує управління фінансовими потоками між адміністративно-територіальними одиницями та виступає складовою державного економічного регулювання [98].

Рябушко Л. [198] визначає механізм міжбюджетних відносин як елемент бюджетного механізму, що забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи для надання суспільних благ і підтримки соціально-економічного розвитку територій.

Отже, механізм регулювання міжбюджетних відносин є складною системою взаємопов’язаних інструментів, методів і ресурсів, спрямованих на подолання вертикальних і горизонтальних фіскальних дисбалансів та забезпечення ефективного управління фінансовими ресурсами між різними рівнями влади.

Державна казначейська служба України здійснила розширення ресурсної бази місцевих бюджетів переважно за рахунок передачі окремих доходів державного бюджету до місцевих бюджетів, зокрема плати за ліцензії, сертифікати, державну реєстрацію, зборів за спеціальне використання водних та інших природних ресурсів, а також плати за оренду водних об’єктів [25].

Важливим напрямом стало розширення джерел доходів для виконання власних повноважень місцевого самоврядування. До місцевих бюджетів у повному обсязі почали зараховуватися плата за землю, податок з власників транспортних засобів та збір за забруднення навколишнього природного середовища. Крім того, до складу місцевих податків і зборів було віднесено надходження від адміністративних штрафів та плати за торговий патент [25].

Одночасно місцевим бюджетам були передані окремі видатки, що раніше фінансувалися з державного бюджету, зокрема витрати на оздоровлення громадян, соціальні компенсації сім'ям з дітьми, пільгове харчування, підтримку постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи та професійно-технічну освіту.

До видатків, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, віднесено фінансування позашкільної освіти, місцевої пожежної охорони, центрів соціальної та професійної реабілітації, соціальних гуртожитків, компенсацій особам, які надають соціальні послуги, а також забезпечення діяльності зоопарків [25].

Суттєве значення мало й зміцнення інвестиційної складової місцевих бюджетів. До бюджету розвитку почали зараховувати частину податку на прибуток підприємств і податку на доходи фізичних осіб, а також передбачати видатки на соціально-економічний розвиток територій. До видатків бюджету розвитку були віднесені капітальні видатки та капітальні трансферти іншим бюджетам [25].

Важливим кроком стало також зарахування податку на прибуток за місцезнаходженням підприємства або його відокремленого підрозділу, що сприяло посиленню фінансової зацікавленості громад у розвитку місцевої економіки.

Отже, основними принципами формування бюджетних взаємовідносин між державою та місцевим самоврядуванням є забезпечення збалансованості бюджетів на основі реалістичних макроекономічних прогнозів, ефективне та раціональне використання бюджетних коштів, а також підвищення рівня державних соціальних стандартів [174].

З метою раціоналізації видатків та підвищення контролю за використанням переданих з державного бюджету коштів у вигляді міжбюджетних трансфертів у структурі трансфертів має зрости питома вага субвенцій як цільових коштів, використання яких пов'язане з необхідністю фінансування конкретних об'єктів, пріоритетних у поточному бюджетному

році, причому питома вага субвенцій на соціально-економічний розвиток має зростати [89].

Виходячи з вищенаведеного можна зробити висновок про те, що на даний момент, коли Україна знаходиться в стані економічної кризи, їй необхідні як міжбюджетні трансферти, так і міждержавні, для того, щоб підвищити рівень добробуту населення, який відображатиметься на економіці країни [89].

Тобто, якщо підвищиться загальний рівень економіки, то Україна матиме можливість сплачувати кредити надані їй міжнародними фінансовими інститутами, а отже, вийде із існуючої «боргової ями» [89].

Трансферти - це узагальнюючій термін, яким у зарубіжних країнах називають фінансові ресурси, що передаються з бюджету центрального уряду до бюджетів місцевого самоврядування, а також із бюджетів територіальних одиниць вищого адміністративного рівня до бюджетів адміністративних одиниць нижчого адміністративного рівня, а також у зворотному напрямку [23].

Міжбюджетні трансферти - кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

Міжбюджетні трансферти згідно з Бюджетним кодексом України поділяються на чотири види, які представлені на рис. 1.3.

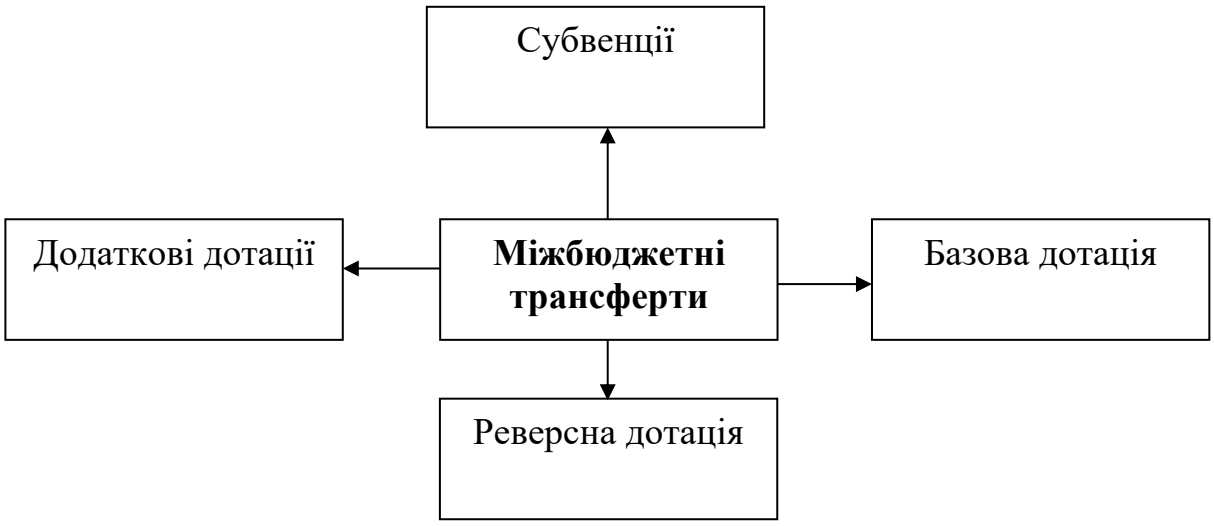

Рис. 1.3. Види міжбюджетних трансфертів

Базова дотація - міжбюджетний трансферт на вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який його отримує. Основна особливість дотації полягає в тому, що вона має безповоротний характер, не потребує цільового використання й надається для покриття чи запобігання виникнення бюджетного дефіциту за умов неможливості скорочення захищених статей видатків. Отже, базові дотації можуть використовуватися місцевими органами влади на свій розсуд у межах наданих їм повноважень, з підтриманням рівноваги між поточними та капітальними витратами [23].

Обсяг дотації визначається шляхом зіставлення видатків відповідних місцевих бюджетів, визначених із застосуванням фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коригуючих коефіцієнтів і доходів (кошика доходів), які згідно з бюджетним кодексом надходять до місцевих бюджетів. Розрахунок прогнозного кошика доходів здійснюється з використанням індексу відносної податкоспроможності, тобто коефіцієнта, що визначає рівень податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці порівняно з середнім показником по країні в розрахунку на одного мешканця [21, с. 162].

Другим видом міжбюджетних трансфертів є субвенції. Основна відмінність субвенцій від дотацій полягає в їх цільовому характері перерозподілу ресурсів. Відповідно до Бюджетного кодексу України субвенції - це міжбюджетні трансферти для використання на певну мету в порядку, визначеному органам, який прийняв рішення про падання субвенції. Незважаючи на досить загальне визначення субвенції, воно сповна характеризує сферу дії даного інструмента [21, с. 102].

Згідно, чинного законодавства, субвенції з державного бюджету місцеві бюджети отримують такі види:

- на здійснення державних програм соціального захисту (ст. 97 п. 3);
- на фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту іутримання автомобільних доріг загального користування

місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах;

- освітня субвенція – на оплату праці з нарахуваннями педагогічних працівників у таких типах закладів освіти, як початкових шкіл, гімназії; спеціальних шкіл; закладів спеціалізованої освіти: мистецькі, спортивні, військові (військово-морські, військово-спортивні), наукові ліцеї, ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою та інших;

- на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами;

- на виконання інвестиційних проєктів;

- інші субвенції, (наприклад, на розвиток територіальних громад, підтримкузаходів соціально-економічного розвитку окремих територій, будівництво певних спортивних комплексів, створення центрів культурних послуг. Такі субвенції, як правило, не є сталими й змінюються щороку в законі про держбюджет на відповідний рік) [24].

Третім різновидом міжбюджетних трансфертів виступає реверсна дотація. Під реверсною дотацією розуміють механізм фінансового вирівнювання, відповідно до якого адміністративно-територіальні одиниці з вищим рівнем економічної спроможності та значнішим податковим потенціалом передають частину власних доходів для підтримки територій із нижчим рівнем фінансового забезпечення. Використання такого інструменту спрямоване на скорочення диспропорцій між регіонами та створення передумов для більш збалансованого територіального розвитку. У межах механізму реверсної дотації фінансово спроможні території (донори) перераховують частину ресурсів до бюджету, з якого здійснюється підтримка менш забезпечених територій (реципієнтів). Така підтримка може реалізовуватися через перерозподіл коштів, фінансування інвестиційних заходів, а також впровадження програм і проєктів розвитку. Завдяки цьому території з вищим рівнем доходів сприяють покращенню соціально-економічного становища громад, які мають обмежені фінансові можливості.

Реверсна дотація забезпечує більш справедливий розподіл бюджетних ресурсів і сприяє досягненню збалансованості регіонального розвитку.

Четвертий вид трансфертів - додаткові дотації - це кошти, що надаються з державного бюджету місцевому:

1) на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів - розподіляється між бюджетом АРК, обласним бюджетом, бюджетами міст республіканського АРК і обласного значення та бюджетами районів відповідно у таких пропорціях: не більш як 25% - для бюджету АРК та обласного (не менш як 75% - для бюджетів міст республіканського АРК і обласного значення та бюджетів районів). Обласні державні адміністрації здійснюють розподіл додаткової дотації на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів з урахуванням особливостей депресивних і гірських територій і тих, що мають низький показник чисельності населення і розгалужену мережу бюджетних установ;

2) на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, внаслідок надання пільг, встановлених державою. Держава надає податкові пільги, які зменшують доходи місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, в результаті для компенсації відповідних втрат доходів держава надає додаткові дотацій [21].

Міжбюджетні трансферти надаються з метою:

1) коригування вертикальних фіскальних дисбалансів - покриття фіскального розриву між видатковими потребами і плановими обсягами закріплених доходів місцевих бюджетів;

2) фінансування, компенсації витрат (втрат) місцевих бюджетів, що пов'язані з реалізацією загальнодержавної політики;

3) коригування горизонтальних фіскальних розривів (фінансового вирівнювання). Трансферти використовуються для вирівнювання фінансових умов надання суспільних послуг органами місцевого самоврядування та

забезпечують максимально однакові можливості надання базових суспільних послуг їх кінцевим споживачам;

4) коригування зовнішніх ефектів, що виникають при наданні суспільних послуг або впливають на якість їх надання - для компенсації органам місцевого самоврядування витрат на суспільні послуги, надання яких спричиняє позитивний або негативний вплив на інші адміністративно-територіальні одиниці;

5) координації, гармонізації витрат місцевих бюджетів, що пов'язані з реалізацією державних цільових програм. Здійснюється для непрямого стимулювання органів місцевого самоврядування до участі в реалізації заходів у пріоритетних галузях державної політики. Надання трансфертів має забезпечити управлінську гнучкість і фінансову автономію органів місцевого самоврядування та не повинне призводити до встановлення адміністративного контролю пріоритетів витрачання коштів місцевих бюджетів;

6) забезпечення ефективності справляння місцевих податків і зборів, фінансового управління на місцевому рівні. Умови надання трансфертів місцевим бюджетам мають забезпечити мінімізацію ризиків утворення негативних стимулів для органів місцевого самоврядування при формуванні доходів і проведенні видатків місцевих бюджетів. Водночас надання трансфертів може стимулювати діяльність органів місцевого самоврядування у сфері бюджетного чи податкового менеджменту;

7) забезпечення гнучкості реалізації макроекономічної й соціальної політики центрального уряду. Необхідний рівень ділової активності в пріоритетних галузях економіки адміністративно- територіальних одиниць може забезпечуватися и підтримуватися через використання міжбюджетних трансфертів або їх комбінацій [182].

На поданій діаграмі (рис.1.4) відображено динаміку основних видів міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів України у 2018–2024 роках, а саме: базової дотації, реверсної дотації та освітньої субвенції. Аналіз цих

даних дає змогу виявити як загальні тенденції міжбюджетного регулювання, так і структурні зрушення у фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування.

Обсяг базової дотації у 2018-2024 роках демонструє стійку тенденцію до зростання, що свідчить про посилення фінансової підтримки територіальних громад з недостатнім податковим потенціалом.

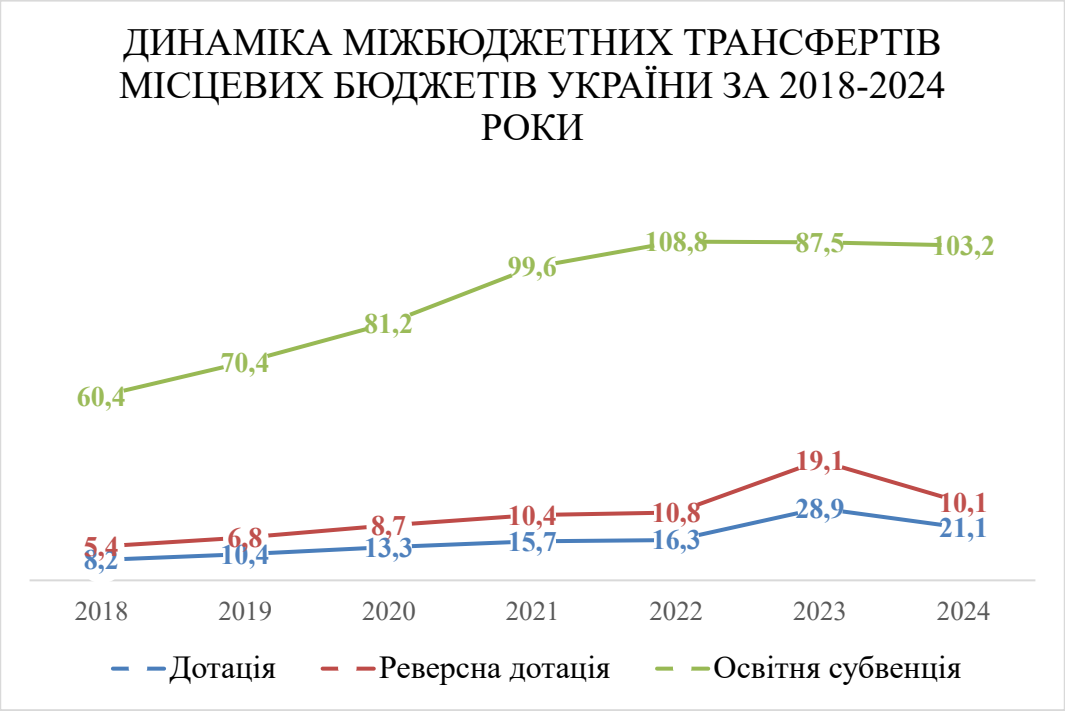

Рис. 1.4. Динаміка міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів України за 2018-2024 роки, млрд.грн.

У 2018 році базова дотація становила 8,2 млрд грн. Протягом 2019-2021 років відбулося поступове збільшення до 15,7 млрд грн, що відображає активну фазу бюджетної децентралізації та необхідність вирівнювання фінансової спроможності громад. У 2022 році зростання продовжилося до 16,3 млрд грн, незважаючи на ускладнення бюджетних умов, пов'язаних із повномасштабною війною. Пікове значення зафіксовано у 2023 році - 28,9 млрд грн, що можна пояснити різким зростанням потреб у підтримці місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. У 2024 році обсяг базової дотації дещо скоротився до 21,1 млрд грн, що може свідчити про часткову

стабілізацію доходної бази окремих територій або перегляд механізмів бюджетного вирівнювання. У цілому базова дотація відіграє ключову роль як інструмент забезпечення мінімальних бюджетних стандартів на місцевому рівні.

Реверсна дотація характеризує вилучення коштів із фінансово спроможних місцевих бюджетів до державного бюджету з метою міжтериторіального перерозподілу. У 2018 році її обсяг становив 5,4 млрд грн. У 2019–2021 роках спостерігається помірне зростання з 6,8 до 10,4 млрд грн, що відображає зростання податкового потенціалу окремих громад. У 2022 році обсяг реверсної дотації залишився практично незмінним (10,8 млрд грн), що може свідчити про стримування фіскального навантаження на донорські громади в умовах кризових явищ. Максимального значення показник досяг у 2023 році - 19,1 млрд грн, що корелює зі зростанням базової дотації та загальним збільшенням масштабів міжбюджетного перерозподілу. У 2024 році відбулося різке скорочення реверсної дотації до 10,1 млрд грн, що може бути наслідком зменшення доходів економічно розвинених територій або коригування формули горизонтального вирівнювання. Загалом динаміка реверсної дотації відображає нестабільність доходної бази місцевих бюджетів та підвищену чутливість цього інструменту до макроекономічних і воєнних факторів.

Освітня субвенція є найбільшим за обсягом видом міжбюджетних трансфертів і має стратегічне значення для забезпечення функціонування системи загальної середньої освіти. У 2018 році її обсяг становив 60,4 млрд грн. У 2019–2021 роках відбулося стале зростання до 99,6 млрд грн, що пояснюється підвищенням оплати праці педагогічних працівників та розширенням освітніх видатків. У 2022 році освітня субвенція досягла максимального значення - 108,8 млрд грн, що свідчить про пріоритетність фінансування освіти навіть у надзвичайних умовах. У 2023 році спостерігається скорочення до 87,5 млрд грн, зумовлене оптимізацією мережі закладів освіти, міграційними процесами та зменшенням кількості учнів. У

2024 році обсяг субвенції знову зріс до 103,2 млрд грн, що може вказувати на часткове відновлення освітньої інфраструктури та адаптацію бюджетної політики до нових умов.

Результати діаграми свідчать про те, що у 2018-2024 роках міжбюджетні трансферти залишалися ключовим інструментом забезпечення фінансової спроможності місцевих бюджетів України. Загальною тенденцією є зростання їх обсягів до 2022-2023 років з подальшими коливаннями, зумовленими воєнно-економічними чинниками. Найбільшу питому вагу стабільно займає освітня субвенція, тоді як базова та реверсна дотації відображають глибину та асиметрію фінансового вирівнювання між територіями.

Практика показує, що міжбюджетні трансферти складають біля половини (і навіть більше) доходів місцевого бюджету залежно від його рівня. У структурі міжбюджетних трансфертів більша частина припадає на субвенції (49-50%), друге місце посідають - дотації вирівнювання (45%) та близько 5% складають додаткові дотації [97, с. 133].

Міжбюджетні відносини та міжбюджетне регулювання мають забезпечуватися чітким розмежуванням дохідних і видаткових повноважень, а кожен рівень влади відповідно повинен мати достатні джерела доходів для реалізації покладених на них функцій. В умовах проведеної реформи децентралізації та територіальної організації влади, місцеві органи влади мають прагнути до підвищення фінансової спроможності бюджетів територіальних громад, що призведе до скорочення бюджетних дисбалансів територій та в майбутньому сприятиме соціально-економічному розвитку України [194].

В умовах воєнного стану, коли бюджетні надходження зменшуються, а витрати значно зростають, вельми важливим є забезпечення належного виконання державних та місцевих бюджетів, пошуку додаткових джерел доходів та дотримання жорсткої економії витрат на бюджетні кошти. У ситуації обмежених фінансових можливостей перед державою виникла

необхідність забезпечити ефективне функціонування бюджетної системи, перерозподіливши кошти, які були виділені в бюджетах на 2022 рік, для підтримки соціальних виплат громадянам, збільшення витрат на оборону держави, перегляду джерел наповнення бюджету та залучення міжнародної фінансової допомоги. Успішність досягнення і підтримання фінансової стійкості державного та місцевих бюджетів, а також уникнення виникнення макроекономічних дисбалансів залежить від гармонійної та результативної координації всіх учасників бюджетного процесу.

У післявоєнний період на території України об'єктивно виникне потреба у запровадженні нових, тимчасових видів міжбюджетних субвенцій, спрямованих на фінансову підтримку територій, що зазнали руйнівного впливу збройної агресії Російської Федерації. При цьому коло місцевих бюджетів – отримувачів відповідних субвенцій доцільно істотно розширити, з огляду на суттєве збільшення кількості територіальних громад, які потребуватимуть відновлення та додаткової бюджетної підтримки.

Узагальнення результатів проведеного дослідження свідчить, що чинна система фінансового вирівнювання та бюджетного регулювання місцевих бюджетів не повною мірою відповідає сучасним викликам і потребує постійного системного моніторингу та подальшого вдосконалення. Зокрема, застосовувана методика горизонтального вирівнювання, що ґрунтується на індексі податкоспроможності, враховує обмежену кількість бюджетоутворюючих податків і не забезпечує комплексного врахування реальних видаткових потреб та фінансової спроможності територіальних громад.

У перспективі, з метою формування більш об'єктивного, збалансованого та соціально справедливого механізму розподілу бюджетних ресурсів, доцільним є розширення підходів до міжбюджетного вирівнювання шляхом інтеграції показників, що відображають як потреби розвитку, так і фактичну фінансову спроможність територіальних громад.

Проведене дослідження міжбюджетних відносин засвідчує, що вони є системоутворювальним елементом бюджетної системи України та відіграють визначальну роль у формуванні фінансової спроможності місцевих бюджетів. У сучасних умовах міжбюджетні трансферти виконують не лише функцію фінансового вирівнювання, а й виступають інструментом реалізації державної соціально-економічної політики, забезпечуючи узгодження повноважень органів місцевого самоврядування з наявними фінансовими ресурсами.

Аналіз теоретичних підходів і нормативно-правових засад дозволяє стверджувати, що механізм міжбюджетних відносин в Україні сформувався як складна багаторівнева система інструментів, методів і фінансових потоків, спрямованих на подолання вертикальних і горизонтальних фіскальних дисбалансів. Водночас різноманіття наукових трактувань цього механізму свідчить про його багатогранність та відсутність універсального підходу до визначення оптимальної моделі міжбюджетного регулювання, що зумовлює необхідність подальшого теоретичного осмислення й практичного вдосконалення.

Результати дослідження показують, що, попри завершення основного етапу бюджетної децентралізації, система міжбюджетних відносин України зберігає високий рівень централізації фінансових ресурсів. Значна частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів, яка в окремі періоди перевищує половину їх загального обсягу, обмежує реальну фіскальну автономію територіальних громад та формує залежність місцевих фінансів від рішень центральних органів влади.

Емпіричний аналіз динаміки основних видів міжбюджетних трансфертів у 2018-2024 роках засвідчив посилення ролі трансфертного механізму в умовах воєнного стану. Зростання обсягів базової дотації та освітньої субвенції свідчить про підвищення навантаження на систему фінансового вирівнювання та необхідність державної підтримки територіальних громад з різним рівнем податкоспроможності. Водночас

коливання обсягів реверсної дотації відображають нестабільність доходної бази економічно розвинених територій та високу чутливість міжбюджетних потоків до макроекономічних і воєнних факторів.

Встановлено, що чинна методика горизонтального вирівнювання, заснована переважно на індексі податкоспроможності, не забезпечує комплексного врахування реальних видаткових потреб територіальних громад і специфіки їх соціально-економічного розвитку. Це знижує ефективність міжбюджетного перерозподілу та обмежує можливості формування справедливого й стимулюючого механізму фінансового вирівнювання.

У воєнний та післявоєнний періоди міжбюджетні відносини набувають додаткового стратегічного значення, оскільки саме через систему трансфертів держава отримує можливість оперативно реагувати на асиметрію втрат, підтримувати постраждалі території та забезпечувати базову фінансову стабільність місцевих бюджетів. Це об’єктивно зумовлює потребу у впровадженні нових, тимчасових видів субвенцій, орієнтованих на відновлення інфраструктури та соціально-економічний розвиток громад.

Таким чином, результати дослідження дають підстави стверджувати, що подальший розвиток міжбюджетних відносин в Україні має ґрунтуватися на поєднанні фінансового вирівнювання з посиленням стимулюючої функції трансфертів. Це передбачає розширення критеріїв оцінки фінансової спроможності громад, удосконалення формульних підходів до розподілу ресурсів та підвищення ролі власних доходів місцевих бюджетів, що є необхідною умовою сталого соціально-економічного розвитку територій і зміцнення фінансової автономії місцевого самоврядування.

Висновки до розділу 1

1. Проведений у підрозділі 1.1 аналіз еволюції місцевих бюджетів засвідчує, що їх формування є результатом тривалого історичного та інституційного розвитку, у межах якого місцеві фінанси поступово трансформувалися з елементарних форм самоутримання територій у складну систему публічних фінансових відносин. Це дозволяє розглядати місцевий бюджет не як похідну складову державних фінансів, а як самостійний інструмент забезпечення функціонування і розвитку територіальних громад.

2. Узагальнення наукових підходів до трактування сутності місцевого бюджету дало змогу встановити, що найбільш методологічно обґрунтованим є його комплексне розуміння як правового акта, фінансового плану та економічної категорії. Такий підхід дозволяє всебічно охарактеризувати роль місцевого бюджету у системі публічних фінансів і забезпечує цілісність його теоретичного аналізу.

3. Обґрунтовано, що сучасне розуміння місцевого бюджету тісно пов’язане з концепцією фінансової автономії органів місцевого самоврядування, яка проявляється не лише у формальному закріпленні бюджетних повноважень, а й у реальній спроможності територіальних громад акумулювати та ефективно використовувати фінансові ресурси відповідно до місцевих потреб і пріоритетів розвитку.

4. Аналіз фінансових ресурсів місцевого самоврядування у підрозділі 1.2 дозволив дійти висновку, що вони мають значно ширший зміст, ніж доходи місцевих бюджетів, і охоплюють також кошти комунальних підприємств, бюджетних установ та залучені фінансові ресурси. Такий підхід є принципово важливим для адекватної оцінки фінансового потенціалу територіальних громад.

5. Класифікація фінансових ресурсів за джерелами формування, рівнем централізації та економічною природою свідчить, що фінансова спроможність місцевого самоврядування визначається не лише обсягом

ресурсів, а й структурою їх надходжень. Зокрема, переважання зовнішніх та регульованих джерел знижує рівень фінансової самостійності громад і підвищує їх залежність від рішень центральних органів влади.

6. Визначено, що доходи місцевих бюджетів доцільно розглядати як систему економічних відносин з перерозподілу частини валового внутрішнього продукту, а не лише як сукупність грошових надходжень. Такий підхід дозволяє розкрити інституційну роль доходів у забезпеченні виконання як власних, так і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування.

7. Аналіз структури доходів місцевих бюджетів у 2018–2024 роках дає підстави зробити висновок про наявність стійкої проблеми обмеженості власної дохідної бази. Значна залежність від міжбюджетних трансфертів знижує гнучкість бюджетної політики на місцевому рівні та ускладнює реалізацію довгострокових програм соціально-економічного розвитку територій.

8. Дослідження динаміки доходів місцевих бюджетів у період кризових явищ (пандемія COVID-19, воєнні дії) засвідчило високу чутливість бюджетної системи до зовнішніх шоків. При цьому податкові надходження демонструють відносно вищу стабільність порівняно з неподатковими доходами та трансфертами, що підкреслює їх ключову роль у забезпеченні фінансової стійкості громад.

9. У межах підрозділу 1.3 встановлено, що видатки місцевих бюджетів є не лише формою реалізації бюджетних повноважень, а й основним інструментом впливу органів місцевого самоврядування на соціально-економічний розвиток територій. Саме структура та спрямованість видатків відображають реальні пріоритети бюджетної політики на місцевому рівні.

10. Проаналізовані зміни у структурі видатків місцевих бюджетів у 2018–2024 роках свідчать про трансформацію їх функціонального призначення в умовах криз і воєнного стану. Зростання частки витрат на

забезпечення базових потреб населення, безпеки та підтримки критичної інфраструктури об’єктивно звужує можливості фінансування інвестиційних та розвиткових програм.

11. Розгляд міжбюджетних відносин дозволив дійти висновку, що вони виконують подвійну функцію: з одного боку - сприяють вирівнюванню фінансової спроможності територій, а з іншого - виступають механізмом централізованого впливу на місцеві фінанси. Це зумовлює постійну напругу між потребою у фінансовому вирівнюванні та прагненням до розширення бюджетної автономії громад.

12. Встановлено, що домінування цільових субвенцій у структурі міжбюджетних трансфертів підвищує контроль за використанням бюджетних коштів, проте одночасно обмежує можливості органів місцевого самоврядування щодо самостійного визначення напрямів видатків. Натомість дотаційні механізми потребують більш високого рівня управлінської відповідальності та бюджетної дисципліни на місцях.

13. Узагальнюючи результати першого розділу, можна стверджувати, що ефективність функціонування місцевих бюджетів визначається не лише обсягом фінансових ресурсів, а насамперед якістю їх формування, структурою доходів, результативністю видатків та збалансованістю міжбюджетних відносин. Саме ці чинники формують фінансову спроможність територіальних громад і створюють передумови для їх сталого соціально-економічного розвитку.

Результати розділу висвітлено в [11, 14].

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ТА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД)

2.1. Аналіз дохідної частини бюджетів територіальних громад та її впливу на економічний розвиток громад.

Функціонування системи місцевих фінансів є одним із ключових чинників сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад та ефективної реалізації повноважень органів місцевого самоврядування. У сучасних умовах трансформації бюджетної системи України, що відбувається під впливом процесів фіскальної децентралізації, особливої актуальності набуває питання формування дохідної частини місцевих бюджетів, оскільки саме вона визначає реальні можливості громад щодо забезпечення публічних потреб населення, фінансування інфраструктурних проєктів та реалізації програм місцевого розвитку.

Дохідна частина місцевих бюджетів виступає фінансовою основою самостійності територіальних громад та відображає ступінь їх економічної спроможності, податкового потенціалу й ефективності управління фінансовими ресурсами. Водночас структура та динаміка доходів місцевих бюджетів значною мірою залежать від макроекономічних умов, особливостей регіонального розвитку, рівня підприємницької активності, а також від механізмів міжбюджетного регулювання, що застосовуються на державному рівні. У цьому контексті дослідження дохідної частини місцевих бюджетів набуває не лише прикладного, а й вагомого теоретико-методологічного значення.

Особливої уваги потребує аналіз формування доходів місцевих бюджетів у розрізі міст обласного значення, які виконують функції локальних центрів економічного зростання та концентрації трудових, інвестиційних і фінансових ресурсів. Саме такі міста відіграють провідну роль у забезпеченні бюджетної спроможності регіонів, формуванні локальних ринків праці та генеруванні податкових надходжень. Разом з тим навіть у межах одного регіону міста обласного значення можуть істотно відрізнятися за масштабами економічної діяльності, структурою господарства та рівнем доходної забезпеченості місцевих бюджетів, що обумовлює доцільність проведення порівняльного аналізу.

Метою даного підрозділу є ґрунтовний аналіз дохідної частини місцевих бюджетів міст обласного значення Західного регіону України на прикладі міста Львова та міста Івано-Франківська з метою оцінки динаміки, структури та рівня доходної спроможності зазначених бюджетів.

Для досягнення поставленої мети у підрозділі передбачено вирішення таких науково-практичних завдань:

- дослідити динаміку загального обсягу доходів місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017–2024 роках;
- здійснити структурний аналіз доходів місцевих бюджетів за основними джерелами їх формування;
- проаналізувати роль податкових надходжень як базового елементу фінансової самостійності міських громад;
- оцінити значення неподаткових доходів у забезпеченні стабільності доходної бази місцевих бюджетів;
- дослідити вплив міжбюджетних трансфертів на формування доходів міських бюджетів;
- здійснити порівняльну оцінку доходної спроможності бюджетів досліджуваних міст із використанням абсолютних та відносних показників.

Вибір міста Львова та міста Івано-Франківська як об’єктів дослідження обумовлений їх належністю до Західного регіону України, статусом міст

обласного значення, а також суттєвими відмінностями у соціально-економічному розвитку, чисельності населення та масштабах економічної діяльності, що створює передумови для поглибленого порівняльного аналізу формування дохідної частини місцевих бюджетів. Місто Львів є одним із найбільших економічних і фінансових центрів регіону, що характеризується високим рівнем диверсифікації економіки, значним податковим потенціалом та активним залученням інвестиційних ресурсів. Натомість місто Івано-Франківськ має компактнішу економічну структуру, інші пропорції формування доходної бази та відмінний рівень залежності від міжбюджетних трансфертів, що дозволяє виявити особливості функціонування місцевих бюджетів за різних умов соціально-економічного розвитку.

Часові межі дослідження охоплюють 2017-2024 роки, що дозволяє простежити еволюцію формування доходної частини місцевих бюджетів у період завершення впровадження ключових елементів бюджетної децентралізації, а також оцінити вплив зовнішніх шоків на фінансову спроможність територіальних громад, зокрема наслідків пандемії COVID-19 та повномасштабних воєнних дій, які істотно трансформували умови функціонування місцевих фінансів.

Методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема: аналіз і синтез, індукція та дедукція, горизонтальний і вертикальний аналіз, метод порівняння, аналіз динамічних рядів, а також розрахунок відносних показників доходної забезпеченості на одного мешканця, що забезпечує можливість об’єктивної оцінки рівня фінансової спроможності місцевих бюджетів та зіставлення результатів між досліджуваними містами.

Дохідна частина місцевих бюджетів є інтегральним показником фінансової спроможності територіальних громад та відображає сукупний результат економічної діяльності на відповідній території, ефективності податкового адміністрування та державної бюджетної політики у сфері міжбюджетних відносин. Аналіз загального обсягу доходів місцевих

бюджетів дозволяє оцінити масштаби фінансових ресурсів, якими володіють органи місцевого самоврядування для виконання покладених на них функцій, а також виявити тенденції зміни доходної бази у часі.

У межах даного підпункту здійснюється аналіз динаміки загального обсягу доходів місцевих бюджетів міста Львова та міста Івано-Франківська у 2017–2024 роках, що дає змогу простежити основні тенденції їх формування в умовах бюджетної децентралізації та зростаючого впливу зовнішніх соціально-економічних чинників. Особлива увага приділяється оцінці абсолютних і відносних змін доходів, а також порівнянню темпів їх зростання у досліджуваних містах.

Таблиця 2.1.

Динаміка загального обсягу доходів місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017–2024 роках

Рік	**Доходи бюджету м. Львова, млн.грн.**	**Абсолютний приріст, млн.грн.**	**Темп зростання, %**	**Доходи бюджету м. І.-Франківська, млн.грн.**	**Абсолютний приріст, млн.грн.**	**Темп зростання, %**
2017	8610,2	–	–	2547,4	–	–
2018	9662,7	1052,5	12	2802,2	254,8	10
2019	10279,6	616,9	6,38	2833,4	31,2	1,11
2020	9070,4	-1209,2	-11,76	2526,6	-306,8	-10,83
2021	11649,7	2579,3	28,43	3428,3	901,7	35,69
2022	13876,5	2226,8	19	3625,4	197,1	5,75
2023	15872,1	1995,6	14,38	4231,3	605,9	16,71
2024	18508,7	2636,6	16,61	4961,1	729,8	17,25

Порівняльний аналіз загального обсягу доходів місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська дозволяє виявити відмінності у масштабах фінансових ресурсів, обумовлені різним рівнем економічного розвитку, чисельністю населення та структурою господарського комплексу. Водночас дослідження динаміки доходів у часі створює аналітичну основу для подальшого структурного аналізу доходів, а також для оцінки впливу окремих джерел надходжень на формування дохідної бази міських бюджетів,

що буде розглянуто в наступних підпунктах. Для оцінки динаміки доходної частини місцевих бюджетів у таблиці 2.1 наведено показники загального обсягу доходів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017–2024 роках.

Аналіз даних, наведених у таблиці 2.1, свідчить про суттєві зміни в динаміці доходної частини місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках, що відображає як загальні макроекономічні тенденції, так і специфіку соціально-економічного розвитку кожного з досліджуваних міст.

Упродовж аналізованого періоду загальний обсяг доходів місцевого бюджету м. Львова зріс з 8610,2 млн.грн. у 2017 році до 18508,7 млн.грн. у 2024 році, тобто більш ніж у 2,1 раза. Подібна тенденція зростання спостерігається і в бюджеті м. Івано-Франківська, де доходи збільшилися з 2547,4 млн.грн. у 2017 році до 4961,1 млн.грн. у 2024 році, що майже вдвічі перевищує початковий рівень. Це свідчить про загальне розширення фінансової бази місцевих бюджетів досліджуваних міст у період активної реалізації реформи бюджетної децентралізації.

У 2018-2019 роках для обох міст характерною була позитивна, проте помірна динаміка зростання доходів. Так, у м. Львові темпи зростання доходів становили 12% у 2018 році та 6,38% у 2019 році, тоді як у м. Івано-Франківську відповідні показники склали 10% та лише 1,11%. Зазначене свідчить про поступове уповільнення темпів приросту доходів напередодні кризового періоду, особливо відчутне у бюджеті м. Івано-Франківська, що може вказувати на вищу чутливість його доходної бази до змін економічної кон’юнктури.

Найбільш помітне скорочення доходів місцевих бюджетів обох міст спостерігалося у 2020 році, що пов’язано з негативним впливом пандемії COVID-19 на економічну активність та податкові надходження. Доходи бюджету м. Львова зменшилися на 1209,2 млн.грн., або на 11,76%, тоді як у м. Івано-Франківську падіння склало 306,8 млн.грн., або 10,83%. Отже,

кризові явища мали суттєвий вплив на фінансову спроможність місцевих бюджетів, проте масштаб втрат був відносно співставним для обох міст.

Починаючи з 2021 року, спостерігається різке відновлення та прискорення зростання доходів, що свідчить про адаптацію місцевих фінансів до кризових умов. У 2021 році темп зростання доходів бюджету м. Львова досяг 28,43%, а бюджету м. Івано-Франківська - 35,69%, що є максимальними значеннями за весь досліджуваний період. Така динаміка може бути пояснена відновленням економічної активності, зростанням податкових надходжень, а також збільшенням обсягів міжбюджетних трансфертів.

У 2022-2024 роках доходи місцевих бюджетів продовжували зростати, проте темпи приросту набули більш стабільного та помірного характеру. У м. Львові темпи зростання коливалися в межах 14–19%, тоді як у м. Івано-Франківську - від 5,75% у 2022 році до 17,25% у 2024 році. Водночас варто зазначити, що для бюджету м. Івано-Франківська характерною є більша нерівномірність темпів зростання, що може свідчити про вищу залежність його доходної бази від окремих джерел надходжень.

Порівняльний аналіз засвідчує, що місцевий бюджет м. Львова характеризується значно більшими абсолютними обсягами доходів та відносно стабільнішою динамікою їх зростання, що зумовлено масштабами економічної діяльності, чисельністю населення та диверсифікованою структурою господарського комплексу міста. Натомість бюджет м. Івано-Франківська, хоча й демонструє загальну тенденцію до зростання, є більш чутливим до зовнішніх соціально-економічних чинників, що проявляється у коливаннях темпів приросту доходів.

Таким чином, результати аналізу динаміки загального обсягу доходів місцевих бюджетів свідчать про поступове зміцнення фінансової спроможності обох міських громад, водночас виявляючи суттєві відмінності у масштабах і стабільності доходної бази. Отримані висновки створюють аналітичне підґрунтя для подальшого структурного аналізу доходів місцевих

бюджетів та оцінки ролі окремих джерел надходжень, що буде розглянуто в наступному підпункті.

Окремої уваги заслуговує аналіз динаміки доходів місцевих бюджетів у період повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, яке розпочалося у 2022 році та суттєво вплинуло на функціонування національної економіки і системи місцевих фінансів. Попри надзвичайно складні соціально-економічні умови, у 2022–2024 роках обсяги доходів місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська демонструють номінальне зростання, що на перший погляд може свідчити про збереження фінансової стійкості міських громад.

Водночас зазначене зростання доходів значною мірою зумовлене інфляційними процесами, змінами у ціновому середовищі та номінальним збільшенням податкової бази, а не виключно реальним розширенням економічної активності. У воєнний період підвищення рівня інфляції, зростання заробітних плат у номінальному вимірі, а також збільшення вартості товарів і послуг призвели до відповідного зростання податкових надходжень, зокрема податку на доходи фізичних осіб та непрямих податків, що відобразилося на доходній частині місцевих бюджетів.

Крім того, у структурі доходів місцевих бюджетів у період повномасштабної війни зросла роль міжбюджетних трансфертів та цільових надходжень, спрямованих на забезпечення першочергових потреб територіальних громад, підтримку внутрішньо переміщених осіб та фінансування критичної інфраструктури. Це свідчить про те, що зростання доходів місцевих бюджетів у воєнний період має переважно компенсаційний характер і не завжди відображає реальне підвищення фінансової самостійності громад.

Таким чином, результати аналізу динаміки доходів місцевих бюджетів у 2022–2024 роках дають підстави стверджувати, що номінальне зростання доходів не повною мірою трансформується у реальне зростання фінансових можливостей органів місцевого самоврядування, оскільки значна частина

додаткових надходжень нівелюється інфляційними процесами та зростанням видаткового навантаження. Це зумовлює необхідність подальшого поглибленого аналізу структури доходів місцевих бюджетів та їх реальної купівельної спроможності, що є важливим для оцінки ефективності бюджетної політики в умовах воєнного стану.

Графічне представлення динаміки доходів місцевих бюджетів (рис. 2.1) наочно підтверджує загальну тенденцію до зростання доходної частини бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках. Водночас чітко простежується спад доходів у 2020 році, що збігається з періодом пандемії COVID-19, а також подальше стрімке відновлення у 2021 році.

Рис.2.1. Динаміка доходів місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017–2024 роках, млн.грн.

Отримані результати аналізу динаміки загального обсягу доходів місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках дозволяють оцінити масштаби та загальні тенденції формування їх доходної бази. Водночас абсолютні обсяги та темпи зростання доходів не дають повного уявлення про якість і стійкість фінансового забезпечення місцевих

бюджетів, оскільки не відображають співвідношення між окремими джерелами надходжень.

У цьому контексті особливої ваги набуває структурний аналіз доходів місцевих бюджетів, який дає змогу визначити роль податкових, неподаткових надходжень та міжбюджетних трансфертів у формуванні дохідної частини, а також оцінити ступінь фінансової самостійності та залежності міських громад від державної бюджетної підтримки. Саме структура доходів є ключовим чинником стабільності місцевих фінансів і визначає можливості органів місцевого самоврядування щодо довгострокового бюджетного планування.

З огляду на це, подальший аналіз доцільно зосередити на дослідженні структури доходів місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська, що дозволить поглибити оцінку особливостей формування їх дохідної бази та виявити відмінності у фінансовій спроможності досліджуваних міст.

Таблиця 2.2.

Структура доходів місцевого бюджету м. Львова у 2017–2024 роках

Рік	**Показник**	**Податкові надходження**	**Неподаткові надходження**	**Міжбюджетні трансферти**	**Усього**
2017	млн. грн.	4320,4	243,8	3635,1	8199,3
	%	52,7	3,0	44,3	100,0
2018	млн. грн.	5349,2	302,6	3478,1	9129,9
	%	58,6	3,3	38,1	100,0
2019	млн. грн.	6401,9	331,9	2739,1	9472,9
	%	67,6	3,5	28,9	100,0
2020	млн. грн.	6790,4	175,3	1475,9	8441,6
	%	80,4	2,1	17,5	100,0
2021	млн. грн.	8671,2	265,2	1651,1	10587,5
	%	81,9	2,5	15,6	100,0
2022	млн. грн.	11558,2	243,3	1630,3	13431,8
	%	86,1	1,8	12,1	100,0
2023	млн. грн.	13107,6	417,7	1752,4	15277,7
	%	85,8	2,7	11,5	100,0
2024	млн. грн.	14524,3	477,3	2222,3	17223,9
	%	84,3	2,8	12,9	100,0

З метою поглибленого аналізу формування дохідної частини місцевого бюджету та оцінки співвідношення основних джерел надходжень у подальшому здійснено структурний аналіз доходів місцевого бюджету м. Львова. У таблиці 2.2 наведено обсяги доходів за основними складовими у фактичному вимірі (млн. грн.) та їх частку у загальному обсязі доходів бюджету у відсотках за 2017-2024 роки [120, 125-127, 132, 137-139, 144-147, 150, 155-157, 162, 167-171].

Аналіз структури доходів місцевого бюджету м. Львова, наведений у таблиці 2.2, свідчить про істотні структурні зрушення у формуванні дохідної частини бюджету протягом 2017-2024 років, що відображає як результати бюджетної децентралізації, так і трансформацію економічного середовища функціонування міської громади.

Упродовж досліджуваного періоду домінуючим джерелом доходів місцевого бюджету м. Львова виступають податкові доходи, частка яких зросла з 52,7% у 2017 році до 84,3% у 2024 році. В абсолютному вимірі обсяг податкових надходжень збільшився більш ніж утричі - з 4320,4 млн.грн. до 14524,3 млн.грн.. Така динаміка свідчить про суттєве посилення власної дохідної бази бюджету та зростання ролі податкового потенціалу міста у забезпеченні його фінансової спроможності.

Особливо помітне зростання частки податкових доходів спостерігається у 2019-2022 роках, коли їх питома вага перевищила 80% загального обсягу доходів бюджету. Це може бути пояснено зростанням надходжень від основних бюджетоутворюючих податків, насамперед податку на доходи фізичних осіб, а також розширенням економічної активності та підвищенням рівня заробітних плат у номінальному вимірі. В умовах воєнного періоду збереження високої частки податкових надходжень свідчить про відносну стійкість податкової бази міста Львова.

Неподаткові доходи протягом усього аналізованого періоду займають незначну частку у структурі доходів місцевого бюджету, коливаючись у межах 1,8-3,5%. В абсолютному вимірі їх обсяги змінювалися нерівномірно,

що може свідчити про залежність цього джерела від управлінських рішень органів місцевого самоврядування та разових надходжень. Водночас стабільно низька частка неподаткових доходів вказує на обмежене використання їх потенціалу як інструменту диверсифікації дохідної бази бюджету.

Важливою тенденцією, виявленою за результатами структурного аналізу, є суттєве скорочення ролі міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевого бюджету м. Львова. Якщо у 2017 році їх частка становила 44,3%, то у 2024 році вона зменшилася до 12,9%. В абсолютному вимірі обсяги трансфертів не демонструють пропорційного зростання порівняно з податковими доходами, що свідчить про зменшення залежності бюджету міста від державної фінансової підтримки.

Скорочення частки міжбюджетних трансфертів у поєднанні зі зростанням питомої ваги податкових доходів є позитивним індикатором підвищення фінансової самостійності територіальної громади м. Львова. Така структура доходів створює більш сприятливі умови для середньо- та довгострокового бюджетного планування, зменшує вразливість бюджету до змін державної бюджетної політики та підвищує відповідальність місцевої влади за формування власної дохідної бази.

Водночас слід зауважити, що в умовах 2022-2024 років зростання податкових доходів значною мірою має номінальний характер, обумовлений інфляційними процесами та зростанням видаткового навантаження. Це означає, що формальне покращення структури доходів не завжди трансформується у відповідне зростання реальної купівельної спроможності місцевого бюджету, що потребує врахування при подальшому аналізі ефективності використання бюджетних коштів.

Загалом результати структурного аналізу свідчать про те, що місцевий бюджет м. Львова характеризується високим рівнем податкової самодостатності та зниженою залежністю від міжбюджетних трансфертів, що

є характерною ознакою фінансово спроможних міських громад та відповідає ключовим цілям бюджетної децентралізації.

Виявлені структурні особливості формування доходів місцевого бюджету м. Львова дозволяють зробити висновки щодо рівня його фінансової самостійності та стійкості до зовнішніх соціально-економічних викликів. Водночас для формування повної картини функціонування місцевих фінансів міст обласного значення Західного регіону України доцільно здійснити аналогічний структурний аналіз доходів місцевого бюджету м. Івано-Франківська, який відрізняється масштабами економічної діяльності та параметрами формування дохідної бази.

З огляду на це, у таблиці 2.3 представлено структуру доходів місцевого бюджету м. Івано-Франківська за основними джерелами надходжень у 2017-2024 роках, що дозволяє здійснити подальше порівняння рівня фінансової самостійності та характеру бюджетної залежності досліджуваних міських громад.

Таблиця 2.3.

Структура доходів місцевого бюджету м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках

Рік	**Показник**	**Податкові надходження**	**Неподаткові надходження**	**Міжбюджетні трансферти**	**Усього**
2017	млн. грн.	1115,9	62,2	1231,1	2409,2
	%	46,3	2,6	51,1	100,0
2018	млн. грн.	1353,5	72,5	1221,7	2647,7
	%	51,1	2,7	46,2	100,0
2019	млн. грн.	1614,7	58,4	987,4	2660,5
	%	60,7	2,2	37,1	100,0
2020	млн. грн.	1756,2	43,2	577,5	2376,9
	%	73,9	1,8	24,3	100,0
2021	млн. грн.	2273,0	63,8	663,3	300,1
	%	75,8	2,1	22,1	100,0
2022	млн. грн.	2817,4	73,7	605,1	3496,2
	%	80,6	2,1	17,3	100,0
2023	млн. грн.	3207,9	90,3	722,5	4020,7
	%	79,8	2,2	18,0	100,0
2024	млн. грн.	3497,5	101,0	1023,0	4621,5
	%	75,7	2,2	22,1	100,0

Результати структурного аналізу доходів місцевого бюджету м. Івано-Франківська, наведені у таблиці 2.3, свідчать про поступову трансформацію дохідної бази бюджету в напрямі посилення ролі власних джерел надходжень та зменшення залежності від міжбюджетних трансфертів упродовж 2017-2024 років. Водночас структура доходів бюджету міста зберігає певні особливості, зумовлені масштабами економічної діяльності та специфікою соціально-економічного розвитку територіальної громади.

У 2017 році міжбюджетні трансферти становили домінуючу складову доходів місцевого бюджету м. Івано-Франківська, формуючи 51,1% загального обсягу доходів, тоді як частка податкових доходів складала лише 46,3%. Така структура свідчила про значну залежність бюджету міста від державної фінансової підтримки та обмежений рівень фінансової самостійності на початковому етапі досліджуваного періоду.

У подальші роки спостерігається стійка тенденція до зростання ролі податкових доходів у структурі доходів місцевого бюджету. Так, уже у 2019 році частка податкових надходжень зросла до 60,7%, а у 2020-2022 роках перевищила 70%, досягнувши максимального значення 80,6% у 2022 році. В абсолютному вимірі обсяг податкових доходів зріс з 1115,9 млн.грн. у 2017 році до 3497,5 млн.грн. у 2024 році, що свідчить про суттєве розширення податкової бази міста.

Зростання питомої ваги податкових доходів супроводжувалося поступовим скороченням частки міжбюджетних трансфертів, яка зменшилася з 51,1% у 2017 році до 22,1% у 2024 році. У 2020-2022 роках частка трансфертів скоротилася особливо відчутно, що може бути пов’язано як із результатами бюджетної децентралізації, так і з переглядом механізмів державної підтримки місцевих бюджетів в умовах кризових явищ та воєнного стану.

Неподаткові доходи протягом усього аналізованого періоду займають незначну та відносно стабільну частку у структурі доходів місцевого бюджету м. Івано-Франківська - в межах 1,8-2,7%. Незважаючи на зростання

їх абсолютних обсягів з 62,2 млн.грн. у 2017 році до 101,0 млн.грн. у 2024 році, їх роль у формуванні дохідної бази залишається другорядною, що свідчить про обмежений вплив цього джерела на фінансову самостійність міської громади.

Варто зазначити, що у 2022-2024 роках, попри повномасштабне вторгнення та складні умови функціонування економіки, структура доходів бюджету м. Івано-Франківська зберігає відносну стабільність, а частка податкових доходів залишається на рівні понад 75%. Водночас, як і у випадку з м. Львовом, зростання податкових надходжень у цей період значною мірою має номінальний характер та обумовлене інфляційними процесами і зростанням видаткових потреб.

Загалом результати структурного аналізу дозволяють зробити висновок, що місцевий бюджет м. Івано-Франківська поступово трансформується від трансфертозалежної моделі до моделі з домінуванням власних податкових доходів, що є позитивним результатом реалізації реформи бюджетної децентралізації. Водночас порівняно з м. Львовом бюджет м. Івано-Франківська залишається більш чутливим до змін міжбюджетної політики та зовнішніх соціально-економічних чинників, що обумовлює необхідність подальшого зміцнення його доходної бази та диверсифікації джерел надходжень.

Рис. 2.2. Структура доходів місцевого бюджету м. Львова у 2017-2024 роках, %

Графічне представлення структури доходів місцевого бюджету м. Львова (рис. 2.2) наочно ілюструє стійку тенденцію до зростання ролі податкових доходів у формуванні дохідної частини бюджету у 2017–2024 роках. Водночас чітко простежується скорочення частки міжбюджетних трансфертів, що свідчить про підвищення рівня фінансової самостійності міської громади.

Графічне представлення структури доходів місцевого бюджету м. Івано-Франківська (рис. 2.3) наочно відображає поступове зростання ролі податкових надходжень у формуванні дохідної частини бюджету протягом 2017-2024 років. Частка податкових доходів збільшилася з 46,3% у 2017 році до 75,7% у 2024 році, що свідчить про посилення власної доходної бази міста. Водночас спостерігається зменшення частки міжбюджетних трансфертів, однак їх питома вага залишається вищою порівняно з м. Львовом, що вказує на відносно більшу залежність бюджету м. Івано-Франківська від державної бюджетної підтримки.

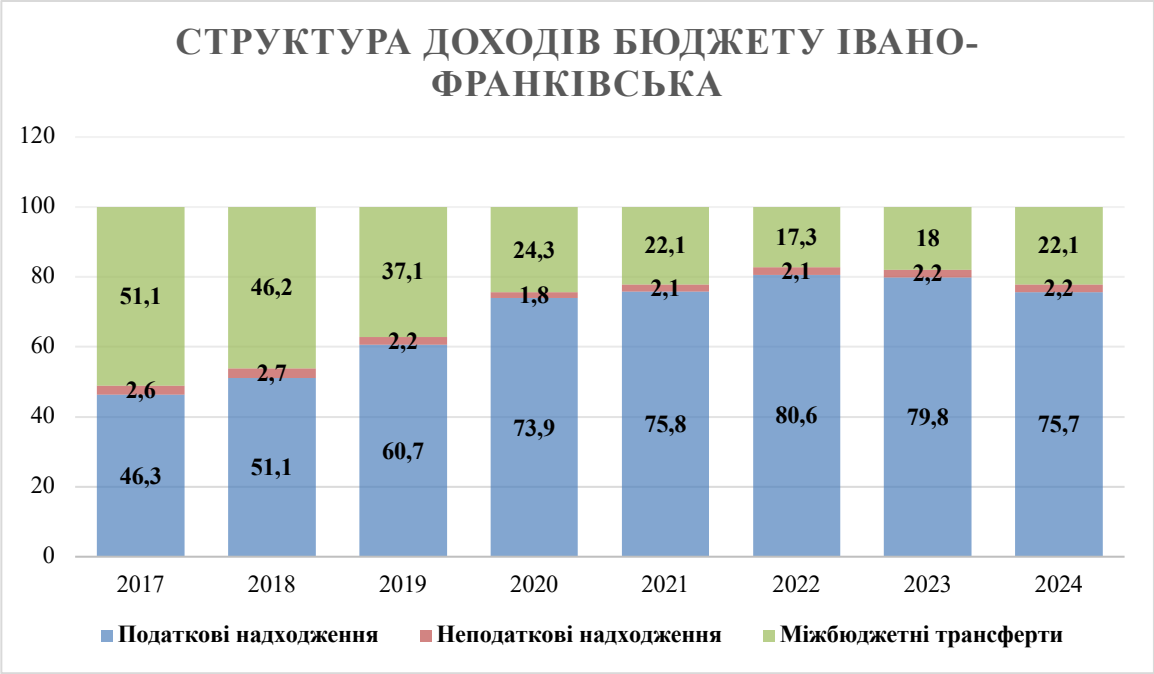

Рис. 2.3. Структура доходів місцевого бюджету м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках, %

Отримані результати структурного аналізу доходів місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська засвідчили домінуючу роль податкових надходжень у формуванні дохідної частини бюджетів обох міських громад, а також поступове зменшення залежності від міжбюджетних трансфертів. Виявлені тенденції свідчать про посилення фінансової самостійності місцевих бюджетів та зростання значення власних джерел доходів у забезпеченні виконання повноважень органів місцевого самоврядування [52-53, 58, 60-62, 66, 68-69, 72, 74-76, 79-80].

Водночас агрегований аналіз структури доходів не дозволяє повною мірою оцінити внутрішні чинники формування податкової бази місцевих бюджетів та визначити роль окремих податків у забезпеченні їх доходної спроможності. З огляду на це, подальше дослідження доцільно зосередити на деталізованому аналізі податкових доходів місцевих бюджетів, як основного бюджетоутворюючого елементу дохідної частини.

Податкові доходи є базовим елементом формування дохідної частини місцевих бюджетів та визначальним чинником фінансової самостійності територіальних громад. Саме рівень та структура податкових надходжень відображають економічний потенціал відповідної території, стан ринку праці, розвиток підприємницької діяльності, а також ефективність податкового адміністрування на місцевому рівні.

У зв’язку з цим здійснюється аналіз податкових доходів місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська, що дозволить виявити структуру податкових надходжень, оцінити динаміку ключових податків та визначити їх вплив на фінансову спроможність досліджуваних міських громад.

З метою оцінки ролі податкових надходжень у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів та виявлення тенденцій їх зміни у часі, у таблиці 2.4 наведено динаміку податкових надходжень місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках, а також розраховано абсолютні та відносні показники їх зростання.

Таблиця 2.4

Динаміка податкових надходжень місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017–2024 роках

Рік	Львів, млн.грн.	Абсолютний приріст, млн. грн.	Темп зростання, %	І.-Франківськ, млн. грн.	Абсолютний приріст, млн. грн.	Темп зростання, %
2017	4320,4	–	–	1115,9	–	–
2018	5349,2	1028,8	23,8	1353,5	237,6	21,3
2019	6401,9	1052,7	19,7	1614,7	261,2	19,3
2020	6790,4	388,5	6,1	1756,2	141,5	8,8
2021	8671,2	1880,8	27,7	2273,0	516,8	29,4
2022	11558,2	2887	33,3	2827,4	554,4	24,4
2023	13107,6	1549,4	13,4	3207,9	380,5	13,5
2024	14524,3	1416,7	10,8	3497,5	289,6	9,0

Аналіз даних, наведених у таблиці 2.4, свідчить про стійку тенденцію до зростання податкових надходжень місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська упродовж 2017-2024 років, що підтверджує зростаючу роль податкових доходів у формуванні фінансової бази міських громад.

У місті Львові обсяг податкових надходжень збільшився з 4320,4 млн.грн. у 2017 році до 14524,3 млн.грн. у 2024 році, тобто більш ніж у 3,3 раза. Найвищі темпи зростання спостерігалися у 2018-2019 роках (23,8% та 19,7% відповідно), що було зумовлено активним економічним розвитком міста та розширенням податкової бази. У 2020 році темп зростання податкових надходжень істотно сповільнився до 6,1%, що відображає негативний вплив пандемії COVID-19 на економічну активність та податкові надходження.

Починаючи з 2021 року, у бюджеті м. Львова спостерігається різке прискорення зростання податкових доходів, зокрема у 2021-2022 роках темпи зростання становили 27,7% та 33,3% відповідно. Така динаміка свідчить про відновлення економічної активності та адаптацію податкової системи до кризових умов. У 2023-2024 роках темпи зростання податкових надходжень знизилися до 13,4% та 10,8%, що може вказувати на поступову стабілізацію податкової бази та вичерпання ефекту післякризового відновлення.

Аналогічні тенденції спостерігаються і в місті Івано-Франківську, де податкові надходження зросли з 1115,9 млн.грн. у 2017 році до 3497,5 млн.грн. у 2024 році, тобто більш ніж утричі. У 2018-2019 роках темпи зростання податкових надходжень були відносно високими (21,3% та 19,3%), однак у 2020 році вони знизилися до 8,8%, що також свідчить про вплив пандемічних обмежень на формування доходів бюджету.

У 2021-2022 роках у м. Івано-Франківську спостерігається прискорення темпів зростання податкових надходжень, зокрема у 2021 році вони досягли 29,4%, що є максимальним значенням за весь досліджуваний період. Водночас у 2023-2024 роках темпи приросту податкових доходів зменшилися до 13,5% та 9,0%, що, як і у випадку з м. Львовом, може бути пов’язано з уповільненням економічної динаміки та впливом інфляційних чинників.

Порівняльний аналіз засвідчує, що податкові надходження бюджету м. Львова характеризуються більшими абсолютними обсягами та відносно стабільнішою динамікою зростання, що зумовлено масштабами економічної діяльності, чисельністю зайнятого населення та диверсифікованою структурою економіки міста. Натомість бюджет м. Івано-Франківська демонструє вищу чутливість податкових надходжень до зовнішніх соціально-економічних чинників, що проявляється у коливаннях темпів їх зростання.

Таким чином, результати аналізу динаміки податкових надходжень підтверджують, що податкові доходи є ключовим бюджетоутворюючим джерелом місцевих бюджетів обох міст, водночас їх зростання у 2021–2024 роках значною мірою має номінальний характер та потребує подальшого детального аналізу внутрішньої структури податкових надходжень, що буде здійснено у наступному підпункті.

Отримані результати аналізу динаміки податкових надходжень місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська засвідчили зростаюче значення податкових доходів у формуванні дохідної частини міських бюджетів. Водночас агреговані показники податкових надходжень не дозволяють повною мірою оцінити роль окремих податків у забезпеченні

доходної спроможності місцевих бюджетів та виявити специфіку формування податкової бази кожного з досліджуваних міст.

У зв'язку з цим подальший аналіз доцільно зосередити на детальному дослідженні структури податкових надходжень місцевих бюджетів, що дає змогу визначити внесок ключових бюджетоутворюючих податків та оцінити їх вплив на фінансову самостійність територіальних громад. У наступному етапі дослідження основну увагу буде приділено аналізу таких складових податкових надходжень, як податок на доходи фізичних осіб, місцеві податки та інші податкові надходження, що формують основу податкової бази місцевих бюджетів.

У таблиці 2.5 наведено структуру податкових надходжень місцевого бюджету м. Львова за основними видами податків у 2017-2024 роках у фактичному (млн.грн.) та відносному (%) вимірах.

Таблиця 2.5

Структура податкових надходжень місцевих бюджету м. Львова у 2017-2024 роках

Рік	**Показник**	**Податок на доходи фізичних осіб**	**Місцеві податки**	**Інші податкові надходження**	**Усього**
2017	млн. грн.	2653,5	1302,9	364,0	4320,4
	%	61,4	30,2	8,4	100,0
2018	млн. грн.	3356,6	1622,3	370,3	5349,2
	%	62,7	30,3	7,0	100,0
2019	млн. грн.	4091,9	1946,8	363,2	6401,9
	%	63,9	30,4	5,7	100,0
2020	млн. грн.	4361,2	2076,1	353,1	6790,4
	%	64,2	30,6	5,2	100,0
2021	млн. грн.	5379,7	2773,6	517,9	8671,2
	%	62,0	32,0	6,0	100,0
2022	млн. грн.	7570,4	3452,4	535,4	11558,2
	%	65,5	29,9	4,6	100,0
2023	млн. грн.	8030,8	4179,0	897,8	13107,6
	%	61,3	31,9	6,8	100,0
2024	млн. грн.	8655,2	5003,1	866,0	14524,3
	%	59,6	34,4	6,0	100,0

Дані таблиці 2.5 свідчать, що у 2017-2024 роках податкові надходження місцевого бюджету м. Львова формувалися переважно за рахунок податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), який стабільно займає найбільшу частку у структурі податкових доходів. У 2017 році його частка становила 61,4%, у 2018-2020 роках - зростала до 62,7-64,2%, а у 2024 році знизилась до 59,6%. В абсолютному вимірі надходження ПДФО зросли з 2653,5 млн.грн. у 2017 році до 8655,2 млн.грн. у 2024 році, тобто більш ніж утричі. Така динаміка підтверджує, що ключовим фактором податкової спроможності міста виступають показники ринку праці (зайнятість, фонд оплати праці, рівень номінальних доходів), а у 2022-2024 роках додатково проявляється вплив інфляційного чинника на номінальні надходження.

Другою за значенням складовою є місцеві податки, частка яких упродовж досліджуваного періоду загалом має тенденцію до зростання. Якщо у 2017 році місцеві податки формували 30,2% податкових надходжень, то у 2021 році їх частка тимчасово зросла до 32,0%, у 2023 році - до 31,9%, а у 2024 році досягла 34,4%. В абсолютному вимірі надходження місцевих податків збільшилися з 1302,9 млн.грн. до 5003,1 млн.грн., що свідчить про посилення ролі податкових інструментів місцевого рівня та потенційне зростання підприємницької активності (у складі місцевих податків важливу роль, як правило, відіграє єдиний податок), а також ефективність адміністрування майнових платежів. Зростання частки місцевих податків у 2024 році є показовим, оскільки відображає тенденцію до диверсифікації податкової бази бюджету і певного зменшення залежності від одного бюджетоутворюючого джерела (ПДФО).

Категорія «інші податкові надходження» у структурі податкових доходів м. Львова протягом 2017-2024 років залишається відносно невеликою, проте характеризується помітними коливаннями. Їх частка зменшилася з 8,4% у 2017 році до 4,6% у 2022 році, після чого зросла до 6,8% у 2023 році та становила 6,0% у 2024 році. В абсолютному вимірі ця складова зросла з 364,0 млн.грн. у 2017 році до 866,0 млн.грн. у 2024 році, з піком у

2023 році (897,8 млн.грн.). Така нерівномірність може свідчити про залежність цієї групи надходжень від разових факторів, змін у податковому регулюванні або специфіки адміністрування окремих платежів, що належать до цієї категорії.

Загалом структура податкових надходжень м. Львова у 2017–2024 роках має такі ключові характеристики:

- ПДФО залишається головним бюджетоутворюючим податком, але його частка наприкінці періоду дещо знижується (до 59,6% у 2024 році), що може трактуватися як поступова зміна пропорцій у напрямі більшої ролі інших джерел.
- Місцеві податки демонструють зростання частки до 34,4% у 2024 році, що є позитивним сигналом з позиції розширення власної податкової бази та потенційного підсилення фінансової автономії громади.
- Інші податкові надходження залишаються допоміжним компонентом, однак їх коливання можуть бути маркером чутливості окремих платежів до змін економічних умов та регуляторного середовища.

Отже, податкова база бюджету м. Львова в цілому характеризується високою концентрацією навколо ПДФО, однак у 2023-2024 роках помітні ознаки більшої ваги місцевих податків, що створює передумови для підвищення стійкості доходної частини бюджету та зменшення ризиків, пов’язаних із коливаннями ринку праці.

Виявлені особливості структури податкових надходжень місцевого бюджету м. Львова дозволяють окреслити ключові джерела формування податкової бази та її трансформацію у 2017-2024 роках. Водночас для формування повного уявлення про закономірності формування податкових доходів міст обласного значення Західного регіону України доцільно здійснити аналогічний аналіз структури податкових надходжень місцевого бюджету м. Івано-Франківська, який відрізняється масштабами економічної діяльності та параметрами податкового потенціалу. У зв’язку з цим у таблиці 2.6 представлено структуру податкових надходжень місцевого бюджету м.

Івано-Франківська у 2017-2024 роках, що дає змогу провести подальше порівняння ролі ПДФО, місцевих податків та інших складових у формуванні податкової спроможності досліджуваних міських громад.

Таблиця 2.6

Структура податкових надходжень місцевих бюджету м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках

Рік	Показник	Податок на доходи фізичних осіб	Місцеві податки	Інші податкові надходження	Усього
2017	млн. грн.	734,8	274,8	106,3	1115,9
	%	65,8	24,6	9,6	100,0
2018	млн. грн.	911,3	330,9	111,3	1353,5
	%	67,3	24,4	8,3	100,0
2019	млн. грн.	1111,4	392,5	110,8	1614,7
	%	68,8	24,3	6,9	100,0
2020	млн. грн.	1219,2	416,8	120,2	1756,2
	%	69,4	23,7	6,9	100,0
2021	млн. грн.	1491,9	610,7	170,4	2273,0
	%	65,6	26,9	7,5	100,0
2022	млн. грн.	1951,2	652,4	213,8	2817,4
	%	69,3	23,2	7,5	100,0
2023	млн. грн.	2024,9	844,4	338,6	3207,9
	%	63,1	26,3	10,6	100,0
2024	млн. грн.	2097,5	1080,8	319,2	3497,5
	%	60,0	30,9	9,1	100,0

Аналіз структури податкових надходжень місцевого бюджету м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках, наведений у таблиці 2.6, свідчить про чітко виражену домінуючу роль податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) у формуванні податкової бази міста, а також про поступові структурні зрушення у напрямі зростання значення місцевих податків.

Упродовж усього досліджуваного періоду ПДФО залишається основним бюджетоутворюючим податком місцевого бюджету м. Івано-Франківська. Його частка зросла з 65,8% у 2017 році до максимального значення 69,4% у 2020 році, після чого почала поступово знижуватися і у 2024 році становила 60,0%. В абсолютному вимірі надходження ПДФО зросли з 734,8 млн.грн. у 2017 році до 2097,5 млн.грн. у 2024 році, тобто

майже у 2,9 раза. Така динаміка свідчить про істотну залежність податкової спроможності міського бюджету від стану ринку праці, рівня зайнятості населення та динаміки фонду оплати праці. Зниження частки ПДФО у 2023-2024 роках відбувається на тлі зростання інших складових податкових надходжень, що можна розглядати як ознаку певної диверсифікації податкової бази.

Місцеві податки у структурі податкових надходжень м. Івано-Франківська відіграють другу за значенням роль і демонструють помітну тенденцію до зростання. Їх частка у 2017-2019 роках коливалася в межах 24,3-24,6%, у 2021 році зросла до 26,9%, а у 2024 році досягла 30,9%, що є максимальним значенням за весь досліджуваний період. В абсолютному вимірі надходження місцевих податків збільшилися з 274,8 млн.грн. у 2017 році до 1080,8 млн.грн. у 2024 році, тобто майже у чотири рази. Зростання ролі місцевих податків свідчить про підвищення значення податкових інструментів, що перебувають у сфері впливу органів місцевого самоврядування, зокрема єдиного податку та майнових платежів, а також про посилення підприємницької активності на території міста.

Категорія «інші податкові надходження» у структурі податкових доходів м. Івано-Франківська протягом 2017-2024 років має допоміжний характер, однак характеризується значними коливаннями. Їх частка зменшилася з 9,6% у 2017 році до 6,9% у 2019-2020 роках, після чого зросла до 10,6% у 2023 році та становила 9,1% у 2024 році. В абсолютному вимірі надходження цієї групи зросли з 106,3 млн.грн. у 2017 році до 319,2 млн.грн. у 2024 році. Така нестабільність може бути пов’язана зі змінами у податковому законодавстві, специфікою адміністрування окремих платежів або впливом разових чинників, що особливо проявляється у періоди економічної нестабільності.

У цілому структура податкових надходжень місцевого бюджету м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках характеризується вищою концентрацією навколо ПДФО порівняно з бюджетом м. Львова, що свідчить

про більшу залежність доходної бази міста від показників зайнятості та рівня доходів населення. Водночас зростання частки місцевих податків у 2023-2024 роках створює передумови для поступового підвищення фінансової самостійності міської громади та зменшення ризиків, пов'язаних із коливаннями одного бюджетоутворюючого податку.

Отже, результати аналізу дозволяють зробити висновок, що податкова база місцевого бюджету м. Івано-Франківська упродовж досліджуваного періоду зазнала якісних змін, які проявляються у зростанні ролі місцевих податків та поступовому зниженні надмірної концентрації податкових надходжень навколо ПДФО. Разом із тим бюджет міста залишається більш чутливим до соціально-економічних коливань, що зумовлює необхідність подальшої диверсифікації джерел податкових доходів.

Порівняльний аналіз структури податкових надходжень місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках свідчить про наявність як спільних тенденцій, так і відмінностей, зумовлених масштабами економічної діяльності, структурою ринку праці та особливостями податкового потенціалу досліджуваних міських громад.

Спільною рисою для обох міст є домінуюча роль податку на доходи фізичних осіб, який упродовж усього досліджуваного періоду виступає основним бюджетоутворюючим податком. Водночас частка ПДФО у структурі податкових надходжень м. Івано-Франківська є вищою, ніж у м. Львові. Так, у 2017-2020 роках вона перевищувала 65% і досягала майже 70%, тоді як у м. Львові частка ПДФО коливалася переважно в межах 61–64%. Це свідчить про вищу залежність податкової бази м. Івано-Франківська від показників зайнятості та рівня доходів населення, а отже - про більшу чутливість бюджету міста до соціально-економічних коливань.

Водночас структура податкових доходів м. Львова характеризується більшою диверсифікацією, що проявляється у вищій та стабільнішій частці місцевих податків. У 2024 році частка місцевих податків у бюджеті м. Львова становила 34,4%, тоді як у м. Івано-Франківська - 30,9%. Така відмінність

свідчить про ширший податковий потенціал м. Львова, вищий рівень підприємницької активності та ефективніше використання податкових інструментів, що перебувають у сфері впливу органів місцевого самоврядування.

Категорія «інші податкові надходження» в обох містах відіграє допоміжну роль, однак її частка є відносно вищою та більш мінливою у структурі податкових доходів м. Івано-Франківська. Це може свідчити про більший вплив разових чинників і змін у податковому регулюванні на формування доходів бюджету цього міста, тоді як у м. Львові структура податкових надходжень є більш стабільною та передбачуваною.

Загалом результати порівняльного аналізу дозволяють дійти висновку, що податкова база місцевого бюджету м. Львова є більш диверсифікованою та стійкою, що зменшує ризики надмірної концентрації доходів навколо одного бюджетоутворюючого податку. Натомість місцевий бюджет м. Івано-Франківська характеризується вищою залежністю від ПДФО, що обумовлює його більшу вразливість до змін на ринку праці та загальної економічної кон’юнктури. Виявлені відмінності підтверджують необхідність диференційованого підходу до формування та розвитку податкової бази місцевих бюджетів залежно від економічних характеристик відповідних територіальних громад.

Таким чином, результати аналізу структури податкових надходжень свідчать, що податкові доходи місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська формуються за подібною логікою, однак відрізняються рівнем диверсифікації та стійкості. Місцевий бюджет м. Львова характеризується більш збалансованою структурою податкових доходів, тоді як бюджет м. Івано-Франківська залишається більш залежним від податку на доходи фізичних осіб. Зазначені відмінності доцільно враховувати при формуванні бюджетної політики на місцевому рівні та у подальшому економетричному аналізі факторів впливу на доходну частину міських бюджетів.

З метою узагальнення результатів аналізу доходної частини місцевих бюджетів та формування комплексної оцінки їх фінансової спроможності у даному підпункті здійснено порівняльну оцінку доходної спроможності місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська. Для цього використано систему відносних показників, які дозволяють абстрагуватися від абсолютних масштабів бюджетів та оцінити рівень фінансової самодостатності, податкової забезпеченості та залежності від міжбюджетних трансфертів. Узагальнені результати розрахунків наведено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Порівняльна оцінка доходної спроможності місцевих бюджетів м.Львова та м.Івано-Франківська у 2024 році

Показник	**Львів**	**Івано-Франківськ**
Загальні надходження бюджету, млн.грн.	18508,7	4961,1
Чисельність населення, осіб	717273	238196
Доходи на 1 мешканця, грн		
(загальні доходи / чисельність населення)	25804	20828
Частка власних доходів, %		
((податкові + неподаткові надходження) / загальні надходження × 100)	81,1	72,5
Частка податкових надходжень, %		
(податкові надходження / загальні надходження × 100)	78,5	70,5
Рівень залежності від трансфертів, %		
(міжбюджетні трансферти / загальні надходження × 100)	12,0	20,6

*Доходи на одного мешканця розраховано з використанням показників чисельності наявного населення станом на 01.02.2022 у зв'язку з обмеженістю офіційної демографічної статистики у період воєнного стану.

Результати порівняльної оцінки доходної спроможності місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська, наведені у таблиці 2.7, свідчать про суттєві відмінності у рівні фінансової забезпеченості та автономії досліджуваних міських громад, попри спільні риси у структурі формування доходів.

Насамперед, показник доходів на одного мешканця демонструє істотну перевагу бюджету м. Львова, де у 2024 році він становив 25804 грн, тоді як у

м. Івано-Франківську - 20828 грн. Різниця майже у 24% свідчить про вищу реальну доходну спроможність бюджету м. Львова у розрахунку на одного жителя та створює ширші можливості для фінансування місцевих видатків і реалізації програм соціально-економічного розвитку.

Аналіз частки власних доходів показує, що бюджет м. Львова характеризується вищим рівнем фінансової самостійності. У 2024 році частка власних доходів у загальному обсязі доходів бюджету м. Львова становила 81,1%, тоді як у м. Івано-Франківська - 72,5%. Це означає, що бюджет м.Львова у значно меншій мірі залежить від зовнішніх джерел фінансування та має стабільнішу власну дохідну базу.

Подібна тенденція простежується і за показником частки податкових доходів, яка у м. Львові становила 78,5%, а у м. Івано-Франківську - 70,5%. Вищий рівень податкової забезпеченості бюджету м. Львова свідчить про потужніший економічний потенціал міста, ширшу податкову базу та більшу диверсифікацію джерел податкових надходжень.

Водночас рівень залежності від міжбюджетних трансфертів у м. Івано-Франківська є майже вдвічі вищим, ніж у м. Львові (20,6% проти 12,0%). Це вказує на вищу чутливість бюджету м. Івано-Франківська до змін державної бюджетної політики та умов міжбюджетного регулювання, що обмежує можливості довгострокового бюджетного планування на місцевому рівні.

Узагальнюючи результати проведеної оцінки, можна зробити висновок, що місцевий бюджет м. Львова характеризується вищим рівнем доходної спроможності, фінансової автономії та податкової забезпеченості, тоді як бюджет м. Івано-Франківська залишається більш залежним від міжбюджетних трансфертів, попри позитивну динаміку зростання власних доходів. Отримані результати доцільно використати як аналітичну основу для подальшого економетричного дослідження факторів впливу на формування доходної частини міських бюджетів, що буде здійснено у наступному підрозділі.

У результаті проведеного аналізу дохідної частини місцевих бюджетів міст обласного значення Західного регіону України на прикладі м. Львова та м. Івано-Франківська встановлено, що формування доходної бази міських бюджетів у 2017-2024 роках відбувалося в умовах суттєвих інституційних та макроекономічних трансформацій, зумовлених реалізацією реформи бюджетної децентралізації, кризовими явищами, спричиненими пандемією COVID-19, а також повномасштабними воєнними діями.

Динаміка загального обсягу доходів місцевих бюджетів досліджуваних міст засвідчує загальну тенденцію до їх зростання у середньостроковій перспективі, що свідчить про номінальне розширення фінансової бази органів місцевого самоврядування. Водночас виявлені спадні явища у 2020 році та нерівномірність темпів зростання у подальші роки підтверджують високу чутливість доходної частини місцевих бюджетів до зовнішніх соціально-економічних шоків. Особливої уваги заслуговує той факт, що зростання доходів у 2022-2024 роках значною мірою має компенсаційний та інфляційно зумовлений характер і не завжди трансформується у реальне підвищення фінансових можливостей міських громад.

Структурний аналіз доходів місцевих бюджетів показав, що для обох міст характерною є поступова трансформація доходної бази у напрямі зростання ролі власних доходів, передусім податкових надходжень, та зменшення залежності від міжбюджетних трансфертів. При цьому темпи та глибина таких змін є різними. Місцевий бюджет м. Львова демонструє більш стійку та диверсифіковану структуру доходів, що забезпечує вищий рівень фінансової автономії та знижує вразливість до змін державної бюджетної політики. Натомість бюджет м. Івано-Франківська, хоча й характеризується позитивною динамікою зростання власних доходів, залишається більш залежним від трансфертних надходжень і, відповідно, більш чутливим до зовнішніх регуляторних чинників.

Поглиблений аналіз податкових доходів як базового елементу дохідної частини місцевих бюджетів підтвердив їх ключову роль у забезпеченні

фінансової спроможності міських громад. Для обох міст домінуючим бюджетоутворюючим податком є податок на доходи фізичних осіб, що відображає визначальний вплив ринку праці, рівня зайнятості та фонду оплати праці на формування доходної бази. Водночас у м. Львові спостерігається вища частка місцевих податків, що свідчить про ширший податковий потенціал, вищий рівень підприємницької активності та ефективніше використання інструментів податкового регулювання на місцевому рівні. У м. Івано-Франківську структура податкових надходжень характеризується вищою концентрацією навколо ПДФО, що підвищує ризики доходної нестабільності у разі погіршення ситуації на ринку праці.

Порівняльна оцінка доходної спроможності бюджетів на основі відносних показників дозволила абстрагуватися від абсолютних масштабів бюджетів і виявити якісні відмінності у рівні фінансової забезпеченості міських громад. Отримані результати підтверджують, що місцевий бюджет м. Львова має вищий рівень доходної спроможності у розрахунку на одного мешканця, більшу частку власних і податкових доходів та нижчий рівень залежності від міжбюджетних трансфертів, що свідчить про його вищу фінансову автономію та стійкість.

Загалом результати підрозділу 2.1 дають підстави стверджувати, що попри спільні інституційні умови функціонування місцевих бюджетів, доходна спроможність міських громад формується під впливом комплексу факторів, серед яких ключову роль відіграють масштаби економічної діяльності, структура ринку праці, рівень диверсифікації податкової бази та характер міжбюджетних відносин. Виявлені закономірності створюють теоретико-аналітичне підґрунтя для подальшого кількісного дослідження факторів впливу на формування доходної частини місцевих бюджетів, що обумовлює доцільність застосування економетричних методів аналізу у наступному підрозділі.

2.2. Оцінка ефективності видатків бюджетів територіальних громад та її впливу в умовах воєнного стану.

Функціонування місцевих бюджетів як ключового інструменту реалізації соціально-економічної політики територіальних громад не може бути повноцінно оцінене без комплексного аналізу видаткової частини бюджету. Саме видатки відображають пріоритети діяльності органів місцевого самоврядування, ступінь виконання делегованих і власних повноважень, а також реальні напрями використання фінансових ресурсів, мобілізованих у процесі формування доходної бази бюджету. У цьому контексті оцінка видаткової частини місцевих бюджетів є необхідним етапом дослідження фінансової спроможності територіальних громад та ефективності бюджетної політики на місцевому рівні.

Результати аналізу доходної частини місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська, здійсненого у підрозділі 2.1, засвідчили суттєві відмінності у масштабах, структурі та джерелах формування доходів досліджуваних міських бюджетів, а також різний рівень фінансової автономії та залежності від міжбюджетних трансфертів. Водночас зростання доходів, зокрема у номінальному вимірі, не є самодостатнім показником фінансової стійкості місцевих бюджетів, якщо воно не супроводжується раціональним та обґрунтованим використанням бюджетних коштів. Саме тому аналіз видаткової частини бюджету дозволяє перейти від оцінки потенційних фінансових можливостей до дослідження фактичної реалізації бюджетної політики на місцевому рівні.

Видаткова частина місцевих бюджетів формується під впливом комплексу факторів, серед яких провідну роль відіграють обсяг і структура доходів, особливості міжбюджетних відносин, соціально-економічні характеристики території, демографічна ситуація, а також інституційні умови функціонування системи місцевого самоврядування. У період 2017–2024 років ці чинники зазнали істотних змін унаслідок реалізації реформи

бюджетної децентралізації, пандемії COVID-19 та повномасштабного воєнного вторгнення, що зумовило трансформацію пріоритетів бюджетних видатків, зростання соціального та безпекового навантаження на місцеві бюджети і зміну співвідношення між поточними та капітальними видатками.

Особливої уваги у процесі аналізу видаткової частини місцевих бюджетів потребує питання відповідності структури та обсягів видатків реальній доходній спроможності бюджетів. У цьому аспекті важливим є дослідження того, наскільки видатки фінансуються за рахунок власних доходів, чи не формують вони надмірної залежності від міжбюджетних трансфертів, а також чи забезпечується баланс між фінансуванням поточних соціальних зобов'язань і видатками розвитку. Вказані аспекти є критичними для оцінки довгострокової бюджетної стійкості та здатності територіальних громад адаптуватися до зовнішніх економічних викликів.

З огляду на це, у даному підрозділі здійснюється комплексна оцінка видаткової частини місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська, яка включає аналіз динаміки загального обсягу видатків, їх структури за функціональною та економічною класифікацією, а також порівняльну оцінку видатків у розрахунку на одного мешканця. Такий підхід дозволяє не лише виявити ключові напрями використання бюджетних коштів, а й оцінити ступінь узгодженості видаткової політики з доходною базою бюджету та стратегічними цілями розвитку міських громад.

Результати проведеного аналізу видаткової частини місцевих бюджетів створюють аналітичне підґрунтя для подальшого дослідження взаємозв'язку між доходами і видатками бюджетів та визначення факторів, що впливають на формування їх обсягів і структури. Це, у свою чергу, обумовлює доцільність застосування економетричних методів аналізу у наступному підрозділі з метою кількісної оцінки впливу ключових чинників на параметри місцевих бюджетів.

З метою виявлення основних тенденцій формування видаткової частини місцевих бюджетів та оцінки масштабів бюджетних витрат у

динаміці, у таблиці 2.8 наведено динаміку загального обсягу видатків місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017–2024 роках, а також розраховано абсолютні та відносні показники їх зміни.

Таблиця 2.8

Динаміка загального обсягу видатків місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017–2024 роках

Рік	**Видатки бюджету м. Львова, млн.грн.**	**Абсолютний приріст, млн.грн.**	**Темп зростання, %**	**Видатки бюджету м. Івано-Франківська, млн.грн.**	**Абсолютний приріст, млн.грн.**	**Темп зростання, %**
2017	8528,1	–	–	2594,4	–	–
2018	10184,4	1656,3	19,4	2964,8	370,4	14,3
2019	10608,3	423,9	4,2	2934,2	-30,6	-1,0
2020	9814,6	-793,7	-7,5	2436,2	-498,0	-17,0
2021	12168,0	2353,4	24,0	3404,0	967,8	39,7
2022	12463,7	295,7	2,4	3492,2	88,2	2,6
2023	17550,4	5086,7	40,8	4248,3	756,1	21,7
2024	18176,3	625,9	3,6	4867,6	619,3	14,6

Дані таблиці 2.8 свідчать, що у 2017–2024 роках динаміка видаткової частини місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська характеризувалася загальною тенденцією до зростання, однак із суттєвою нерівномірністю темпів та наявністю періодів скорочення і різкого прискорення бюджетних витрат. У м. Львові загальний обсяг видатків зріс з 8528,1 млн. грн. у 2017 році до 18176,3 млн. грн. у 2024 році, тобто більш ніж у 2,1 раза. У м. Івано-Франківську за аналогічний період видатки збільшилися з 2594,4 млн.грн. до 4867,6 млн.грн., що відповідає зростанню майже у 1,9 раза.

У 2018 році в обох містах спостерігалося суттєве зростання видатків: у м. Львові їх обсяг збільшився на 1656,3 млн.грн., або на 19,4%, тоді як у м. Івано-Франківську - на 370,4 млн.грн., або на 14,3%. Це відображало розширення бюджетних можливостей у період відносної макроекономічної стабільності та активного впровадження реформи децентралізації. Водночас

у 2019 році темпи зростання видатків істотно сповільнилися: у м. Львові приріст становив лише 423,9 млн.грн. (4,2%), а у м. Івано-Франківську зафіксовано скорочення видатків на 30,6 млн.грн., що відповідає зниженню на 1,0%. Така динаміка може свідчити про посилення бюджетної обережності та обмеження можливостей нарощення видатків.

Найбільш відчутне скорочення видатків у досліджуваному періоді припадає на 2020 рік, що безпосередньо пов'язано з негативними наслідками пандемії COVID-19. У м. Львові обсяг видатків зменшився на 793,7 млн. грн., або на 7,5%, тоді як у м. Івано-Франківську скорочення було ще глибшим - на 498,0 млн.грн., або на 17,0%. Більш значне падіння видатків у м. Івано-Франківську свідчить про вищу чутливість бюджету міста до скорочення доходної бази та меншу здатність компенсувати негативні впливи зовнішніх шоків.

У 2021 році в обох містах зафіксовано різке відновлення видаткової активності. У м. Львові видатки зросли на 2353,4 млн.грн., або на 24,0%, тоді як у м. Івано-Франківську приріст становив 967,8 млн.грн., що відповідає надзвичайно високому темпу зростання - 39,7%. Така динаміка відображає реалізацію відкладених бюджетних зобов'язань 2020 року та активізацію фінансування соціальних і інфраструктурних потреб у посткризовий період.

У 2022 році, на тлі повномасштабного воєнного вторгнення, темпи зростання видатків істотно знизилися. У м. Львові обсяг видатків збільшився лише на 295,7 млн.грн. (2,4%), а у м. Івано-Франківську - на 88,2 млн.грн. (2,6%). Відносна стабільність видатків у цей період свідчить про переформатування бюджетних пріоритетів та обережність у прийнятті фінансових рішень в умовах високої невизначеності.

Особливо показовою є динаміка 2023 року. У м. Львові зафіксовано різке зростання видатків на 5086,7 млн.грн., що відповідає темпу зростання 40,8% і є максимальним показником за весь досліджуваний період. У м. Івано-Франківську у цей же рік видатки зросли на 756,1 млн.грн., або на 21,7%. Така різниця у темпах зростання може бути зумовлена відмінностями

у масштабах фінансування критичної інфраструктури, соціального захисту населення та інших пріоритетних напрямів у воєнний період.

У 2024 році темпи приросту видатків у м. Львові суттєво уповільнилися до 3,6% (625,9 млн.грн.), що може свідчити про перехід до більш збалансованої видаткової політики після пікового зростання у 2023 році. Натомість у м. Івано-Франківську зростання видатків залишалося відносно високим - 14,6% (619,3 млн. грн.), що може вказувати на продовження активної реалізації бюджетних програм або ефект «наздоганяння» після менш різкого приросту у попередньому році.

Зіставлення динаміки видатків із результатами аналізу доходної частини місцевих бюджетів дозволяє зробити висновок, що упродовж 2017-2024 років зміни обсягів видатків не завжди були синхронними зі змінами доходної бази, що в окремі роки створювало потенційні ризики бюджетної напруги. Водночас м. Львів демонструє вищу здатність до масштабного маневрування бюджетними ресурсами, тоді як бюджет м. Івано-Франківська характеризується більшою волатильністю темпів зростання видатків та підвищеною чутливістю до зовнішніх соціально-економічних викликів.

З метою наочного відображення тенденцій зміни обсягів видатків місцевих бюджетів та порівняння динаміки видаткової політики досліджуваних міських громад доцільно використати графічне представлення даних. На рисунку 2.4 подано динаміку загального обсягу видатків місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках, що дозволяє візуально простежити реакцію видаткової частини бюджетів на кризові періоди, а також відмінності у масштабах і темпах зростання бюджетних витрат у досліджуваних містах.

Наведений на рисунку 2.4 графік наочно відображає динаміку видаткової частини місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках і підтверджує виявлені за результатами табличного аналізу тенденції нерівномірного зростання бюджетних витрат. Для обох міст характерною є загальна висхідна траєкторія видатків, однак із чітко

вираженими фазами спаду та прискореного зростання, що свідчить про адаптивний характер бюджетної політики в умовах зовнішніх викликів.

Рис.2.4. Динаміка видатків місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017–2024 роках, млн.грн.

Графічне представлення даних дозволяє чітко ідентифікувати скорочення видатків у 2020 році, коли внаслідок пандемії COVID-19 обсяг видатків м. Львова зменшився до 9814,6 млн.грн., а м. Івано-Франківська - до 2436,2 млн.грн. Після цього у 2021 році спостерігається різке відновлення бюджетних витрат в обох містах, що відображає реалізацію відкладених фінансових зобов'язань та зростання потреб у фінансуванні соціальних і економічних програм.

Особливо виразною на графіку є динаміка видатків м. Львова у 2023 році, коли їх обсяг зріс до 17550,4 млн.грн., що суттєво перевищує показники попередніх років. Такий стрибок видаткової активності свідчить про значне розширення масштабів бюджетного фінансування в умовах воєнного стану та зростання навантаження на місцеві бюджети у зв'язку з необхідністю забезпечення функціонування критичної інфраструктури, соціального захисту населення та інших пріоритетних напрямів. У 2024 році темпи

зростання видатків м. Львова помітно уповільнюються, а їх обсяг становить 18176,3 млн.грн., що може розглядатися як перехід до більш стриманої та збалансованої видаткової політики після пікового зростання попереднього року.

Для м. Івано-Франківська графік також демонструє поступове зростання видатків після кризового 2020 року, однак без настільки різких коливань, як у м. Львові. У 2023-2024 роках видатки бюджету міста зросли до 4248,3 млн.грн. та 4867,6 млн.грн. відповідно, що свідчить про збереження активної видаткової політики, хоча в менших абсолютних масштабах. Водночас більш плавна траєкторія зростання видатків м. Івано-Франківська відображає обмеженіші фінансові можливості бюджету та вищу залежність від ресурсної бази.

Таким чином, рисунок 2.4 наочно підтверджує, що у 2017-2024 роках видаткова політика м. Львова характеризувалася вищою інтенсивністю та здатністю до масштабних фінансових маневрів, тоді як бюджет м. Івано-Франківська демонструє більш стриману та поступову динаміку зростання видатків. Виявлені відмінності підкреслюють необхідність подальшого аналізу структури видатків місцевих бюджетів з метою оцінки пріоритетів їх використання та відповідності доходній спроможності досліджуваних міських громад.

Отримані результати аналізу динаміки загального обсягу видатків місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська дозволяють оцінити масштаби та темпи зміни бюджетних витрат у часі, однак не дають вичерпного уявлення про напрями використання бюджетних коштів. З огляду на це, для поглиблення аналізу видаткової частини місцевих бюджетів доцільно перейти до дослідження функціональної структури видатків, яка відображає розподіл фінансових ресурсів між основними сферами діяльності органів місцевого самоврядування та дозволяє визначити пріоритети бюджетної політики міських громад.

Аналіз видатків за функціональною класифікацією дає змогу оцінити, якою мірою бюджетні ресурси спрямовуються на фінансування соціальної сфери, економічного розвитку, житлово-комунального господарства та інших ключових напрямів, а також простежити зміни цих пріоритетів у динаміці. У зв'язку з цим у наступному підпункті здійснюється аналіз функціональної структури видатків місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська.

Таблиця 2.9

Функціональна структура видатків місцевого бюджету м. Львова у 2017-2024 роках

Видатки	Показник	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Державне управління	млн. грн.	293,3	438,5	565,3	676,3	782,3	791,8	874,8	942,4
	%	3,4	4,3	5,3	6,9	6,4	6,4	5,0	5,2
Освіта	млн. грн.	2041,0	2573,2	3096,0	3148,4	4470,9	5069,6	5706,6	6723,2
	%	23,9	25,3	29,2	32,1	36,7	40,7	32,5	37,0
Охорона здоров'я	млн. грн.	896,9	1045,2	974,8	543,4	363,2	397,3	571,9	547,3
	%	10,5	10,3	9,2	5,5	3,0	3,2	3,3	3,0
Соц. захист та соц. забезпечення	млн. грн.	2495,9	2310,1	1643,9	601,9	761,8	769,8	1131,7	1560,6
	%	29,3	22,7	15,5	6,1	6,3	6,2	6,4	8,6
Культура	млн. грн.	192,5	145,3	173,8	185,8	245,2	251,8	262,5	329,3
	%	2,3	1,4	1,6	1,9	2,0	2,0	1,5	1,8
Фізична культура і спорт	млн. грн.	56,3	75,6	101,2	95,6	144,5	130,8	172,0	200,8
	%	0,7	0,7	1,0	1,0	1,2	1,0	1,0	1,1
ЖКГ	млн. грн.	469,9	640,1	964,0	777,1	1409,8	1869,5	2504,5	2804,2
	%	5,5	6,3	9,1	7,9	11,6	15,0	14,3	15,4
Будівництво	млн. грн.	165,0	146,9	456,3	1414,0	586,7	128,5	146,1	224,1
	%	1,9	1,4	4,3	14,4	4,8	1,0	0,8	1,2
Інші програми, пов'язані з економічною діяльністю	млн. грн.	1331,7	1821,8	1548,6	1453,7	1762,2	1486,7	2736,5	2478,7
	%	15,6	17,9	14,6	14,8	14,5	11,9	15,6	13,6
Інші видатки	млн. грн.	585,6	987,7	1084,4	918,4	1641,4	1567,9	3443,8	2365,7
	%	6,9	9,7	10,2	9,4	13,5	12,6	19,6	13,0
Усього	%	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

З метою поглибленого аналізу напрямів використання бюджетних коштів та визначення пріоритетів бюджетної політики органів місцевого самоврядування у таблиці 2.9 наведено функціональну структуру видатків місцевого бюджету м. Львова за основними напрямами відповідно до функціональної класифікації видатків бюджету у 2017-2024 роках. У таблиці представлено обсяги видатків у фактичному вимірі та їх частку у загальному

обсязі видатків бюджету, що дозволяє оцінити динаміку змін бюджетних пріоритетів у досліджуваному періоді [117-119, 121-124, 128-131, 133-136, 140-143, 148-149, 151-154, 158-161, 163-166].

Дані таблиці 2.9 відображають суттєву трансформацію функціональних пріоритетів видаткової політики м. Львова у 2017-2024 роках, поєднуючи одночасне зростання абсолютних обсягів фінансування майже за всіма напрямами з помітними структурними зрушеннями у розподілі бюджетних ресурсів. Упродовж досліджуваного періоду загальна логіка видатків характеризується посиленням ролі освіти та житлово-комунального господарства як системоутворюючих функцій міського бюджету, тоді як частка охорони здоров'я та соціального захисту у структурі видатків істотно зменшилася порівняно з початком періоду.

Найвагомішою статтею видатків упродовж більшої частини періоду стала освіта, причому її значення послідовно зростало як у номінальному, так і у відносному вимірах. Обсяг видатків на освіту збільшився з 2041,0 млн.грн. у 2017 році до 6723,2 млн.грн. у 2024 році, тобто більш ніж утричі. Одночасно частка освіти у загальному обсязі видатків зросла з 23,9% у 2017 році до 37,0% у 2024 році, досягаючи пікового значення 40,7% у 2022 році. Така динаміка підтверджує, що саме освітня сфера є ключовим напрямом видаткових повноважень міського бюджету, а також відображає зростання поточних витрат на утримання мережі закладів (зокрема видатків на оплату праці, енергоносії та забезпечення освітнього процесу), що в умовах інфляційного тиску та воєнного стану набуло додаткової значущості.

На відміну від освіти, соціальний захист та соціальне забезпечення продемонстрували протилежну тенденцію: помітне зменшення частки у структурі видатків при одночасних коливаннях абсолютних обсягів [7]. У 2017 році соціальний захист становив найбільшу статтю бюджету - 2495,9 млн.грн. або 29,3%, однак уже у 2019 році його частка скоротилася до 15,5% (1643,9 млн.грн.), а у 2020 році - до 6,1% (601,9 млн.грн.). У 2021-2023 роках частка соціального захисту залишалася відносно стабільною на рівні 6,2-

6,4%, після чого у 2024 році зросла до 8,6% при збільшенні обсягу фінансування до 1560,6 млн.грн.. Таке скорочення питомої ваги соціального захисту порівняно з 2017 роком може бути пов’язане як із перерозподілом повноважень і джерел фінансування соціальних програм між рівнями бюджетної системи, так і з трансформацією механізмів соціальної підтримки, що зменшило пряме навантаження на місцевий бюджет. Водночас зростання у 2024 році може вказувати на актуалізацію соціальних потреб населення та посилення адресності/масштабів соціальних заходів у воєнний період.

Окремої уваги заслуговує стаття охорони здоров’я, частка якої у структурі видатків м. Львова суттєво знизилася. У 2017-2019 роках вона становила 10,5-9,2% (896,9-974,8 млн.грн.), тоді як у 2021-2024 роках стабілізувалася на рівні близько 3,0-3,3% (363,2–571,9 млн.грн.). Найбільш різке скорочення відбулося у 2020 році: видатки зменшилися до 543,4 млн.грн., а частка - до 5,5%, після чого у 2021 році - до 363,2 млн.грн. і 3,0%. Подібна динаміка є типовою для місцевих бюджетів у період завершення трансформації моделі фінансування медичних послуг та зміни механізмів бюджетного забезпечення галузі: місцевий бюджет у такій ситуації концентрується переважно на співфінансуванні окремих програм і утриманні інфраструктурних компонентів, тоді як базове фінансування медичних послуг може переміщуватися до інших інструментів/джерел.

Суттєві структурні зрушення спостерігаються у напрямі житлово-комунального господарства (ЖКГ), роль якого в міському бюджеті помітно зросла. Якщо у 2017 році видатки на ЖКГ становили 469,9 млн.грн. (5,5%), то у 2024 році - уже 2804,2 млн.грн. (15,4%). Найбільш прискорене зростання частки припадає на 2021-2022 роки (11,6% і 15,0% відповідно), а у 2023-2024 роках вона утримується на високому рівні (14,3-15,4%). Така тенденція відображає як підвищення потреб у фінансуванні міської інфраструктури, благоустрою, утримання мереж, так і зростання вартості комунальних послуг та робіт, що в умовах енергетичних викликів та безпекових ризиків у 2022-2024 роках набуло стратегічного значення.

Показовою є також стаття будівництва, яка має виражено нерівномірний характер: у 2017-2019 роках її частка була відносно невеликою (1,4-4,3%), проте у 2020 році відбулося різке зростання до 1414,0 млн.грн., що становило 14,4% загального обсягу видатків. Уже у 2021 році показник знизився до 586,7 млн.грн. (4,8%), а у 2022-2024 роках частка будівництва знову стала низькою (0,8-1,2%). Така конфігурація, як правило, свідчить про разовий або короткостроковий інвестиційний цикл реалізації великих проєктів (або концентрацію капітальних видатків у межах одного року), після чого відбувається згортання або відтермінування капітальних програм. Для подальшого дослідження структури видатків це є важливим маркером циклічності капітальних вкладень.

Важливе місце у видатковій структурі займають «інші програми, пов'язані з економічною діяльністю», які у межах даного аналізу представлені як внески до статутного капіталу суб'єктів господарювання. Їхня частка протягом 2017-2024 років є стабільно значною - від 11,9% до 17,9%, що вказує на суттєву роль фінансової підтримки комунальних підприємств та/або муніципальних інституцій розвитку у бюджетній політиці міста. У номінальному вимірі фінансування зросло з 1331,7 млн.грн. у 2017 році до 2478,7 млн.грн. у 2024 році, з піком у 2023 році - 2736,5 млн.грн. (15,6%). Такий обсяг внесків до статутного капіталу може інтерпретуватися як інструмент реалізації інфраструктурних та інвестиційних завдань через комунальний сектор, а також як механізм підтримання платоспроможності/операційної стійкості суб'єктів господарювання, що набуває актуальності у кризових та воєнних умовах.

Видатки на державне управління упродовж періоду також зростали: з 293,3 млн.грн. (3,4%) у 2017 році до 942,4 млн.грн. (5,2%) у 2024 році. Найвищу питому вагу ця стаття мала у 2020 році - 6,9% (676,3 млн.грн.), після чого у 2022-2024 роках стабілізувалася на рівні 5,0-6,4%. Зростання цієї статті у структурі може бути зумовлене як розширенням управлінських функцій та адміністративного навантаження в умовах кризового управління,

так і підвищенням вартості забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування.

Статті культури та фізичної культури і спорту в структурі видатків займають відносно невелику частку, проте в абсолютному вимірі вони демонструють позитивну динаміку. Видатки на культуру зросли з 192,5 млн.грн. у 2017 році до 329,3 млн.грн. у 2024 році, при коливанні частки в межах 1,4-2,3%. Видатки на фізичну культуру і спорт зросли з 56,3 млн.грн. до 200,8 млн.грн., а частка протягом періоду залишалася близькою до 0,7-1,2%. Це свідчить, що ці напрями переважно зберігають допоміжний характер у бюджетній політиці, а їх фінансування істотно поступається соціальним та інфраструктурним пріоритетам.

Узагальнюючи результати, слід зазначити, що функціональна структура видатків м. Львова у 2017-2024 роках характеризується переходом від домінування соціального захисту на початку періоду (29,3% у 2017 році) до посилення освітнього (до 37,0% у 2024 році) та інфраструктурно-комунального компонентів (ЖКГ - до 15,4% у 2024 році), за одночасного зниження частки охорони здоров'я (до 3,0% у 2024 році). Значна і відносно стабільна роль внесків до статутного капіталу суб'єктів господарювання (13,6% у 2024 році) підтверджує важливість комунального сектору як інструменту реалізації бюджетної політики міста. Виявлені структурні зрушення є підставою для подальшого порівняльного аналізу з м. Івано-Франківськом з метою встановлення відмінностей у бюджетних пріоритетах, рівні соціальної орієнтації видатків та масштабах інфраструктурно-інвестиційних рішень органів місцевого самоврядування.

З метою забезпечення порівнянності результатів дослідження та поглиблення аналізу видаткової частини місцевих бюджетів, доцільно здійснити аналіз функціональної структури видатків місцевого бюджету м. Івано-Франківська за аналогічною методикою, що була застосована для м. Львова. Такий підхід дозволяє виявити відмінності у пріоритетах бюджетної політики, оцінити спрямованість використання бюджетних коштів, а також

встановити специфіку розподілу фінансових ресурсів у міській громаді з меншим масштабом бюджету.

У таблиці 2.10 представлено функціональну структуру видатків місцевого бюджету м. Івано-Франківська у 2017–2024 роках з відображенням обсягів фінансування за основними напрямами у фактичному вимірі та їх частки у загальному обсязі видатків. Це дає змогу простежити структурні зрушення у видатковій політиці міста та порівняти їх із тенденціями, характерними для бюджету м. Львова.

Таблиця 2.10

Функціональна структура видатків місцевого бюджету м. Івано-Франківська у 2017–2024 роках

Видатки	Показник	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Державне управління	млн. грн.	138,4	123,1	141,5	163,4	206,4	223,4	228,0	299,7
	%	5,3	4,2	4,8	6,7	6,1	6,4	5,4	6,2
Освіта	млн. грн.	648,7	765,9	856,9	1019,0	1374,9	1742,6	1521,3	1802,9
	%	25,0	25,8	29,2	41,8	40,4	49,9	35,8	37,0
Охорона здоров'я	млн. грн.	308,0	314,9	274,6	148,4	98,2	119,2	93,3	96,2
	%	11,9	10,6	9,4	6,1	2,9	3,4	2,2	2,0
Соц. захист та соц. забезпечення	млн. грн.	309,0	309,0	337,7	57,3	77,8	145,7	416,4	720,6
	%	11,9	10,4	11,5	2,4	2,3	4,2	9,8	14,8
Культура	млн. грн.	64,3	67,4	74,0	87,4	114,6	135,7	118,5	136,9
	%	2,5	2,3	2,5	3,6	3,4	3,9	2,8	2,8
Фізична культура і спорт	млн. грн.	26,5	33,7	41,1	53,3	78,2	85,6	113,7	112,9
	%	1,0	1,1	1,4	2,2	2,3	2,5	2,7	2,3
ЖКГ	млн. грн.	177,7	277,2	233,5	209,6	174,9	367,5	464,6	410,4
	%	6,8	9,3	8,0	8,6	5,1	10,5	10,9	8,4
Будівництво	млн. грн.	121,7	214,6	81,5	172,9	276,8	46,1	162,4	146,6
	%	4,7	7,2	2,8	7,1	8,1	1,3	3,8	3,0
Інші програми, пов'язані з економічною діяльністю	млн. грн.	149,3	133,4	142,5	119,9	178,0	143,7	259,1	121,5
	%	5,8	4,5	4,9	4,9	5,2	4,1	6,1	2,5
Інші видатки	млн. грн.	650,8	725,6	750,9	405,0	824,2	482,7	871,0	1019,9
	%	25,1	24,5	25,6	16,6	24,2	13,8	20,5	21,0
Усього	%	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Дані таблиці 2.10 свідчать, що у 2017-2024 роках функціональна структура видатків місцевого бюджету м. Івано-Франківська зазнала суттєвих змін як у номінальних обсягах фінансування, так і у співвідношенні окремих напрямів у загальній структурі бюджетних витрат. Загалом

видаткова політика міста характеризується чітко вираженою соціальною спрямованістю, водночас із поступовим посиленням ролі окремих інфраструктурних та управлінських компонентів у відповідь на зовнішні економічні й безпекові виклики [55-57, 59, 63-65, 67, 70-71, 73, 76-78, 81].

Ключовим і стабільно домінуючим напрямом видатків місцевого бюджету м. Івано-Франківська упродовж усього досліджуваного періоду є освіта. Обсяг фінансування цієї сфери зріс з 648,7 млн.грн. у 2017 році до 1802,9 млн.грн. у 2024 році, тобто майже у 2,8 раза. Частка видатків на освіту у структурі бюджету зросла з 25,0% у 2017 році до 37,0% у 2024 році, досягаючи максимального значення у 2022 році - 49,9%. Така динаміка свідчить про надзвичайно високу пріоритетність освітньої сфери у бюджетній політиці міста, що може бути пояснено як значною питомою вагою закладів освіти у видаткових повноваженнях органів місцевого самоврядування, так і зростанням поточних витрат на утримання освітньої інфраструктури в умовах інфляції, підвищення оплати праці та енергоносіїв. Надмірно висока частка освіти у 2022 році також може відображати структурний ефект скорочення інших видатків у період воєнної невизначеності.

На відміну від освіти, охорона здоров’я демонструє чітку тенденцію до зменшення ролі у структурі видатків місцевого бюджету. У 2017 році ця стаття становила 308,0 млн.грн., або 11,9% загального обсягу видатків, тоді як у 2024 році - лише 96,2 млн.грн., що відповідає 2,0%. Найбільш різке скорочення відбулося у 2020-2021 роках, коли частка охорони здоров’я зменшилася з 6,1% у 2020 році до 2,9% у 2021 році. Така динаміка є наслідком трансформації системи фінансування медичних послуг та поступового зменшення прямого навантаження на місцеві бюджети у цій сфері. У подальші роки видатки на охорону здоров’я зберігаються на відносно низькому рівні, що свідчить про концентрацію місцевого бюджету переважно на допоміжних або інфраструктурних компонентах галузі.

Соціальний захист та соціальне забезпечення у структурі видатків м. Івано-Франківська характеризуються високою волатильністю. У 2017-2019 роках частка цієї статті коливалася в межах 10,4-11,9%, однак у 2020 році відбулося різке скорочення фінансування до 57,3 млн.грн., що відповідало лише 2,4% загального обсягу видатків. У подальшому, починаючи з 2021 року, спостерігається поступове відновлення ролі соціального захисту, а у 2024 році обсяг фінансування зріс до 720,6 млн.грн., а частка - до 14,8%. Така динаміка може бути інтерпретована як реакція місцевої влади на зростання соціальних потреб населення в умовах воєнного стану, міграційних процесів та погіршення соціально-економічної ситуації, що зумовило необхідність посилення адресної соціальної підтримки.

Видатки на житлово-комунальне господарство упродовж досліджуваного періоду мали помірно зростаючий характер із коливаннями питомої ваги. Якщо у 2017 році їх обсяг становив 177,7 млн.грн. (6,8%), то у 2024 році - 410,4 млн.грн. (8,4%). Найвищі значення частки ЖКГ зафіксовано у 2022-2023 роках - 10,5% та 10,9% відповідно, що відображає підвищення потреб у фінансуванні утримання та відновлення комунальної інфраструктури в умовах енергетичних викликів та зростання вартості комунальних послуг. Водночас зниження частки у 2024 році може свідчити про перерозподіл ресурсів на користь соціальних напрямів.

Стаття будівництва характеризується яскраво вираженою циклічністю та нерівномірністю фінансування. У 2017-2018 роках частка будівництва зростала з 4,7% до 7,2%, у 2019 році скоротилася до 2,8%, а у 2021 році знову зросла до 8,1%. У 2022 році фінансування будівництва різко зменшилося до 1,3%, що може бути пов’язано з обмеженням капітальних видатків у період воєнного стану. У 2023-2024 роках частка будівництва залишалася відносно низькою (3,0–3,8%), що свідчить про стриману інвестиційну активність бюджету та концентрацію ресурсів на поточних потребах.

Видатки на культуру та фізичну культуру і спорт мають другорядний характер у структурі бюджету, однак у номінальному вимірі демонструють

стійке зростання. Видатки на культуру збільшилися з 64,3 млн.грн. у 2017 році до 136,9 млн.грн. у 2024 році, при стабільній частці на рівні 2,3-3,9%. Аналогічно, фінансування фізичної культури і спорту зросло з 26,5 млн.грн. до 112,9 млн.грн., а частка у структурі видатків коливалася в межах 1,0-2,7%. Це свідчить про збереження цих напрямів як додаткових, але стабільних елементів соціально-культурної політики міста.

Особливе місце у структурі видатків займають інші програми, пов'язані з економічною діяльністю, частка яких упродовж 2017-2024 років коливалася в межах 2,5-6,1%. У номінальному вимірі обсяг фінансування зріс з 149,3 млн.грн. у 2017 році до 259,1 млн.грн. у 2023 році, після чого у 2024 році зменшився до 121,5 млн.грн. Така динаміка свідчить про епізодичний характер фінансування економічних програм та використання цього інструменту переважно у періоди активізації підтримки місцевого господарського комплексу.

Видатки на державне управління протягом досліджуваного періоду демонструють помірне, але стабільне зростання: з 138,4 млн.грн. (5,3%) у 2017 році до 299,7 млн.грн. (6,2%) у 2024 році. Підвищення питомої ваги управлінських витрат у 2020-2022 роках (до 6,7–6,4%) може бути пов'язане з ускладненням функцій органів місцевого самоврядування в умовах кризового управління, необхідністю координації додаткових соціальних та інфраструктурних заходів, а також зростанням адміністративних витрат.

Узагальнюючи результати аналізу, можна констатувати, що функціональна структура видатків місцевого бюджету м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках зазнала істотної трансформації, ключовими рисами якої є посилення домінування освітньої сфери, скорочення ролі охорони здоров'я, циклічність фінансування будівництва та зростання значущості соціального захисту у завершальний період дослідження.

Проведений аналіз динаміки та функціональної структури видатків місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська дозволив оцінити масштаби та напрями використання бюджетних ресурсів у часовому вимірі.

Водночас абсолютні обсяги видатків не повною мірою відображають реальний рівень бюджетного забезпечення потреб населення, оскільки не враховують відмінності у чисельності мешканців досліджуваних міст.

У зв'язку з цим доцільно доповнити проведене дослідження аналізом видатків місцевих бюджетів у розрахунку на одного мешканця, що є важливим узагальнюючим індикатором бюджетної спроможності територіальної громади та рівня фінансового забезпечення публічних послуг. Використання цього показника дозволяє здійснити коректну порівняльну оцінку бюджетної політики м. Львова та м. Івано-Франківська, виявити відмінності у рівні бюджетних витрат на одного жителя та сформувати обґрунтовані висновки щодо ефективності та соціальної орієнтації видаткової частини місцевих бюджетів. Зазначений показник дозволяє нейтралізувати вплив відмінностей у чисельності населення та більш об'єктивно оцінити фінансову спроможність місцевих бюджетів щодо забезпечення публічних послуг.

Таблиця 2.11

Видатки місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у розрахунку на 1 мешканця у 2024 році

Показник	**м. Львів**	**м. Івано-Франківськ**
Загальний обсяг видатків місцевого бюджету, млн.грн.	18176,3	4 867,6
Чисельність населення, осіб	717273	238196
Загальні видатки на 1 мешканця, грн. *(загальні видатки / чисельність населення)*	25350	20430
Видатки на освіту на 1 мешканця, грн. *(видатки на освіту / чисельність населення)*	9380	7570
Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення на 1 мешканця, грн. *(видатки на соцзахист / чисельність населення)*	2175	3025
Видатки на охорону здоров'я на 1 мешканця, грн. *(видатки на охорону здоров'я / чисельність населення)*	763	404

Результати розрахунків, наведені у таблиці 2.11, дозволяють здійснити поглиблену порівняльну оцінку рівня бюджетного забезпечення населення м.

Львова та м. Івано-Франківська як у цілому, так і за окремими соціально значущими напрямами видатків. Застосування показників у розрахунку на одного мешканця дає змогу нейтралізувати вплив відмінностей у чисельності населення та більш об’єктивно оцінити реальну видаткову спроможність місцевих бюджетів.

Загальні видатки місцевого бюджету у розрахунку на одного мешканця у 2024 році є вищими у м. Львові й становлять близько 25,35 тис. грн, тоді як у м. Івано-Франківську - близько 20,43 тис. грн. Таким чином, рівень бюджетних витрат на одного жителя у Львові перевищує відповідний показник Івано-Франківська майже на 24%, що свідчить про вищу загальну видаткову спроможність бюджету м. Львова та ширші можливості фінансування публічних послуг.

Аналіз видатків на освіту у розрахунку на одного мешканця підтверджує домінування цього напряму у бюджетній політиці обох міст. У м. Львові у 2024 році видатки на освіту на одного мешканця становили близько 9,38 тис. грн, тоді як у м. Івано-Франківську - близько 7,57 тис. грн. Вищий рівень фінансування освітньої сфери у Львові відображає як більші масштаби утримання освітньої інфраструктури, так і вищі витрати на забезпечення функціонування закладів освіти в умовах інфляційного тиску. Водночас високі значення цього показника в обох містах свідчать про пріоритетність освіти у структурі видаткових повноважень органів місцевого самоврядування.

Показники видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у розрахунку на одного мешканця демонструють протилежну картину. У м. Івано-Франківську у 2024 році вони становили близько 3,03 тис. грн на одного мешканця, що суттєво перевищує аналогічний показник у м. Львові - близько 2,18 тис. грн. Це свідчить про більш виражену соціальну орієнтацію видаткової політики бюджету м. Івано-Франківська та більшу концентрацію бюджетних ресурсів на підтримці соціально вразливих категорій населення. Така структура видатків може бути зумовлена як особливостями соціально-

демографічного складу населення, так і різними підходами органів місцевого самоврядування до реалізації соціальних програм.

Аналіз видатків на охорону здоров'я у розрахунку на одного мешканця показує, що в обох містах цей показник залишається відносно низьким порівняно з іншими соціальними напрямами. У м. Львові у 2024 році видатки на охорону здоров'я на одного мешканця становили близько 763 грн, тоді як у м. Івано-Франківську - близько 404 грн. Хоча абсолютні значення є невисокими, різниця між містами майже у два рази свідчить про вищий рівень фінансової участі бюджету м. Львова у забезпеченні функціонування медичної інфраструктури та реалізації окремих програм у сфері охорони здоров'я. Водночас низька частка цього напряму в загальній структурі видатків підтверджує обмежену роль місцевих бюджетів у прямому фінансуванні медичних послуг у сучасних інституційних умовах.

Узагальнюючи результати, можна зробити висновок, що м. Львів характеризується вищим рівнем загальної та освітньої видаткової спроможності у розрахунку на одного мешканця, тоді як бюджет м. Івано-Франківська має більш виражену соціальну спрямованість видатків. Виявлені відмінності свідчать про різні моделі бюджетної політики досліджуваних міських громад, які формуються під впливом масштабів економічного потенціалу, соціальної структури населення та пріоритетів місцевого управління.

Проведений аналіз доходної та видаткової частин місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська дозволив оцінити обсяги, структуру та пріоритети формування і використання бюджетних ресурсів. Водночас для комплексної характеристики фінансового стану місцевих бюджетів важливим є не лише окремий аналіз доходів і видатків, а й оцінка їх збалансованості та рівня бюджетної стійкості.

У цьому контексті доцільно дослідити співвідношення доходів і видатків місцевих бюджетів, можливості фінансування видаткових зобов'язань за рахунок власних доходів, а також ступінь залежності

видаткової частини від міжбюджетних трансфертів. Аналіз зазначених показників дозволяє оцінити ризики фіскальної незбалансованості, визначити рівень фінансової автономії місцевих бюджетів та їх здатність адаптуватися до зовнішніх соціально-економічних викликів.

Таблиця 2.12

Показники збалансованості та бюджетної стійкості місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2024 році

Показник	**м. Львів**	**м. Івано-Франківськ**
Загальні доходи бюджету, млн.грн.	18 508,7	4 961,1
Загальні видатки бюджету, млн.грн.	18 176,3	4 867,6
Сальдо бюджету (доходи – видатки), млн.грн.	+332,4	+93,5
Співвідношення доходів і видатків, % *(доходи / видатки × 100)*	101,8	101,9
Власні доходи бюджету, млн.грн.	15 001,6	3 598,5
Частка видатків, профінансованих за рахунок власних доходів, % *(власні доходи / видатки × 100)*	82,5	73,9
Міжбюджетні трансферти, млн.грн.	2 222,3	1 023,0
Частка трансфертів у фінансуванні видатків, % *(трансферти / видатки × 100)*	12,2	21,0

Дані таблиці 2.12 відображають ключові параметри збалансованості місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2024 році та дозволяють оцінити рівень їх бюджетної стійкості в умовах підвищеної макроекономічної та безпекової невизначеності. Аналіз співвідношення доходів і видатків, джерел фінансування видаткових зобов’язань та ролі міжбюджетних трансфертів дає змогу сформувати цілісне уявлення про фінансову автономію та фіскальні ризики досліджуваних міських громад.

Насамперед слід відзначити, що у 2024 році бюджети обох міст були виконані з позитивним сальдо. У м. Львові доходи перевищили видатки на 332,4 млн.грн., тоді як у м. Івано-Франківську профіцит становив 93,5 млн.грн. Наявність профіциту свідчить про формальну збалансованість бюджетів та відсутність необхідності покриття дефіциту за рахунок боргових інструментів чи інших позабюджетних джерел. Водночас абсолютні значення

профіциту є відносно невеликими порівняно з загальним обсягом бюджету, що вказує на обмежений простір для накопичення фінансових резервів у поточних умовах.

Співвідношення доходів і видатків у 2024 році в обох містах перевищує 100%, становлячи 101,8% у м. Львові та 101,9% у м. Івано-Франківську. Це означає, що доходна база бюджетів загалом забезпечує фінансування видаткових зобов'язань у повному обсязі. Однак близькі значення цього показника до граничного рівня 100% свідчать про високий рівень напруженості бюджетного балансу, за якого навіть незначні негативні зміни у доходах можуть призвести до дефіцитного виконання бюджету.

Більш показовим з точки зору бюджетної стійкості є аналіз можливостей фінансування видатків за рахунок власних доходів. У м. Львові у 2024 році власні доходи (податкові та неподаткові) становили 15001,6 млн.грн., що дозволило профінансувати близько 82,5% загального обсягу видатків. Такий рівень покриття свідчить про високий ступінь фінансової автономії місцевого бюджету та його відносну незалежність від зовнішніх джерел фінансування. Наявність значної частки власних доходів у структурі фінансування видатків створює передумови для більш гнучкого бюджетного планування та підвищує здатність міського бюджету адаптуватися до змін економічного середовища.

Натомість у м. Івано-Франківську власні доходи у 2024 році становили 3 598,5 млн.грн., що забезпечило фінансування лише 73,9% загального обсягу видатків. Це означає, що майже кожна четверта гривня видаткових зобов'язань потребує покриття за рахунок інших джерел, передусім міжбюджетних трансфертів. Така ситуація свідчить про нижчий рівень фінансової самостійності бюджету м. Івано-Франківська та його вищу залежність від механізмів міжбюджетного перерозподілу.

Аналіз ролі міжбюджетних трансфертів у фінансуванні видаткової частини бюджету додатково підтверджує зазначені відмінності. У м. Львові частка трансфертів у фінансуванні видатків у 2024 році становила 12,2%, тоді

як у м. Івано-Франківську - 21,0%. Вищий рівень трансфертної залежності у м. Івано-Франківську означає більшу чутливість бюджету міста до змін державної бюджетної політики, умов розподілу субвенцій і дотацій, а також до можливих затримок чи перегляду обсягів трансфертного фінансування. У довгостроковій перспективі це підвищує ризики фіскальної нестабільності та ускладнює стратегічне бюджетне планування.

Таким чином, результати аналізу показників, наведених у таблиці 2.12, свідчать, що обидва досліджувані бюджети у 2024 році є формально збалансованими, однак рівень їх бюджетної стійкості є різним. Місцевий бюджет м. Львова характеризується вищою фінансовою автономією, кращим покриттям видаткових зобов'язань за рахунок власних доходів та нижчою залежністю від міжбюджетних трансфертів, що знижує ризики фіскальної незбалансованості. Бюджет м. Івано-Франківська, у свою чергу, залишається більш вразливим до зовнішніх фінансових чинників, оскільки значна частина його видатків фінансується за рахунок трансфертів, що обмежує можливості самостійного маневрування бюджетними ресурсами.

Проведене дослідження видаткової частини місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках дозволило сформувати цілісне уявлення про масштаби, динаміку, структурні пріоритети та рівень бюджетної стійкості досліджуваних міських громад. Отримані результати свідчать, що видаткова політика обох міст формувалася під впливом як внутрішніх соціально-економічних чинників, так і потужних зовнішніх шоків, зокрема пандемії COVID-19 та повномасштабного воєнного вторгнення, що зумовило адаптивний характер використання бюджетних ресурсів.

Аналіз динаміки загального обсягу видатків показав, що упродовж досліджуваного періоду для обох міст характерною є загальна тенденція до зростання бюджетних витрат, однак із суттєвою нерівномірністю темпів. Виявлені періоди скорочення видатків у 2020 році та різкого прискорення у 2021 і 2023 роках свідчать про високу чутливість місцевих бюджетів до

кризових явищ і водночас про здатність органів місцевого самоврядування відновлювати видаткову активність у посткризові періоди. При цьому бюджет м. Львова характеризується значно більшими абсолютними масштабами видатків і вищою спроможністю до фінансового маневрування, тоді як бюджет м. Івано-Франківська демонструє більш стриману динаміку та підвищену волатильність темпів зростання.

Дослідження функціональної структури видатків виявило глибокі структурні зрушення у бюджетних пріоритетах обох міст. Спільною тенденцією є посилення ролі освіти як ключового напряму видаткових повноважень, що відображає зростання поточних соціальних зобов'язань місцевих бюджетів і підвищення вартості утримання освітньої інфраструктури. Водночас у структурі видатків спостерігається скорочення частки охорони здоров'я, що свідчить про обмежену роль місцевих бюджетів у прямому фінансуванні медичних послуг у сучасних інституційних умовах. Значущими є також відмінності у ролі соціального захисту, житлово-комунального господарства та економічно спрямованих програм, що відображає різні моделі реалізації соціальної та інфраструктурної політики на рівні міських громад.

Порівняльний аналіз видатків у розрахунку на одного мешканця дозволив усунути вплив різниці у чисельності населення та здійснити більш об'єктивну оцінку рівня бюджетного забезпечення публічних послуг. Отримані результати підтвердили вищу загальну та освітню видаткову спроможність бюджету м. Львова, водночас засвідчивши більш виражену соціальну орієнтацію бюджету м. Івано-Франківська. Така диференціація видатків на одного мешканця свідчить про різні акценти у бюджетній політиці досліджуваних міст та відмінності у підходах до задоволення соціальних потреб населення.

Оцінка збалансованості бюджетів та джерел фінансування видаткових зобов'язань показала, що у 2024 році обидва бюджети є формально збалансованими та виконуються з профіцитом. Водночас рівень бюджетної

стійкості суттєво відрізняється. Бюджет м. Львова характеризується вищою фінансовою автономією, значною часткою власних доходів у фінансуванні видатків та відносно низькою залежністю від міжбюджетних трансфертів. Натомість бюджет м. Івано-Франківська залишається більш залежним від трансфертного фінансування, що підвищує його вразливість до змін державної бюджетної політики та зовнішніх фінансових рішень.

Узагальнюючи результати підрозділу, можна констатувати, що видаткова частина місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська у 2017-2024 роках функціонувала в умовах зростаючого навантаження та структурної трансформації, що супроводжувалося зміною бюджетних пріоритетів і механізмів фінансування. Виявлені відмінності у масштабах, структурі та джерелах фінансування видатків формують аналітичне підґрунтя для подальшого кількісного дослідження взаємозв'язку між доходами і видатками місцевих бюджетів та оцінки впливу ключових соціально-економічних чинників на їх формування, що зумовлює доцільність застосування економетричних методів аналізу у наступному підрозділі дослідження.

2.3 Економетричне моделювання впливу соціально-економічних факторів на формування бюджетів територіальних громад.

Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році стало безпрецедентним за масштабами та тривалістю шоком для національної економіки, публічних фінансів та системи міжбюджетних відносин. Воєнні дії, масові міграційні процеси, руйнування виробничої та інфраструктурної бази, зростання соціальних видатків і одночасне звуження податкової бази істотно ускладнили функціонування бюджетної системи на всіх рівнях. За таких умов особливої актуальності набуває питання фінансової стійкості місцевих бюджетів, які, з одного боку, є найближчими

до потреб населення, а з іншого - значною мірою залежать від загальноекономічної ситуації та державної бюджетної політики.

Війна створила для органів місцевого самоврядування принципово нове середовище бюджетного управління, в якому поєднуються підвищені видаткові зобов'язання, необхідність оперативного реагування на гуманітарні та соціальні виклики, а також зростаюча роль міжбюджетних трансфертів як інструменту стабілізації фінансів територіальних громад. У таких умовах формальна збалансованість бюджету не завжди відображає його реальну стійкість, а ключовим стає питання здатності місцевих бюджетів адаптуватися до зовнішніх шоків, зберігати дохідний потенціал та забезпечувати виконання основних функцій.

Разом з тим вплив війни на місцеві фінанси не є однорідним і може істотно відрізнятися залежно від економічного потенціалу території, структури доходів бюджету, рівня залежності від міжбюджетних трансфертів, а також просторового розташування громади. Зокрема, бюджети тилових міст можуть демонструвати відносно вищу стійкість завдяки збереженню економічної активності та перерозподільним механізмам державних фінансів, тоді як бюджети прифронтових територій зазнають значно сильнішого тиску як з боку скорочення доходів, так і з боку зростання видатків.

У цьому контексті доцільним є застосування економетричних методів аналізу, які дозволяють кількісно оцінити вплив війни на формування доходної частини місцевих бюджетів, виявити наявність структурних зламів у бюджетній динаміці та відокремити воєнний ефект від дії інших макроекономічних чинників. Використання часових рядів та інструментів тестування структурних змін дає змогу перейти від описового аналізу до формалізованого дослідження стійкості місцевих фінансів у кризових умовах.

З метою кількісної оцінки впливу повномасштабної війни на стійкість місцевих фінансів доцільно застосувати економетричний підхід, який

дозволяє формалізувати взаємозв'язок між доходами місцевого бюджету та ключовими макроекономічними й фіскальними чинниками. На відміну від описового аналізу, економетричне моделювання дає змогу виявити не лише напрям, а й інтенсивність впливу окремих факторів, а також перевірити наявність структурних змін у динаміці бюджетних показників під впливом воєнного шоку [12].

У межах даного підпункту застосовується економетричний підхід, спрямований на формалізовану оцінку того, як повномасштабна війна (як структурний шок) вплинула на формування доходів місцевого бюджету, а відтак - на одну з ключових складових бюджетної стійкості [8]. З методологічної точки зору йдеться про побудову часової регресійної моделі на квартальних даних, яка дозволяє, по-перше, кількісно виміряти зв'язок доходів бюджету з фундаментальними детермінантами (економічна база та зовнішнє макрофінансове середовище), а по-друге - перевірити наявність структурних змін у механізмі формування доходів після 2022 року.

Залежною змінною моделі виступає обсяг доходів місцевого бюджету м. Львова (Y) у квартальному розрізі. З огляду на те, що у воєнний період вплив на бюджетні надходження може здійснюватися через декілька каналів - фіскально-перерозподільний (через трансферти), реальний (через ринок праці та виробничу активність) і номінально-монетарний (через інфляційні та курсові зміни) - у модель включено набір пояснювальних змінних, які репрезентують зазначені канали. З цією метою до моделі включено п'ять незалежних змінних, одна з яких має інтерактивний характер і дозволяє зафіксувати зміну темпів динаміки доходів після 2022 року.

Базова специфікація економетричної моделі має такий вигляд:

$$Yt=\alpha+\beta1X1t+\beta2X2t+\beta3X3t+\beta4Dt+\beta5(Dt\times Trendt)+\varepsilon t \qquad (2.1)$$

Y_t - обсяг доходів місцевого бюджету м. Львова у кварталі t;

α - вільний член;

X_{1t} - обсяг міжбюджетних трансфертів;

X_{2t} - середня заробітна плата в регіоні;

X_{3t} - обмінний курс гривні до долара США;

D_t - фіктивна змінна, що відображає період повномасштабної війни (0 - до 2022 року, 1 - з 2022 року);

$Trend_t$ - трендова змінна часу, яка відображає порядковий номер кварталу у досліджуваному періоді;

$D_t \times Trend_t$ - інтерактивна змінна, що фіксує зміну темпів (нахилу) динаміки доходів бюджету після початку війни;

ε_t - випадкова складова.

X1 - обсяг міжбюджетних трансфертів. Ця змінна відображає перерозподільний та стабілізаційний механізм бюджетної системи. У теорії фіскального федералізму трансферти виконують функцію вирівнювання фінансової спроможності територій та компенсації асиметричних шоків. У період війни їх роль посилюється: держава через трансферти може підтримувати виконання місцевих бюджетів, компенсуючи втрати від звуження податкової бази або зростання витрат. Очікуваний знак коефіцієнта β_1 - додатний, оскільки збільшення трансфертів безпосередньо підвищує сумарний обсяг доходів бюджету. Разом із тим економічна інтерпретація цього ефекту вимагає акценту: зростання трансфертів може підсилювати поточну платоспроможність бюджету, але водночас сигналізувати про зростання залежності від зовнішніх джерел фінансування, що є важливим аспектом аналізу стійкості місцевих фінансів.

X2 - середня заробітна плата (регіональний показник). Заробітна плата використовується як індикатор стану ринку праці та економічної активності, а також як проксі-змінна для податкової бази податку на доходи фізичних осіб, який для місцевих бюджетів України є системоутворюючим джерелом надходжень. Зростання середньої зарплати, як правило, означає розширення бази оподаткування та потенційне збільшення надходжень ПДФО, а також

опосередковано відображає пожвавлення економічної активності, що може впливати й на інші податкові надходження. Очікуваний знак β_2 - додатний. Включення цієї змінної дозволяє відокремити ефект війни від загальної динаміки доходів, зумовленої ринком праці та номінальним зростанням доходів населення.

X3 - обмінний курс гривні до долара США. Курс виступає показником макрофінансових умов та зовнішнього номінального шоку. В українських умовах девальваційні епізоди часто супроводжуються прискоренням інфляції та зростанням номінальних показників (зокрема заробітної плати та доходів у гривневому вимірі). Відтак обмінний курс може впливати на доходи бюджету через інфляційно-номінальний канал: підвищення цін і номінальних доходів призводить до механічного збільшення частини податкових надходжень у гривні. Очікуваний знак β_3 для номінальних доходів зазвичай додатний, однак його інтерпретація має бути обережною: позитивний зв'язок не означає «покращення» бюджетного стану, а радше відображає переформатування номінальної бази в умовах курсових та інфляційних змін.

X4 - WarDummy (фіктивна змінна війни). Фіктивна змінна вводиться для відображення структурного шоку, пов'язаного з початком повномасштабного вторгнення. У моделі вона набуває значення 0 у довоєнному періоді та 1 - у період після початку війни (з 2022 року). Її роль - перевірити гіпотезу про те, чи відбулося статистично значуще зрушення в рівні доходів бюджету, яке не пояснюється трансфертами, ринком праці та макрофінансовими умовами. Знак β_4 є апріорі невизначеним: війна може одночасно зменшувати доходи через падіння економічної активності та компенсувати цей ефект через зростання трансфертної підтримки й релокацію економічної діяльності у тилові регіони. Саме тому економетричний підхід є доцільним: він дозволяє емпірично оцінити чистий ефект, контролюючи інші фактори.

X5 - змінна часу (порядковий номер кварталу в ряді), а $D_t \times Trend_t$ фіксує можливу зміну темпів (нахилу) динаміки доходів після 2022 року.

Включення до базової специфікації інтерактивної змінної $D_t \times Trend_t$ дозволяє розширити аналіз впливу війни за межі перевірки разового рівневого ефекту. У такій постановці параметр β_4 інтерпретується як потенційний одномоментний зсув рівня доходів після початку війни, тоді як коефіцієнт β_5 відображає зміну траєкторії (темпів зростання або спаду) доходів місцевого бюджету у післявоєнний період. Це особливо важливо з огляду на те, що вплив війни на місцеві фінанси може проявлятися не у формі різкого обвалу доходів, а через поступову трансформацію механізмів їх формування та адаптацію бюджетної системи до нових умов.

Оскільки модель будується на часових рядах квартальної частоти, при оцінюванні необхідно враховувати потенційні проблеми, характерні для таких даних: автокореляцію залишків, гетероскедастичність та можливу мультиколінеарність між пояснювальними змінними (зокрема між курсом, зарплатою та воєнним періодом). З цієї причини в дослідженні доцільно доповнити стандартні результати оцінювання перевірками якості моделі (зокрема тестами на автокореляцію, стабільність параметрів) та, за потреби, використовувати робастні стандартні помилки. Окремо важливим є тестування наявності структурного зламу у 2022 році (зокрема за допомогою тесту Чоу), що методологічно підсилює висновки щодо впливу війни як переломного чинника у формуванні доходів місцевого бюджету.

Для формалізації емпіричного дослідження та забезпечення логічного зв’язку між теоретичними положеннями і подальшим економетричним аналізом у роботі сформульовано систему наукових гіпотез, які відображають очікуваний характер впливу ключових фіскальних та макроекономічних чинників на доходи місцевого бюджету, а також специфіку воєнного впливу. Запропоновані гіпотези ґрунтуються на положеннях теорії фіскального федералізму, концепції бюджетної стійкості та емпіричних спостереженнях щодо функціонування місцевих фінансів в умовах кризових шоків. Їх перевірка у межах економетричної моделі дозволяє не лише оцінити статистичну значущість окремих факторів, але й

виявити структурні зміни у механізмі формування доходів місцевого бюджету під впливом повномасштабної війни. Нижче на таблиці 2.13 відображено систему гіпотез з їх очікуваними результатами в наслідок проведення даного дослідження.

Таблиця 2.13

Система гіпотез економетричного дослідження впливу війни на доходи місцевого бюджету м. Львова

№ гіпотези	**Формулювання гіпотези**	**Змінна моделі**	**Очікуваний знак коефіцієнта**	**Економічний зміст гіпотези**
H1	Збільшення обсягу міжбюджетних трансфертів статистично значуще підвищує доходи місцевого бюджету м. Львова	(X1) - трансферти	(+)	Трансферти виконують стабілізаційну та компенсаторну функцію, підтримуючи доходну частину бюджету в умовах економічних та воєнних шоків
H2	Зростання середньої заробітної плати в регіоні статистично значуще підвищує доходи місцевого бюджету м. Львова	(X2) - середня заробітна плата	(+)	Заробітна плата відображає стан економічної бази та формує податкову основу податку на доходи фізичних осіб
H3	Девальвація гривні статистично значуще пов’язана зі зростанням номінальних доходів місцевого бюджету	(X3) - курс грн/дол. США	(+)	Через інфляційно-номінальний канал зростання курсу призводить до збільшення податкових надходжень у гривневому вимірі
H4	Початок повномасштабної війни спричинив статистично значущий рівневий зсув доходів місцевого бюджету після 2022 року	(X4) - WarDummy	($\neq 0$)	Війна розглядається як екзогенний шок, що може впливати на доходи бюджету як у негативному, так і в позитивному напрямі
H5	Після 2022 року відбулася статистично значуща зміна темпів динаміки доходів місцевого бюджету м. Львова	(X5) - WarDummy × Trend	($\neq 0$)	Війна могла не спричинити одномоментного обвалу доходів, але змінити траєкторію їх формування та механізм адаптації бюджету

Сформульована система гіпотез відображає ключові напрями емпіричного дослідження та слугує аналітичним підґрунтям для подальшого економетричного оцінювання. Запропоновані гіпотези охоплюють як фундаментальні детермінанти доходів місцевого бюджету, пов'язані з економічною базою регіону та міжбюджетною підтримкою, так і специфічний вплив повномасштабної війни як структурного шоку. Їх перевірка у межах базової економетричної моделі дозволяє встановити, які фактори мали визначальний вплив на динаміку доходів місцевого бюджету м. Львова, а також з'ясувати, чи проявився воєнний чинник у формі разового рівневого зсуву або через зміну траєкторії бюджетної динаміки після 2022 року. Отримані результати слугуватимуть основою для формування узагальнених висновків щодо фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах воєнного стану та створюватимуть емпіричну базу для подальшого порівняльного аналізу.

Результати оцінювання базової економетричної моделі впливу війни на доходи місцевого бюджету м. Львова наведено у таблиці 2.14. Отримані оцінки дозволяють кількісно охарактеризувати вплив ключових фіскальних і макроекономічних чинників на динаміку доходів бюджету, а також оцінити наявність та характер воєнного впливу після 2022 року [103-171], (Додаток Г,Д).

Таблиця 2.14

Результати оцінювання економетричної моделі впливу війни на доходи місцевого бюджету м. Львова

Показник	**Коефіцієнт**	**Стандартна помилка**	**t-статистика**	**p-value**
Константа	–110 955	73 079	–1,52	0,1344
Трансферти (X1)	0,664	0,1392	4,77	0,0000
Середня заробітна плата (X2)	157,305	12,6767	12,4	0,0000
Курс грн/дол. США (X3)	21 430	7 054,52	3,04	0,0036
WarDummy (X4)	530 800	763 958,7	0,69	0,4900
WarDummy × Trend (X5)	–671	14 206,94	–0,05	0,9620

Оцінювання моделі здійснено на основі квартальних даних за період 2010-2025 років і охоплює 64 спостереження, що забезпечує достатню статистичну надійність отриманих результатів. Значення коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,982$ та скоригованого коефіцієнта детермінації Adj. $R^2 = 0,981$ свідчать про високу пояснювальну здатність моделі та адекватний вибір пояснювальних змінних. Статистично значуща F-статистика (650,9; $p < 0,001$) підтверджує загальну значущість моделі та доцільність її використання для аналізу доходів місцевого бюджету. Значення статистики Durbin–Watson, що становить 2,07, вказує на відсутність суттєвої автокореляції залишків, що є важливим для коректності економетричних оцінок у часових рядах.

Коефіцієнт при змінній «міжбюджетні трансферти» (X1) є додатним і статистично значущим на рівні 1 %. Це означає, що збільшення обсягу трансфертів на 1 млн грн у середньому супроводжується зростанням доходів місцевого бюджету приблизно на 0,66 млн грн. Такий результат підтверджує стабілізаційну роль трансфертів у системі місцевих фінансів, особливо в умовах кризових шоків, коли держава компенсує втрати доходної бази територіальних громад.

Змінна «середня заробітна плата» (X2) має найбільший за величиною та статистично значущий коефіцієнт. Зростання середньої заробітної плати на 1 грн асоціюється зі збільшенням доходів місцевого бюджету приблизно на 157 грн. Це емпірично підтверджує домінуючу роль податку на доходи фізичних осіб у формуванні доходної частини місцевих бюджетів та свідчить про тісний зв’язок між станом ринку праці та бюджетною спроможністю міста.

Коефіцієнт при змінній «обмінний курс гривні до долара США» (X3) є додатним і статистично значущим. Це вказує на наявність інфляційно-номінального каналу впливу макрофінансових умов на бюджетні доходи: девальвація гривні супроводжується зростанням номінальних податкових надходжень у гривневому вимірі. Водночас даний ефект не слід трактувати

як реальне підвищення фінансової спроможності бюджету, оскільки він відображає переважно номінальні, а не реальні зміни.

Фіктивна змінна WarDummy (X4) виявилася статистично незначущою, що свідчить про відсутність одномоментного рівневого зсуву доходів місцевого бюджету після початку повномасштабної війни. Це означає, що доходи бюджету м. Львова не зазнали різкого падіння чи зростання у 2022 році, що може бути пояснено компенсаторною роллю трансфертів, релокацією економічної активності та відносною стабільністю економічної бази тилового міста.

Інтерактивна змінна WarDummy × Trend (X5) також не є статистично значущою, що свідчить про відсутність суттєвої зміни темпів динаміки доходів бюджету після 2022 року. Таким чином, повномасштабна війна не призвела до радикальної зміни траєкторії формування доходів місцевого бюджету м. Львова.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що фінансова стійкість доходної частини бюджету м. Львова в умовах повномасштабної війни забезпечувалася насамперед за рахунок збереження економічної бази та активного використання міжбюджетних трансфертів. Війна не проявилася у формі різкого зниження або прискорення динаміки доходів, однак зумовила структурну трансформацію механізмів їх формування, що підтверджується додатковими тестами на структурні злами.

З огляду на те, що повномасштабне військове вторгнення у 2022 році є чітко визначеним зовнішнім шоком, який потенційно міг змінити механізм формування доходів місцевих бюджетів, доцільним є проведення тестування на наявність структурного зламу у часовому ряді. Навіть у разі відсутності різкого падіння або зростання доходів, війна могла вплинути на характер взаємозв’язків між доходами бюджету та їх детермінантами, зокрема трансфертами, економічною базою та макрофінансовими умовами. Саме тому застосування тесту Чоу (Chow test) є важливим елементом

економетричного аналізу, оскільки він дозволяє емпірично перевірити гіпотезу про зміну параметрів моделі після настання певної події.

У межах даного дослідження тест Чоу використано для перевірки наявності структурного зламу у І кварталі 2022 року, який відповідає початку повномасштабної війни. Тест ґрунтується на порівнянні параметрів базової регресійної моделі, оціненої на всій вибірці, з параметрами аналогічних моделей, оцінених окремо для довоєнного та воєнного періодів. Нульова гіпотеза тесту полягає у відсутності структурного зламу, тобто у статистичній тотожності коефіцієнтів моделі до і після 2022 року. Альтернативна гіпотеза передбачає, що принаймні частина параметрів моделі після початку війни зазнала істотних змін.

Результати тесту Чоу (Додаток Е) свідчать про наявність статистично значущого структурного зламу у 2022 році. Розраховане значення F-статистики становить 5,665, а відповідне p-value є меншим за 0,001, що дає підстави відхилити нульову гіпотезу про стабільність параметрів моделі. Таким чином, емпірично підтверджено, що після початку повномасштабної війни механізм формування доходів місцевого бюджету м. Львова зазнав змін.

Отриманий результат має важливе аналітичне значення для інтерпретації економетричної моделі. З одного боку, він підтверджує, що війна виступає не лише як разовий шок, але і як фактор, що трансформує взаємозв’язки між доходами бюджету та їх економічними і фіскальними детермінантами. З іншого боку, поєднання результатів тесту Чоу з оцінками базової моделі свідчить, що структурний злам не обов’язково проявився у формі різкого падіння або прискорення динаміки доходів, а радше відображає адаптацію бюджетної системи до нових умов через зміну ролі окремих факторів, зокрема міжбюджетних трансфертів та економічної бази.

Таким чином, результати тесту Чоу методологічно обґрунтовують включення до економетричної моделі змінних, що відображають воєнний період, і підтверджують доцільність подальшого аналізу впливу війни на

стійкість місцевих фінансів. Виявлений структурний злам у 2022 році свідчить про зміну режиму функціонування місцевих бюджетів та підкреслює важливість комплексного підходу до оцінки бюджетної стійкості в умовах воєнного стану.

Важливо зазначити, що відсутність статистичної значущості фіктивних змінних війни у базовій регресійній моделі не суперечить результатам тесту Чоу. Фіктивні змінні WarDummy та WarDummy×Trend дозволяють перевірити наявність одномоментного рівневого зсуву або лінійної зміни темпів динаміки доходів після 2022 року, тоді як тест Чоу оцінює зміну всієї системи параметрів моделі. Отримані результати свідчать про те, що повномасштабна війна не спричинила різкого падіння або прискорення динаміки доходів місцевого бюджету м. Львова, проте призвела до статистично значущої трансформації механізму їх формування. Це означає, що після 2022 року доходи бюджету почали по-іншому реагувати на ключові економічні та фіскальні чинники, що відображає адаптаційний характер функціонування місцевих фінансів у воєнний період.

За результатами оцінювання базової економетричної моделі та проведення додаткових тестів було здійснено перевірку системи наукових гіпотез, сформульованих з метою виявлення детермінант доходів місцевого бюджету м. Львова та оцінки впливу повномасштабної війни на їх динаміку і стійкість.

Гіпотеза H1, відповідно до якої збільшення обсягу міжбюджетних трансфертів статистично значуще підвищує доходи місцевого бюджету, підтвердилася. Отримані результати свідчать про стабільний позитивний вплив трансфертів на доходну частину бюджету, що підтверджує їх ключову роль як інструменту фіскальної стабілізації в умовах економічних і воєнних шоків.

Гіпотеза H2 про позитивний вплив зростання середньої заробітної плати на доходи місцевого бюджету також повністю підтвердилася. Це засвідчує визначальне значення економічної бази регіону та податку на

доходи фізичних осіб у формуванні доходів місцевих бюджетів і підтверджує тісний зв’язок між станом ринку праці та бюджетною спроможністю територіальної громади.

Гіпотеза Н3, яка передбачала наявність статистично значущого зв’язку між девальвацією гривні та зростанням номінальних доходів місцевого бюджету, підтвердилася. Виявлений позитивний ефект свідчить про дію інфляційно-номінального каналу, за якого макрофінансові шоки трансформуються у збільшення податкових надходжень у гривневому вимірі, хоча такий ефект не слід ототожнювати з реальним посиленням фінансової стійкості бюджету.

Гіпотеза Н4 щодо наявності одномоментного рівневого зсуву доходів місцевого бюджету після початку повномасштабної війни не підтвердилася. Відсутність статистично значущого ефекту відповідної фіктивної змінної свідчить про те, що доходи бюджету м. Львова не зазнали різкого падіння або стрибкоподібної зміни у 2022 році. Це може бути пояснено адаптаційними механізмами бюджетної системи, зокрема компенсаторною роллю міжбюджетних трансфертів та збереженням економічної активності в тиловому місті.

Гіпотеза Н5, яка передбачала зміну темпів (траєкторії) динаміки доходів бюджету після 2022 року, також не підтвердилася у формі лінійного ефекту. Це означає, що війна не призвела до суттєвого прискорення або уповільнення динаміки доходів у середньостроковому періоді. Водночас результати тесту Чоу підтвердили наявність статистично значущого структурного зламу у 2022 році, що вказує на трансформацію механізму формування доходів бюджету без різких змін їх рівня або темпів зростання.

Узагальнюючи результати перевірки гіпотез, можна зробити висновок, що фінансова стійкість доходної частини бюджету м. Львова в умовах повномасштабної війни забезпечувалася не за рахунок відсутності впливу воєнного шоку, а завдяки адаптації фіскальних механізмів та збереженню ключових джерел доходів. Війна не проявилася у вигляді одномоментного чи

лінійного негативного ефекту, проте зумовила зміну внутрішньої логіки формування доходів місцевого бюджету, що є важливою характеристикою його стійкості.

Проведене економетричне дослідження дозволило кількісно оцінити вплив ключових економічних, фіскальних та воєнних чинників на формування доходів місцевого бюджету м. Львова та зробити узагальнені висновки щодо його фінансової стійкості в умовах повномасштабної війни. Отримані результати свідчать, що динаміка доходів бюджету в досліджуваному періоді визначалася насамперед станом економічної бази регіону та масштабами міжбюджетної підтримки, тоді як воєнний чинник не проявився у формі прямого лінійного негативного впливу на обсяг бюджетних надходжень.

Разом з тим результати тестування на структурний злам підтвердили, що початок повномасштабної війни у 2022 році супроводжувався трансформацією механізму формування доходів місцевого бюджету. Це означає, що фінансова стійкість бюджету м. Львова у воєнний період забезпечувалася не за рахунок інерційного збереження довоєнної моделі, а завдяки її адаптації до нових умов, зокрема через посилення ролі міжбюджетних трансфертів та збереження функціонування ринку праці в тиловому регіоні. Виявлена відсутність різкого падіння доходів або зміни їхньої траєкторії свідчить про високий рівень адаптивності місцевих фінансів та здатність бюджетної системи виконувати свої функції навіть за умов масштабного зовнішнього шоку.

Таким чином, результати економетричного аналізу підтверджують, що вплив війни на доходи місцевого бюджету м. Львова мав опосередкований і структурний характер, а не форму одномоментного фіскального шоку. Це дозволяє трактувати фінансову стійкість бюджету тилового міста як результат поєднання внутрішнього економічного потенціалу та зовнішніх компенсаторних механізмів бюджетної політики держави.

Водночас отримані результати економетричного моделювання відображають специфіку впливу війни на доходи бюджету тилового міста, що не дозволяє повною мірою оцінити масштаб і асиметрію воєнного впливу на місцеві фінанси в Україні загалом. Війна по-різному позначилася на територіальних громадах залежно від їх просторового розташування, інтенсивності бойових дій та рівня руйнування економічної й соціальної інфраструктури. З огляду на це, для поглиблення аналізу та виявлення просторових відмінностей у бюджетній стійкості доцільно доповнити економетричний підхід порівняльним аналізом місцевих бюджетів міст з принципово різним воєнним статусом.

У цьому контексті особливий інтерес становить порівняння виконання місцевих бюджетів м. Львова як тилового міста та м. Харкова як прифронтового міста, яке у 2022 році зазнало безпосереднього впливу активних бойових дій. Такий підхід дозволяє не лише проілюструвати асиметричність впливу війни на місцеві фінанси, але й оцінити, якою мірою фактор просторової близькості до зони бойових дій визначає рівень бюджетної стійкості, структуру доходів і видатків, а також залежність від міжбюджетних трансфертів.

Саме з цією метою нижче здійснюється порівняльний аналіз виконання місцевих бюджетів м. Львова та м. Харкова у 2022 році, що дозволяє доповнити результати економетричного дослідження конкретними емпіричними спостереженнями та сформувати комплексне уявлення про вплив війни на стійкість місцевих бюджетів в Україні.

Повномасштабна війна в Україні актуалізувала проблему асиметричної фінансової стійкості територіальних громад, оскільки вплив воєнних дій на місцеві бюджети істотно відрізняється залежно від географічного розташування, рівня безпекових ризиків, демографічної динаміки та економічного потенціалу міст. За формально єдиних умов функціонування у межах державної бюджетної системи, муніципалітети зіткнулися з

принципово різними викликами та вимушені були застосовувати відмінні моделі бюджетної адаптації.

У цьому контексті особливу аналітичну цінність має порівняння місцевих бюджетів м. Львова як тилового міста та м. Харкова як прифронтового міста, яке у 2022 році перебувало під безпосереднім впливом активних бойових дій. Такий підхід дозволяє виявити територіальні відмінності у дохідній спроможності, виконанні бюджетних планів і структурі видатків, а також ідентифікувати різні моделі фіскальної резильєнтності в умовах воєнного стану.

Порівняльні показники виконання дохідної частини бюджетів м. Львова та м. Харкова у 2022 році наведено у таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

Виконання дохідної частини бюджетів м. Львова та м. Харкова у 2022 році

млн.грн.

Категорія	**Харків**			**Львів**		
	План	**Факт**	**Виконання (%)**	**План**	**Факт**	**Виконання (%)**
Податкові надходження (включаючи місцеві податки)	16742,0	13112,36	78,3	10271,79	11558,23	112,5
Місцеві податки	5522,2	3498,48	63,4	3080,17	3452,38	112,1
Неподаткові надходження	476,0	201,11	42,3	264,71	243,30	91,9
Доходи від власності/ підприємницької діяльності	43,3	12,46	30,2	74,1	68,22	91,9
Офіційні трансферти	2974,56	2432,65	81,8	1718,3	1630,28	94,9

Джерело: складено та доповнено автором на основі результатів дослідження, опублікованих у [15].

З метою підвищення наочності результатів порівняльного аналізу виконання дохідної частини місцевих бюджетів та кращого сприйняття виявлених відмінностей між м. Львовом і м. Харковом, доцільно подати

ключові показники у графічній формі. Візуалізація дозволяє чітко продемонструвати масштаби розбіжностей у рівні виконання дохідних планів за основними джерелами надходжень, а також акцентувати увагу на асиметричному впливі воєнних дій на бюджетну спроможність тилового та прифронтового міст. Зазначені аспекти узагальнено відображено на рисунку 2.5.

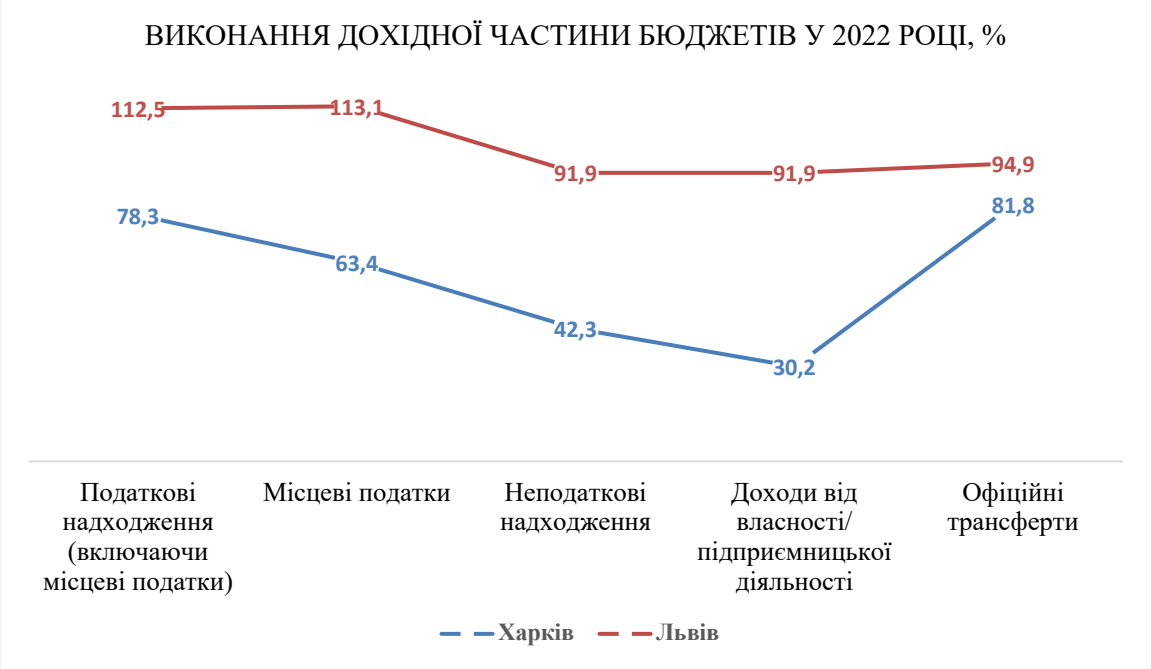

Рисунок 2.5. Порівняльний рівень виконання дохідної частини бюджетів м. Львова та м. Харкова у 2022 році

Як свідчать наведені дані, м. Харків у 2022 році зазнав суттєвого скорочення дохідної бази. Фактичне виконання податкових надходжень становило лише 78,3 % від плану, а надходження від майнової та підприємницької діяльності скоротилися до 30,2 %, що відображає глибоку кризу економічної активності міста. Така ситуація зумовлена фізичним руйнуванням інфраструктури, масовим виїздом населення, призупиненням діяльності малого та середнього бізнесу, а також загальним падінням ділової активності в умовах постійних обстрілів [15].

Натомість м. Львів продемонстрував високий рівень адаптаційної спроможності, що проявилося у надвиконанні податкових надходжень на

12,5 % та місцевих податків - на 12,1 %. Така динаміка пояснюється релокацією бізнесу з прифронтових регіонів, припливом внутрішньо переміщених осіб, активізацією гуманітарних і волонтерських ініціатив, а також розширенням податкової бази. Отримані результати дозволяють розглядати Львів як приклад тилового міста, здатного не лише зберігати фінансову стабільність, а й акумулювати додаткові ресурси в кризових умовах.

Структурні особливості виконання видаткової частини бюджетів двох міст у 2022 році наведено у таблиці 2.16.

Таблиця 2.16

Виконання видаткової частини бюджетів м. Львова та м. Харкова у 2022 році

Функціональна категорія	**Харків: виконання, %**	**Львів: виконання, %**
Державне управління	53,2	84,1
Освіта	83,3	92,8
Охорона здоров’я	73,7	151,1
Соціальний захист	67,6	158,2
Культура	57,1	90,7
Фізична культура і спорт	38,1	78,3
Житлово-комунальне господарство	150,3	134,9
Будівництво та регіональний розвиток	10,4	7,1
Транспорт та дорожня інфраструктура	83,6	41,7
Інші економічні програми	36,4	370,7

Джерело: складено та доповнено автором на основі результатів дослідження, опублікованих у [15].

Аналіз видаткової частини бюджетів свідчить, що обидва міста у 2022 році реалізували логіку «бюджету виживання», проте з принципово різною структурою пріоритетів. Для Харкова характерним стало різке скорочення фінансування розвитку та соціально-культурної сфери при одночасному збільшенні видатків на житлово-комунальне господарство до 150,3 % від плану. Це вказує на концентрацію ресурсів на ліквідації наслідків обстрілів, ремонті інженерних мереж, забезпеченні укриттів та підтриманні мінімальної функціональності міської інфраструктури.

У Львові, навпаки, спостерігалося істотне зростання соціально орієнтованих видатків. Видатки на охорону здоров’я перевищили план у 1,5

раза, а на соціальний захист - у 1,6 раза, що відображає роль міста як гуманітарного центру та місця концентрації внутрішньо переміщених осіб. Значне зростання фінансування інших економічних програм (370,7 %) свідчить про реалізацію заходів підтримки малого бізнесу, програм релокації підприємств та економічної адаптації в умовах війни.

Для узагальнення результатів порівняльного аналізу видаткової частини місцевих бюджетів та наочного відображення відмінностей у бюджетних пріоритетах м. Львова і м. Харкова у 2022 році доцільно подати основні показники у графічній формі. Візуалізація структури та рівня виконання видатків за функціональними напрямами дозволяє чітко простежити різницю між моделлю бюджетної адаптації тилового міста та моделлю бюджетного виживання прифронтової громади. Узагальнені результати функціонального розподілу видатків представлено на рисунку 2.6.

Рис.2.6. Порівняльний рівень виконання видаткової частини бюджетів м. Львова та м. Харкова за функціональними напрямами у 2022 році

Дані, представлені на рисунку 2.6, наочно підтверджують суттєві відмінності у структурі та пріоритетах видаткової політики м. Львова та м.

Харкова у 2022 році, зумовлені асиметричним впливом воєнних дій. Для м. Харкова характерною є концентрація бюджетних ресурсів на забезпеченні базової життєздатності міста, що проявляється у підвищеному рівні виконання видатків на житлово-комунальне господарство та інфраструктурні заходи, пов'язані з ліквідацією наслідків руйнувань. Водночас значне недовиконання видатків у соціально-культурній та управлінській сферах свідчить про вимушене згортання другорядних напрямів фінансування в умовах обмежених ресурсів і високих безпекових ризиків.

На відміну від цього, видаткова структура бюджету м. Львова відображає модель адаптації тилового міста, орієнтовану на розширення соціальних функцій та підтримку гуманітарних потреб. Перевиконання видатків на охорону здоров'я, соціальний захист та окремі економічні програми свідчить про активну участь міста у забезпеченні потреб внутрішньо переміщених осіб, функціонуванні медичної інфраструктури та підтримці економічної активності. Виявлені відмінності підтверджують, що в умовах війни бюджетна стійкість територіальних громад визначається не лише обсягом фінансових ресурсів, а й здатністю оперативно змінювати структуру видатків відповідно до специфіки воєнних викликів.

Таким чином, порівняльний аналіз бюджетів м. Львова та м. Харкова у 2022 році дозволяє ідентифікувати дві контрастні моделі фіскальної резильєнтності. Харків репрезентує модель виживання, що характеризується екстремальною концентрацією ресурсів на забезпеченні базових функцій та ліквідації наслідків воєнних руйнувань. Львів, у свою чергу, демонструє модель адаптації, засновану на гнучкому перерозподілі ресурсів, збереженні дохідної бази та розширенні соціально-економічних функцій бюджету.

Отримані результати підтверджують, що фінансова стійкість місцевих бюджетів у воєнних умовах визначається не лише обсягом наявних ресурсів, а й рівнем управлінської адаптивності, здатністю швидко змінювати бюджетні пріоритети та ефективно використовувати інструменти міжбюджетного вирівнювання. Це має важливе значення для формування

державної політики післявоєнного відновлення та розвитку системи місцевих фінансів в Україні.

У підрозділі 2.3 здійснено комплексне дослідження впливу повномасштабної війни на стійкість місцевих бюджетів в Україні з поєднанням формалізованого економетричного аналізу та порівняльної оцінки бюджетних показників міст з різним воєнним статусом. Такий підхід дозволив не лише кількісно оцінити вплив воєнного шоку на формування доходів місцевих бюджетів, але й виявити принципово різні моделі бюджетної поведінки територіальних громад в умовах війни.

Результати економетричного моделювання свідчать, що фінансова стійкість доходної частини місцевого бюджету м. Львова у воєнний період визначалася передусім фундаментальними економічними та фіскальними чинниками, зокрема станом економічної бази регіону та масштабами міжбюджетної підтримки. Водночас повномасштабна війна не проявилася у формі одномоментного або лінійного негативного впливу на обсяг бюджетних доходів, що свідчить про відсутність різкого фіскального шоку для тилового міста. Це дозволяє трактувати стійкість бюджету м. Львова як результат адаптації, а не інерційного збереження довоєнної моделі функціонування.

Разом з тим результати тесту на структурний злам підтвердили, що початок повномасштабної війни у 2022 році супроводжувався трансформацією механізму формування доходів місцевого бюджету. Таким чином, війна вплинула не стільки на рівень доходів, скільки на характер взаємозв’язків між доходами бюджету та їх ключовими детермінантами. Це дозволяє зробити висновок про опосередкований, структурний характер воєнного впливу, що є важливою ознакою фінансової стійкості місцевих фінансів у кризових умовах.

Порівняльний аналіз виконання місцевих бюджетів м. Львова та м. Харкова у 2022 році поглибив отримані економетричні результати та продемонстрував асиметричність впливу війни на місцеві фінанси залежно

від просторового розташування міста. Харків, як прифронтове місто, зіткнувся з істотним скороченням дохідної бази та вимушеною концентрацією бюджетних ресурсів на забезпеченні базових функцій життєзабезпечення та ліквідації наслідків руйнувань. Така модель бюджетної поведінки характеризується високою залежністю від трансфертів та різким звуженням можливостей фінансування розвитку.

Натомість Львів продемонстрував модель бюджетної адаптації тилового міста, що поєднує збереження дохідної спроможності з активним перерозподілом видатків на користь соціальної, гуманітарної та економічної підтримки. Перевиконання доходів і соціально орієнтованих видатків свідчить про здатність місцевого бюджету не лише виконувати власні функції, але й брати на себе додаткове навантаження в умовах внутрішньої міграції та гуманітарної кризи.

Узагальнюючи результати підрозділу, можна зробити висновок, що війна сформувала диференційований вплив на стійкість місцевих бюджетів в Україні, який залежить від поєднання економічного потенціалу території, просторового чинника та ефективності механізмів бюджетної адаптації.

Висновки до розділу 2

1. У результаті аналізу доходної частини місцевих бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська встановлено, що протягом досліджуваного періоду їх формування відбувалося за умов загального зростання номінальних надходжень, однак із різною інтенсивністю та структурними особливостями. Домінуючу роль у доходах обох міст відіграють податкові надходження, насамперед податок на доходи фізичних осіб, що підтверджує визначальне значення економічної бази та ринку праці для забезпечення фінансової спроможності місцевих бюджетів.

2. Дослідження структури доходів місцевих бюджетів засвідчило зростання ролі міжбюджетних трансфертів, особливо в періоди економічної нестабільності та воєнних викликів. Посилення трансфертної складової, з одного боку, виконувало стабілізаційну функцію та забезпечувало виконання базових бюджетних зобов'язань, а з іншого - підвищувало залежність місцевих бюджетів від державної підтримки, що формує потенційні ризики для їх довгострокової фінансової самостійності.

3. Аналіз видаткової частини місцевих бюджетів показав, що бюджетна політика досліджуваних міст має чітко виражену соціальну спрямованість, з переважанням видатків на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист. Водночас в умовах обмеженості ресурсів і зростання зовнішніх загроз відбулося переформатування видаткових пріоритетів, що проявилося у скороченні капітальних і розвиткових видатків на користь фінансування поточних та гуманітарних потреб.

4. Розрахунок видатків у розрахунку на одного мешканця дозволив здійснити коректну порівняльну оцінку бюджетної забезпеченості та виявити відмінності у фінансових можливостях територіальних громад. Отримані результати підтвердили, що більші за економічним потенціалом міста мають вищу здатність підтримувати належний рівень бюджетного забезпечення

населення навіть за умов зростання навантаження на видаткову частину бюджету.

5. Оцінка співвідношення доходів і видатків та рівня залежності місцевих бюджетів від трансфертів засвідчила, що бюджети досліджуваних міст у цілому зберігали платоспроможність і здатність фінансувати видаткові зобов'язання. Разом з тим виявлено наявність ризиків фіскальної незбалансованості, зумовлених зростанням трансфертної залежності та обмеженими можливостями розширення власної доходної бази.

6. Економетричний аналіз впливу повномасштабної війни на доходи місцевого бюджету м. Львова дозволив встановити, що воєнний чинник не спричинив одномоментного або лінійного негативного впливу на обсяг бюджетних надходжень. Водночас підтверджено наявність структурних змін у механізмі формування доходів після 2022 року, що свідчить про адаптаційний характер функціонування місцевих фінансів у воєнний період.

7. Порівняльний аналіз виконання місцевих бюджетів м. Львова та м. Харкова у 2022 році показав асиметричність впливу війни на фінансову спроможність територіальних громад. Виявлено дві різні моделі бюджетної поведінки: модель адаптації тилового міста, орієнтовану на збереження дохідної бази та розширення соціальних функцій бюджету, і модель бюджетного виживання прифронтового міста, що характеризується концентрацією ресурсів на забезпеченні базових потреб та ліквідації наслідків воєнних руйнувань.

8. Узагальнення результатів другого розділу дозволяє дійти висновку, що стійкість місцевих бюджетів в Україні в умовах війни визначається поєднанням економічного потенціалу території, ефективності міжбюджетних механізмів та здатності органів місцевого самоврядування оперативно адаптувати бюджетну політику до змін зовнішнього середовища.

Результати розділу висвітлено в [7, 8, 12, 15].

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ РОЛІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Стратегічні напрями зміцнення фінансової спроможності територіальних громад в умовах воєнного стану.

У сучасних умовах розвитку територіальних громад функціонування місцевих бюджетів характеризується обмеженістю фінансових ресурсів для виконання як власних, так і делегованих повноважень. Це зумовлює збереження високого рівня залежності органів місцевого самоврядування від міжбюджетних трансфертів, насамперед субвенцій і дотацій з державного бюджету України. Така ситуація обмежує фінансову автономію громад та звужує можливості реалізації довгострокових програм соціально-економічного розвитку.

Як зазначає М. Кульчицький, місцевий бюджет є системою формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, спрямованих на забезпечення виконання місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань - як власних, так і делегованих [101]. У цьому контексті саме місцеві бюджети виступають ключовим інструментом реалізації фінансової політики на територіальному рівні та важливою складовою забезпечення збалансованого розвитку регіонів.

Важливим чинником трансформації системи місцевих фінансів в Україні є бюджетна децентралізація, яка спрямована на розширення фінансових повноважень органів місцевого самоврядування та зміцнення їх дохідної бази. Разом з тим ефективне функціонування децентралізованої бюджетної системи потребує чіткого розмежування власних і делегованих повноважень між рівнями влади, а також адекватного фінансового

забезпечення кожного з них. За таких умов зменшується ризик перекладання державних функцій на місцевий рівень без відповідних ресурсів, що є характерною проблемою чинної бюджетної системи.

Аналіз сучасного стану формування доходів місцевих бюджетів свідчить про наявність низки системних дисбалансів. Зокрема, для діючої моделі характерними залишаються недостатній рівень власних доходів, значна частка трансфертних надходжень та обмежені можливості органів місцевого самоврядування впливати на розширення податкової бази. За таких умов акумуляція коштів у доходах місцевих бюджетів часто має компенсаторний характер і орієнтується передусім на покриття поточних видатків, а не на стимулювання економічного зростання територій.

У межах бюджетної децентралізації в Україні було здійснено низку змін щодо перерозподілу податкових і неподаткових надходжень між рівнями бюджетної системи. Зокрема, до доходів місцевих бюджетів було зараховано плату за надання адміністративних послуг, державне мито, частину податку на прибуток підприємств, акцизний податок з роздрібного продажу підакцизних товарів, екологічний податок, плату за користування надрами, а також податок на нерухомість, що охоплює як житлове, так і нежитлове майно [2]. У цілому такі зміни сприяли певному підвищенню фінансової самостійності місцевих бюджетів, однак не усунули їх структурної залежності від міжбюджетних трансфертів.

До основних проблем формування місцевих бюджетів в Україні, на думку науковців, належать збереження високого рівня трансфертної залежності, недосконаліть нормативно-правового регулювання, обмеження повноважень органів місцевої влади у процесі бюджетного планування, а також вузький перелік місцевих податків і зборів [43]. Сукупність зазначених проблем знижує мотивацію громад до нарощення власного фінансового потенціалу та обмежує їх роль як активних суб’єктів місцевого розвитку.

У цьому контексті особливої актуальності набуває подальший розвиток бюджетної децентралізації як інструменту зміцнення фінансової основи

місцевого самоврядування. Як зазначає Л. Баранник, децентралізація на місцевому рівні повинна забезпечувати економічну свободу територій, сприяти активізації інвестиційних процесів, а також підвищувати відповідальність органів влади перед місцевими громадами [3]. В умовах розвитку громадянського суспільства це передбачає зростання ролі громадськості у формуванні та контролі використання бюджетних ресурсів.

Для подальшого реформування місцевих бюджетів доцільним є здійснення комплексу заходів, спрямованих на підвищення їх фінансової спроможності. Зокрема, йдеться про поглиблення бюджетної децентралізації, удосконалення податкового законодавства щодо переліку місцевих податків і зборів, оптимізацію системи міжбюджетних відносин, а також посилення контролю за цільовим і ефективним використанням трансфертів з державного бюджету [42]. Важливе значення має також удосконалення нормативно-правової бази, яка регламентує процес формування, розподілу та використання коштів місцевих бюджетів.

Водночас бюджетну децентралізацію доцільно розглядати не лише як процес фіскального перерозподілу доходів і видатків між рівнями бюджетної системи, а як комплексну інституційну реформу, що передбачає трансформацію механізмів підзвітності, участі та суспільного контролю. У цьому контексті фінансова самостійність територіальних громад не може бути забезпечена виключно шляхом розширення дохідної бази, без належного розвитку інститутів, які забезпечують легітимність бюджетних рішень та їх суспільне сприйняття. Саме тому інституційна складова децентралізації, пов’язана з активною участю громадянського суспільства у бюджетному процесі, виступає необхідною умовою підвищення ефективності місцевих фінансів та запобігання відтворенню управлінських дисфункцій на локальному рівні.

Окремим напрямом підвищення ефективності функціонування місцевих бюджетів є вдосконалення управління їх видатковою частиною, зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, посилення

інвестиційної складової бюджетів та запровадження середньострокового бюджетного планування. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню прозорості бюджетного процесу, відповідальності органів влади та ефективності використання фінансових ресурсів [82].

Поряд із загальнодержавними реформами важливого значення набувають і заходи щодо зміцнення дохідної частини місцевих бюджетів, які не потребують масштабних змін у законодавстві. До таких заходів можна віднести повернення частини надходжень від штрафів за порушення правил дорожнього руху до місцевих бюджетів, відновлення зарахування податку з власників транспортних засобів на користь громад, а також повернення ринкового збору до переліку місцевих податків і зборів шляхом внесення відповідних змін до Податкового кодексу України [42]. Зазначені інструменти можуть виступати додатковими джерелами наповнення місцевих бюджетів та сприяти більш ефективному виконанню власних повноважень органів місцевого самоврядування.

Таким чином, місцеві бюджети є фундаментальною складовою фінансової бази органів місцевого самоврядування та ключовим ресурсом забезпечення розвитку територіальних громад. Зміцнення їх дохідної бази та підвищення ефективності використання бюджетних коштів можливе за умови поглиблення бюджетної децентралізації, удосконалення нормативно-правового забезпечення, активізації ролі громадянського суспільства та впровадження сучасних підходів до бюджетного управління.

Упродовж 2015-2020 років відбулися позитивні зрушення у процесі становлення передумов залучення членів громади до розв’язання проблем соціально-економічного розвитку територій. Реформа місцевого самоврядування створила умови для наближення місцевого населення до влади, зокрема до прийняття управлінських рішень, у тому числі й до формування та використання місцевого бюджету. Така зміна ролі громадськості стала можливою за створення гнучкого механізму місцевого управління, позбавленого окремих обтяжливих бюрократичних процедур,

ніж це було під час централізованої системи управління. У громадах поступово створились умови розвитку місцевої демократії та інструменти для розв'язання населенням питань місцевого значення, підтримки ініціатив громадян (наприклад, в ініціації і реалізації частині інфраструктурних об'єктів) і прояву різних форм самоврядування [39].

У сучасних умовах реформування публічних фінансів та поглиблення бюджетної децентралізації особливого значення набуває питання активізації ролі громадянського суспільства у процесах формування, розподілу та контролю за використанням фінансових ресурсів на місцевому рівні. Саме розвиток громадянського суспільства розглядається як один із ключових чинників підвищення фінансової самостійності територіальних громад та зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів.

Поняття громадянського суспільства є міждисциплінарною категорією, яка досліджується в межах політичної науки, економіки, соціології та права. У класичному розумінні громадянське суспільство трактується як сфера суспільних відносин, що функціонує незалежно від держави та об'єднує громадян на засадах добровільності, самоврядності та спільності інтересів [225].

Сучасні дослідники наголошують, що громадянське суспільство не є лише сукупністю громадських організацій, а виступає складною системою соціальних інститутів, які формують середовище взаємодії між державою, бізнесом і домогосподарствами [223]. За твердженням Т. Карозерса та В. Барндта, становлення громадянського суспільства тісно пов'язане з розвитком приватної власності, ринкових відносин і зростанням ролі середнього класу, що безпосередньо впливає на фінансову архітектуру держави та регіонів [220].

В економічному контексті громадянське суспільство дедалі частіше розглядається як активний учасник процесів соціально-економічного розвитку. Як зазначає І. Ткачук, громадянське суспільство здатне не лише продукувати соціальний капітал, а й створювати відчутний економічний

ефект через зайнятість, інновації, інвестиції та підприємницьку активність, у тому числі на місцевому рівні [209].

У науковій літературі широко використовується поняття «інститути громадянського суспільства», під якими розуміють добровільні, самоврядні, формальні або неформальні організації, що об'єднують фізичних та юридичних осіб навколо спільної ідеї або мети, не пов'язаної з отриманням прибутку [245]. До таких інститутів належать громадські організації, благодійні фонди, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, профспілки, релігійні організації, неурядові аналітичні центри, а також політичні партії, які виконують комунікативну функцію між громадянами та органами влади.

Важливо підкреслити, що інститути громадянського суспільства займають проміжне положення між державою та ринком, виконуючи роль своєрідного «посередника» у формуванні та артикуляції суспільних інтересів. Саме ця особливість дозволяє їм бути ефективно залученими до процесів місцевого фінансового управління, зокрема через участь у бюджетному плануванні, громадському контролі та реалізації соціально-економічних проєктів.

Більшість дослідників виокремлюють кілька ключових функцій інститутів громадянського суспільства, які мають безпосередній зв'язок із формуванням та використанням місцевих бюджетів. Зокрема, І. Ткачук обґрунтовує наявність опозиційної, творчої, захисної та допоміжної функцій, кожна з яких містить економічну складову [245].

Зазначена соціально-економічна основа відображає практичну роль громадянського суспільства у процесах формування та перерозподілу державних ресурсів, а також його внесок у розвиток національних економік. У економічно розвинених країнах світу спостерігається суттєвий економічний ефект від діяльності інститутів громадянського суспільства. Так, в аналітичному звіті «Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні», підготовленому Національним інститутом стратегічних

досліджень, наведено такі аналітичні дані, що характеризують внесок інститутів громадянського суспільства у розвиток світової економіки [230]:

- громадські організації формують у середньому від 3 до 9% валового внутрішнього продукту розвинених країн (зокрема, 5% у Бельгії та 7,9% у Канаді);
- внесок громадських організацій у ВВП країн Європейського Союзу зростає вдвічі швидше, ніж внесок легкої промисловості;
- громадянське суспільство в цілому є «сьомою економікою світу» за обсягом ВВП (1,3 трлн умовних одиниць, що відповідає рівню ВВП Франції або Великої Британії);
- у громадському секторі країн Європейського Союзу зайнято від 4,4% до 14% працездатного населення, тобто щонайменше п’ять осіб зі ста;
- у громадському секторі Європейського Союзу працює у 10 разів більше осіб, ніж у легкій промисловості, та у 5 разів більше, ніж у харчовій промисловості;
- громадянське суспільство створило понад 25 млн оплачуваних робочих місць у світі (для порівняння: найбільша транснаціональна корпорація забезпечує близько 3,5 млн робочих місць);
- 60% представників громадянського суспільства (включаючи волонтерів) залучені до надання послуг, з яких 40% зосереджені у соціальній, медичній та освітній сферах;
- у країнах Центральної та Східної Європи громадські організації залучають утричі більше внутрішніх і зовнішніх інвестицій у соціальну сферу, ніж державні та комунальні установи соціального спрямування.

Отже, громадянське суспільство вже посіло власну нішу у забезпеченні соціально-економічного розвитку розвинених країн світу та продовжує посилювати свою роль у країнах, що розвиваються. При цьому дедалі

більшого значення для організацій громадянського суспільства набувають економічна та інноваційна діяльність [244].

Опозиційна функція проявляється через громадський контроль за бюджетними процесами, протидію корупції, участь у моніторингу публічних закупівель та ефективності використання бюджетних коштів. Творча функція реалізується через участь громадських організацій у розробці стратегій соціально-економічного розвитку територіальних громад, програм місцевого розвитку та інноваційних проєктів. Захисна функція полягає у представництві інтересів громадян у бюджетному процесі, тоді як допоміжна - у наданні соціальних, освітніх та адміністративних послуг, що частково зменшує фінансове навантаження на місцеві бюджети.

У міжнародній практиці доведено, що активна участь інститутів громадянського суспільства сприяє зростанню економічної активності на місцевому рівні. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, у розвинених країнах громадські організації формують від 3 до 9% ВВП, створюють мільйони робочих місць та залучають значні обсяги інвестицій у соціальну сферу [183].

В умовах України залучення громадянського суспільства до місцевих фінансів може відбуватися через розвиток соціального підприємництва, участь у проєктах державно-громадського партнерства, залучення грантових та донорських ресурсів, а також через інструменти партиципаторного бюджетування. Такі механізми сприяють не лише збільшенню фінансових ресурсів громад, а й підвищенню прозорості та ефективності їх використання, що є передумовою сталого розвитку місцевих бюджетів.

Розкриття ролі громадянського суспільства у формуванні та реалізації фінансової політики на місцевому рівні об’єктивно потребує ширшого інституційного контексту, зокрема через призму теорії соціальних інститутів. У сучасній науковій парадигмі громадянське суспільство доцільно розглядати не як ізольоване явище, а як складову системи базових соціальних

інститутів, які забезпечують функціонування суспільства в умовах економічної, політичної та безпекової нестабільності.

З позицій інституціональної економічної теорії соціальні інститути розглядаються як стійкі правила, норми та організаційні форми, що структурують взаємодію суб'єктів та знижують рівень невизначеності в суспільстві. Вони формують рамки економічної поведінки, впливають на розподіл ресурсів і визначають якість управлінських рішень на всіх рівнях публічної влади. У цьому сенсі довіра та соціальний капітал виступають ключовими інституційними ресурсами, які зменшують трансакційні витрати, підвищують готовність громадян до співпраці з органами влади та створюють передумови для більш ефективного функціонування місцевих бюджетів. Відтак громадянське суспільство доцільно аналізувати як невід'ємний елемент інституційного середовища, що безпосередньо впливає на фінансову спроможність територіальних громад.

Соціальні інститути традиційно визначаються як стійкі форми організації суспільних відносин, що регулюють поведінку суб'єктів та забезпечують відтворення ключових соціально-економічних процесів. До таких інститутів належать держава, ринок, сім'я, освіта, церква, засоби масової інформації, а також інститути громадянського суспільства, які виконують функцію посередництва між громадянами, владою та економічними агентами. Саме інститути громадянського суспільства, будучи інтегрованими у загальну систему соціальних інститутів, формують горизонтальні зв'язки, сприяють акумулюванню соціального капіталу та підвищують адаптивність суспільства до кризових викликів.

В умовах воєнного стану інституційна структура суспільства зазнає суттєвих трансформацій. Воєнні дії, зростання рівня невизначеності, обмеженість ресурсів і необхідність швидкого прийняття управлінських рішень призводять до загострення інституційних дисбалансів та зниження довіри до окремих соціальних інститутів. Як свідчать результати соціологічних досліджень останніх років, рівень довіри населення до

традиційних інститутів державної влади, політичних партій та судової системи має тенденцію до зниження або залишається нестабільним, що негативно впливає на ефективність реалізації публічної політики, у тому числі у сфері місцевих фінансів.

Водночас, на цьому тлі простежується принципово інша динаміка довіри до інститутів громадянського суспільства. Волонтерські організації, благодійні фонди, громадські ініціативи та інші форми самоорганізації населення стабільно входять до переліку соціальних інститутів, яким українське суспільство демонструє найвищий рівень довіри. Така ситуація є закономірною, оскільки діяльність цих інститутів ґрунтується на принципах добровільності, прозорості, безпосередньої орієнтації на потреби громад та оперативного реагування на виклики воєнного часу.

Особливої ваги ця тенденція набуває у фінансово-економічному вимірі. Високий рівень довіри до інститутів громадянського суспільства створює унікальні передумови для їх активного залучення до реалізації бюджетної політики на місцевому рівні, зокрема через механізми співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування. У воєнний період громадські та волонтерські організації фактично стали невід'ємною частиною системи забезпечення життєдіяльності територіальних громад, компенсуючи обмежені можливості державних фінансів та підвищуючи ефективність використання наявних бюджетних ресурсів.

В останні роки в Україні спостерігається аномально низький рівень суспільної довіри до державних інститутів, а урядові програми соціально-економічного розвитку сприймаються як неефективні. Підвищення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування є ключовим засобом здобуття громадської довіри, а особливо - прозорість у сфері місцевих фінансів. Довіра та прозорість, навіть у порівнянні з якістю та різноманіттям послуг, що надаються місцевою владою, залишаються головними чинниками формування позитивної репутації місцевих інституцій і зміцнення їх взаємозв'язку з громадянами. Прозорість у діяльності органів місцевого

самоврядування дає змогу громадянам та їхнім об'єднанням більш усвідомлено й організовано відстоювати свої інтереси, а ухвалення рішень владою в такому разі відбувається з урахуванням ширшого кола пропозицій, що існують у суспільстві [238].

У контексті війни питання довіри до органів влади набуває особливого значення. Саме рівень довіри визначає готовність громадян брати участь у спільному фінансуванні проєктів, підтримувати ініціативи місцевої влади та дотримуватись рішень, що ухвалюються в умовах кризи. Коли суспільство не бачить прозорості у використанні бюджетних коштів, виникає ризик відчуження громадян від процесів управління, що, своєю чергою, підриває соціальну згуртованість і знижує ефективність публічної політики. Особливо це проявляється у місцевих громадах, де довіра до місцевої влади безпосередньо впливає на здатність забезпечувати належний рівень послуг, проводити відновлювальні роботи та залучати зовнішню допомогу [16].

Водночас сучасна Україна демонструє унікальне явище - зростання довіри до соціальних інститутів, зокрема волонтерських, благодійних та громадських організацій. Ці структури стали не лише посередниками між громадянами та державою, а й реальними виконавцями суспільно важливих функцій. Саме тому доцільним є пошук нових моделей партнерства між органами влади та соціальними інститутами у сфері управління місцевими фінансами. Така взаємодія може не лише підвищити прозорість і підзвітність бюджетних процесів, а й стати важливим елементом формування довіри та демократичної стійкості в умовах війни [16].

Про проблеми з прозорістю публічних фінансів в Україні свідчать дані досліджень та спеціалізованих рейтингів. Так, за індексом бюджетної прозорості Open Budget Index (OBI), що розробляється Міжнародним бюджетним партнерством, Україна мала показник 65 балів зі 100 у 2021 р., але до 2023 р. він знизився до 38 балів. На це є як об'єктивні причини воєнного характеру, так і питання недостатньої прозорості рішень щодо зміни показників державного бюджету та діяльності головних розпорядників

бюджетних коштів. OBI є глобальним інструментом оцінювання прозорості бюджетного процесу, рівня громадської участі й ефективності інституційного контролю. Методологія індексу охоплює понад 140 питань, що стосуються доступності бюджетної документації, термінів її оприлюднення, залучення громадян до прийняття рішень, а також наявності незалежного аудиту та парламентського контролю. Оцінювання охоплює вісім ключових документів бюджет-ного циклу, таких як бюджетна декларація, проєкт бюджету, звіт про його виконання тощо [41].

Результати досліджень програми «Прозорі міста» показали, що у 2023-2024 рр. тільки у 8 зі 100 досліджуваних муніципалітетів громадяни реально впливали на розподіл частини бюджету [231].

Згідно з моніторинговим звітом Програми SIGMA щодо оцінювання України на відповідність Принципам державного управління значення індикатора «Прозорість і всебічність бюджетної звітності та контролю» становило «2» у 2023р., на відміну від «4» у 2021 р. Погіршення є прямим наслідком повномасштабної агресії росії проти України - наголошується у звіті. А найбільш негативний ефект справляє рішення призупинити оприлюднення річних звітів про доходи, видатки та запозичення держбюджету, а також те, що річний звіт Рахункової палати про виконання бюджету у 2022р. не було подано до парламенту[44].

За таких умов зниження рівня бюджетної прозорості та обмеження доступу до офіційної фінансової інформації актуалізує питання пошуку альтернативних механізмів забезпечення підзвітності, контролю та легітимності управлінських рішень у сфері публічних фінансів. Формальні інструменти державного управління, які в мирний час виконували ключову роль у забезпеченні відкритості бюджетного процесу, в умовах воєнного стану виявляються об’єктивно обмеженими. Це зумовлює необхідність розширення аналітичної рамки дослідження та переходу від виключно інституцій публічної влади до ширшої системи соціальних інститутів, які забезпечують стійкість суспільства та виконують компенсаторні функції у

кризових умовах. Саме в межах такої інституційної логіки доцільно розглядати громадянське суспільство як складову системи соціальних інститутів, здатну частково перебирати на себе функції контролю, комунікації та забезпечення суспільної довіри у сфері формування та використання бюджетних ресурсів.

Термін «соціальний інститут» ввів у науковий обіг Торстейн Веблен. На думку Т. Веблена, соціальний інститут - це сукупність суспільних звичаїв, утілювання певних звичок, поведінки, думок, що передаються з покоління у покоління та змінюються залежно від обставин, а також виступають інструментом адаптації до них [28].

Традиційно до соціальних інститутів відносять державу, політичні партії, власність, науку, армію, заклади освіти та виховання, засоби масової інформа ції, сім'ю, трудові організації, профспілки та ін. Сутність соціального інституту полягає не в системі соціальних норм, які визначають діяльність людей в окремих сферах суспільного життя, а саме в діяльності, спрямованої на задоволення життєвих потреб суспільства [184].

Згідно з останніми результатами дослідження Центру Разумкова [232], в Україні зафіксовано безпрецедентне зміщення суспільної довіри до соціальних інститутів. Найвищий рівень довіри мають (рис.3.1.) Збройні сили України (88,8%), що відображає їхню центральну роль у забезпеченні національного виживання та безпеки. Далі йдуть волонтерські організації (65,8%) та Церква (42,5%), які сприймаються як моральні й практичні опори суспільної стійкості. Значну довіру мають і громадські організації (33,6%), які стали ключовими учасниками гуманітарної допомоги, відновлення інфраструктури та вирішення локальних проблем [16].

Високий рівень суспільної довіри до інститутів громадянського суспільства має не лише соціальне, а й безпосереднє фінансово-економічне значення для розвитку місцевих бюджетів. Довіра виступає ключовим чинником готовності громадян до участі у спільному фінансуванні публічних потреб, підтримки бюджетних пріоритетів та дотримання прийнятих

управлінських рішень. У практичному вимірі це проявляється у зростанні ефективності механізмів партиципаторного бюджетування, співфінансування місцевих проєктів, залучення благодійних та донорських ресурсів, а також у підвищенні фіскальної дисципліни на місцевому рівні. Таким чином, довіра до громадянського суспільства трансформується у додатковий інституційний ресурс, який опосередковано сприяє зміцненню дохідної бази місцевих бюджетів та підвищенню їх фінансової стійкості, особливо в умовах воєнного часу.

Рисунок 3.1. Баланс довіри населення до соціальних інститутів

Джерело: Центр Разумкова [232]

На противагу цьому, інституції, традиційно відповідальні за управління державними фінансами, демонструють серйозну кризу легітимності. Президент України зберігає помірний баланс довіри (22,4%), тоді як місцеві посадовці - зокрема, голови міст, селищ чи сіл (8,8%) та місцеві ради (4,1%) - отримують лише незначне схвалення. Національний банк України (13,2%) оцінюється нейтрально, однак антикорупційні органи - такі як НАБУ (−41%) та НАЗК (−43,1%) - мають негативне сприйняття. Найнижчі показники довіри спостерігаються до державного апарату та чиновників (−65,9%), що

свідчить про глибоку інституційну кризу довіри в системі державного управління [16].

Ці дані демонструють розрив між суспільством та владними структурами, який має суттєві наслідки для функціонування публічних фінансів, зокрема - місцевих бюджетів. Низький рівень довіри до органів влади унеможливлює ефективне впровадження бюджетних програм без належної участі громадськості. Водночас високий рівень довіри до волонтерів і громадських організацій відкриває потенціал для їхнього активного залучення до спільного управління бюджетними процесами, зокрема через механізми партисипативного бюджетування [16].

Таким чином, сучасна ситуація в Україні демонструє, що суспільна довіра стає новою формою соціального капіталу, здатною компенсувати слабкість формальних інституцій. Саме тому стратегічним завданням держави та місцевого самоврядування є не лише фінансова стабілізація, а й інституціоналізація партнерства з соціальними інститутами - як ефективного механізму відновлення легітимності, прозорості та результативності бюджетної політики в умовах війни [16].

Враховуючи суспільний запит щодо довіри до різних соціальних інститутів, перспективним напрямом стає інституційне залучення соціальних інститутів до розподілу частини місцевих бюджетів. Мова йде не лише про консультативну участь, а про створення спільних дорадчих та координаційних платформ при міських радах, до складу яких можуть входити представники:

- місцевих громадських організацій;
- волонтерських рухів;
- церковних об’єднань;
- ветеранів і представників Збройних сил України [16].

Такі ради можуть отримати право дорадчого голосу у визначенні пріоритетів фінансування - особливо щодо соціальних, гуманітарних та оборонних програм. Наприклад, доцільним є створення муніципальних

фондів довіри, де частина бюджетних асигнувань (наприклад, 5–10% річного обсягу видатків розвитку) спрямовується через конкурсні програми за участю громадських експертів, волонтерів і соціальних партнерів [16].

Подібна модель сприятиме демократизації бюджетного процесу, зменшенню рівня корупційних ризиків та зміцненню соціального капіталу громади. Крім того, у воєнних умовах участь соціальних інститутів у розподілі фінансів підвищує легітимність рішень місцевої влади, оскільки фінансові рішення ухвалюються за участю тих суб'єктів, яким суспільство реально довіряє [16].

Залучення церков і волонтерських спільнот може також забезпечити цільове використання гуманітарних і оборонних коштів, а присутність представників Збройних сил України - підвищити оперативність і адресність підтримки фронту. Таким чином, у процесі відновлення після війни формується новий формат співуправління місцевими фінансами - «модель довіри», де влада залишається координатором, а громадянське суспільство - співтворцем бюджетної політики [16].

З огляду на трансформацію суспільних очікувань і кризу довіри до державних інституцій, важливим напрямом підвищення ефективності місцевих фінансів стає інституціоналізація участі соціальних інститутів у бюджетному процесі. Розширення горизонтальних форм взаємодії між органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, волонтерами, церквою та бізнесом може сприяти формуванню нової системи публічно-приватного та соціального партнерства, заснованої на довірі, прозорості та спільній відповідальності [16].

У таблиці 3.1. запропоновано авторську концептуальну модель потенційної участі соціальних інститутів у розподілі місцевих бюджетів під час війни. Вона узагальнює можливі форми співпраці, ключові функції та очікувані результати від їх залучення.

Таблиця 3.1.

Потенційна участь соціальних інститутів у розподілі місцевих бюджетів під час війни

Соціальний інститут	Форма залучення до бюджетного процесів	Основні функції	Очікуваний ефект для громади
Волонтерські організації	Участь у дорадчих бюджетних радах; подання ініціативних проєктів через програми співфінансування	Моніторинг використання коштів на гуманітарні та оборонні потреби; участь у формуванні пріоритетів місцевих програм	Підвищення прозорості та ефективності використання коштів; посилення довіри громадян до влади
Громадські організації та аналітичні центри	Консультації щодо планування бюджету розвитку; участь у громадських слуханнях і незалежних аудитах	Проведення експертизи бюджетних програм; розроблення соціально-економічних показників ефективності	Оптимізація структури видатків; формування аналітичної бази для прийняття рішень
Церковні інституції	Представництво у місцевих консультативних радах; участь у програмах соціальної підтримки	Ідентифікація потреб вразливих груп; організація соціальних і духовних ініціатив	Зміцнення соціальної згуртованості; підвищення адресності соціальних видатків
Збройні сили України (місцеві підрозділи)	Консультаційна участь у програмах підтримки обороноздатності та ветеранів	Надання пропозицій щодо фінансування оборонних ініціатив і реабілітаційних програм	Забезпечення цільового використання коштів на потреби безпеки; зміцнення взаємної довіри між армією та громадою
Місцеві освітні заклади (університети, школи)	Участь у проєктах бюджету участі, що мають освітній або дослідницький характер	Залучення молоді до розроблення ідей місцевого розвитку; підготовка аналітичних матеріалів	Формування фінансової грамотності молоді; розвиток культури відповідального громадянства
Бізнес-асоціації та підприємницькі спільноти	Співфінансування громадських проєктів, участь у формуванні економічних програм	Розробка партнерських програм державно-приватної взаємодії; інвестиційна підтримка громади	Підвищення фінансової самодостатності; створення робочих місць; зростання податкових надходжень

Джерело: складено самостійно авторами [16]

Представлена структура не лише демонструє різноманітність суб'єктів соціального партнерства, але й підкреслює, що ефективне управління бюджетними ресурсами в умовах війни неможливе без довіри та взаємодії між владою і громадою. Для узагальнення напрямів співпраці органів місцевого самоврядування та соціальних інститутів авторами сформовано таблицю, на якій відображено інформацію про форми залучення до бюджетних процесів, їх функції та очікуваний ефект [16].

Разом із тим інституційне залучення соціальних інститутів до бюджетного процесу, попри значний потенціал підвищення легітимності й результативності місцевих фінансів, формує низку викликів, що мають бути враховані на етапі проєктування механізмів участі. По-перше, зростає ризик розмивання відповідальності між органами місцевого самоврядування та партнерами-громадськими структурами, що потребує чіткого нормативного визначення мандату участі, процедур ухвалення рішень і механізмів публічної звітності. По-друге, актуалізується проблема репрезентативності участі, оскільки нерівний доступ різних соціальних груп до процедур консультацій і дорадчих органів може знижувати легітимність рішень та відтворювати локальні дисбаланси впливу. По-третє, у воєнний та післявоєнний період посилюється потреба балансування між прозорістю та безпекою: відкритість бюджетної інформації має забезпечувати підзвітність, однак не повинна створювати ризиків для критичної інфраструктури та оборонних потреб. По-четверте, зростає значущість антикорупційних запобіжників, зокрема управління конфліктом інтересів, прозорих конкурсних процедур та незалежного контролю результативності проєктів, реалізованих у партнерстві із соціальними інститутами. У сукупності зазначені виклики вказують, що «модель довіри» має бути не стихійною, а інституційно оформленою - із чіткими правилами участі, вимірюваними показниками ефективності та системою запобіжників, що перетворюють суспільну довіру на стабільний ресурс розвитку місцевих бюджетів. Тому на

таблиці 3.2 продемонстровано виклики, які можуть поставти в майбутньому щодо залучення соціальних інститутів до управління місцевими бюджетами.

Таблиця 3.2.

Майбутні виклики та ризики залучення соціальних інститутів до управління місцевими бюджетами

Група викликів	**Зміст виклику**	**Потенційні ризики**	**Наслідки для місцевих бюджетів**	**Інституційні механізми мінімізації**
Інституційні	Розширення ролі соціальних інститутів у бюджетному процесі	Розмивання відповідальності; фрагментація управління	Зниження керованості бюджетної політики	Чітке визначення мандату участі; регламенти та положення
Репрезентативні	Нерівна участь соціальних груп	Домінування окремих акторів; зниження легітимності рішень	Соціальні конфлікти; недовіра до бюджету	Прозорий відбір; ротація; квоти представництва
Фінансові	Поєднання бюджетних і позабюджетних ресурсів	Дублювання витрат; «паралельні бюджети»	Нецільове використання ресурсів	Реєстр проєктів; узгодження з бюджетними програмами
Антикорупційні	Зростання обсягів ресурсів навколо бюджету	Лобізм; конфлікт інтересів; зловживання	Втрати бюджету; репутаційні ризики	Декларації інтересів; аудит; відкриті конкурси
Безпекові	Підвищена відкритість у воєнний час	Витік чутливої інформації	Загрози критичній інфраструктурі	Класифікація даних; обмежений доступ
Організаційні	Низька спроможність учасників	Популізм; неякісні пропозиції	Неефективні бюджетні рішення	Навчання; методичні матеріали; супровід
Соціальні	Високі очікування громадян	Розчарування у разі нереалізації	Падіння довіри до бюджету	Комунікація; реалістичне планування

Представлені в таблиці 3.2 виклики та ризики залучення соціальних інститутів до управління місцевими бюджетами свідчать про те, що інституційна взаємодія у сфері публічних фінансів не є нейтральним або

автоматично позитивним процесом, а потребує цілеспрямованого управлінського проєктування. Залучення соціальних інститутів, зокрема інститутів громадянського суспільства, здатне істотно підвищити легітимність бюджетних рішень, рівень довіри до органів місцевого самоврядування та ефективність використання бюджетних ресурсів. Водночас без належного нормативного та організаційного забезпечення така взаємодія може породжувати нові інституційні дисбаланси та управлінські ризики.

Інституційні виклики, пов’язані з розширенням ролі соціальних інститутів у бюджетному процесі, проявляються насамперед у потенційному розмиванні відповідальності між органами місцевого самоврядування та залученими партнерами. У разі відсутності чіткого розмежування функцій і повноважень зростає ймовірність фрагментації управління бюджетною політикою, що негативно впливає на узгодженість рішень і стабільність фінансового планування. Це зумовлює необхідність формалізації участі соціальних інститутів через регламенти, положення та інші інституційні механізми, які визначають їх мандат у бюджетному циклі.

Важливим аспектом є також проблема репрезентативності участі соціальних інститутів. Нерівний доступ різних соціальних груп до процесів консультацій і дорадчих механізмів може призводити до домінування окремих акторів та зниження легітимності прийнятих бюджетних рішень. За таких умов участь громадянського суспільства ризикує втратити свою інклюзивну природу й трансформуватися у форму обмеженого або селективного представництва. Подолання цього виклику потребує впровадження прозорих процедур відбору учасників, ротації складу дорадчих органів та забезпечення представництва соціально вразливих груп населення.

Фінансові виклики залучення соціальних інститутів пов’язані з поєднанням бюджетних і позабюджетних ресурсів, зокрема донорських, благодійних та волонтерських коштів. За відсутності координації такі потоки можуть формувати так звані «паралельні бюджети», що ускладнює контроль,

аудит і стратегічне узгодження видатків. Це підсилює ризики дублювання витрат і неефективного використання ресурсів, що особливо критично в умовах воєнного та післявоєнного відновлення.

Окрему групу становлять антикорупційні виклики, зумовлені зростанням обсягів фінансових ресурсів, які акумулюються навколо місцевих бюджетів у форматі партнерських програм. У таких умовах підвищується ризик конфлікту інтересів, лобістського впливу та використання соціальних інститутів як інструментів політичного або економічного впливу. Запобігання цим ризикам потребує впровадження механізмів фінансової прозорості, відкритих конкурсних процедур, декларацій інтересів і незалежного аудиту.

Особливого значення в умовах воєнного стану набувають безпекові виклики, пов’язані з розширенням доступу до бюджетної інформації. Необхідність забезпечення прозорості має поєднуватися з обмеженням поширення чутливих даних щодо критичної інфраструктури, оборонних заходів і логістичних процесів. Це зумовлює потребу в диференційованому підході до відкритості бюджетної інформації та впровадженні режимів обмеженого доступу для окремих категорій даних.

Крім того, залучення соціальних інститутів до бюджетного процесу висуває підвищені вимоги до їх організаційної та аналітичної спроможності. Недостатній рівень фінансової грамотності або управлінських компетенцій учасників може призводити до популістських пропозицій і неякісних бюджетних рішень, що знижує загальну ефективність участі. У зв’язку з цим важливим є впровадження освітніх і методичних програм, спрямованих на підвищення професійності учасників бюджетного процесу.

Отже, узагальнені в таблиці 3.2 виклики підтверджують, що залучення соціальних інститутів до управління місцевими бюджетами має розглядатися як інституційно керований процес, який потребує балансу між відкритістю, ефективністю та безпекою. Лише за умови поєднання суспільної довіри з чіткими правилами участі, прозорими процедурами та системою

запобіжників можливо перетворити потенціал соціальних інститутів на стійкий ресурс зміцнення фінансової бази територіальних громад.

На сьогодні можна відзначити такі позитивні аспекти у сфері прозорості публічних фінансів, які збережені попри воєнний стан. Продовження роботи системи публічних закупівель та публікація даних Державної казначейської служби України свідчать про збереження елементів транспарентності. Місцеві органи влади продовжують публікувати «громадські версії» бюджетних документів, хоча це й не враховується OBS [231].

Скорочення рівня бюджетної прозорості та обмеження публічної участі, зафіксовані на загальнодержавному рівні, мають безпосередній вплив і на місцеві бюджети, оскільки формують загальну управлінську практику в умовах воєнного стану. Звуження можливостей громадського контролю та консультацій із громадськістю на локальному рівні знижує інституційну довіру до бюджетного процесу, що, своєю чергою, негативно позначається на спроможності територіальних громад залучати додаткові ресурси та забезпечувати ефективне використання коштів. У цьому контексті інститути громадянського суспільства виступають ключовим компенсаторним механізмом, здатним частково нівелювати обмеження формальної прозорості через неформальні канали підзвітності, публічні ініціативи та альтернативні інструменти громадського моніторингу.

Водночас залучення інститутів громадянського суспільства до процесів формування та реалізації місцевої бюджетної політики потребує врахування потенційних ризиків, пов’язаних із політизацією громадських організацій, конфліктами інтересів, обмеженим рівнем представництва та можливістю використання формальних структур у приватних цілях. З огляду на це, ефективна співпраця між органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством має ґрунтуватися на чітко визначених процедурах відбору партнерів, прозорих механізмах прийняття рішень, публічній звітності та інституційних запобіжниках, що забезпечують баланс

між відкритістю та відповідальністю. Саме така модель взаємодії дозволяє перетворити суспільну довіру на сталий інструмент зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів.

Також позитивним аспектом можна вважати зростання ролі громадських ініціатив у забезпеченні фінансової прозорості. У багатьох громадах саме активісти, журналісти та волонтери стали неформальними агентами контролю бюджетних процесів, популяризуючи ідеї підзвітності та участі. Зокрема, у соціальних мережах з'являються громадські огляди бюджетів, аналітичні публікації та онлайн-ініціативи, спрямовані на пояснення громадянам, як формуються та витрачаються кошти громади. Такий процес свідчить про поступове відновлення суспільного інтересу до місцевих фінансів і розвиток культури громадянського нагляду [16].

У межах підрозділу 3.1 обґрунтовано, що перспективи вдосконалення місцевих бюджетів у сучасних умовах не можуть розглядатися виключно через призму фіскальних інструментів або розширення дохідної бази. В умовах воєнного стану та обмеження формальних механізмів прозорості і підзвітності ключового значення набувають інституційні чинники, зокрема рівень суспільної довіри та здатність соціальних інститутів компенсувати функціональні обмеження публічної влади. Доведено, що громадянське суспільство, будучи складовою системи соціальних інститутів, володіє значним потенціалом впливу на ефективність формування і використання бюджетних ресурсів на місцевому рівні.

Узагальнення теоретичних підходів і практичного досвіду дозволило встановити, що інститути громадянського суспільства здатні виконувати не лише допоміжну або контрольну роль, а й виступати повноцінними партнерами органів місцевого самоврядування у процесах бюджетного планування, реалізації програм та оцінки результативності видатків. Високий рівень довіри до волонтерських, громадських, релігійних та інших соціальних інституцій формує додатковий інституційний ресурс, який опосередковано впливає на фінансову стійкість місцевих бюджетів, зокрема

через підвищення легітимності бюджетних рішень, готовність громадян до співучасті та залучення позабюджетних ресурсів.

Разом із тим встановлено, що залучення соціальних інститутів до управління місцевими фінансами не є безризиковим процесом і супроводжується низкою інституційних, фінансових, управлінських та безпекових викликів. Серед них особливе значення мають ризики розмивання відповідальності між суб'єктами бюджетного процесу, дисбалансу представництва, формування паралельних фінансових потоків, конфлікту інтересів і загроз, пов'язаних із надмірною відкритістю інформації в умовах війни. Це зумовлює необхідність переходу від ситуативних і неформалізованих форм взаємодії до інституційно оформлених моделей співпраці, заснованих на чітко визначених правилах, процедурах і механізмах запобігання ризикам.

Узагальнюючи результати підрозділу, можна дійти висновку, що стратегічним напрямом вдосконалення місцевих бюджетів у воєнний та післявоєнний періоди є інституціоналізація участі соціальних інститутів у бюджетному процесі. Перетворення суспільної довіри з неформального соціального феномену на керований елемент публічних фінансів створює передумови для підвищення стійкості місцевих бюджетів, зміцнення їх дохідної бази та відновлення легітимності бюджетної політики на рівні територіальних громад.

3.2. Огляд та оцінка застосування партисипативного бюджетування у територіальних громадах зарубіжних країн в умовах кризових викликів.

Партисипативне бюджетування (PB) є формою прямої демократії, яка надає громаді можливість брати участь у прийнятті рішень щодо розподілу бюджетних коштів між різними проєктами. Цей інструмент набуває дедалі більшої популярності та застосовується в багатьох країнах світу, зокрема в

Мадриді, Римі та Парижі [240], а також у Нью-Йорку [243]. Партисипативне бюджетування дає змогу громадянам впливати на формування місцевої політики, яка безпосередньо стосується їхніх інтересів, і сприяє підвищенню рівня задоволеності громади за рахунок фінансування більш релевантних та соціально значущих проєктів.

У ширшому інституційному контексті партисипативне бюджетування доцільно розглядати не лише як інструмент громадської участі, а як елемент трансформації публічних фінансів, що поєднує фіскальні рішення з механізмами демократичної легітимації. Його впровадження змінює традиційну модель бюджетного процесу, у межах якої громада виступає пасивним спостерігачем, на модель співуправління, де громадяни стають суб'єктами формування бюджетних пріоритетів. Саме ця властивість зумовлює зростаючий інтерес до партисипативного бюджетування в контексті реформ децентралізації та розвитку громадянського суспільства.

Вибори в межах партисипативного бюджетування складаються з кількох етапів. На першому етапі організатори збирають пропозиції щодо проєктів. Далі ці пропозиції доопрацьовуються (розширюються, об'єднуються, оцінюються за вартістю тощо) та в підсумку відбираються до переліку проєктів-кандидатів. Після цього громадянам пропонується проголосувати, а результати голосування агрегуються для визначення проєктів, що отримують фінансування. У цій роботі передбачається, що перелік проєктів-кандидатів уже сформований, а дослідження зосереджується на двох завершальних компонентах дизайну партисипативного бюджетування: формуванні уподобань, тобто способах, за допомогою яких громадяни голосують за обрані проєкти, та механізмах агрегування голосів з метою визначення проєктів, що підлягають фінансуванню [224].

Описана послідовність етапів партисипативного бюджетування відображає його універсальну процедурну логіку, яка, однак, реалізується по-різному залежно від політичного, соціально-економічного та інституційного

контексту конкретної країни або громади. Саме адаптивність цієї моделі до локальних умов пояснює її поступове поширення від окремих муніципальних експериментів до масштабної міжнародної практики.

На початку 1990-х років близько десятка міст Південної Америки практикували те, що сьогодні визначається як партисипативне бюджетування. До них належали не лише добре відомі бразильські приклади, зокрема місто Порту-Алегрі за часів правління Партії трудящих, але й столиця Уругваю Монтевідео, а також Сьюдад-Гуаяна у Венесуелі, де подібні практики впроваджувалися політичними силами лівого спрямування. Через двадцять років партисипативне бюджетування вже застосовувалося у сотнях міст на всіх континентах світу.

Окремі дослідження аналізували поширення партисипативного бюджетування в межах окремих країн [227, 246, 242], у країнах Латинської Америки [226], а також у глобальному масштабі [241]. Хоча на початковому етапі Партія трудящих була ключовим суб'єктом, який сприяв поширенню партисипативного бюджетування, протягом останнього десятиліття цю роль перебрали на себе Світовий банк та інші міжнародні організації з розвитку.

Безумовно, цілком закономірно, що глобальне поширення успішного інституційного експерименту, яким є партисипативне бюджетування, здійснюється міжнародними організаціями, а не окремими політичними партіями. Водночас у багатьох дослідженнях процесу дифузії, а також у заявах провідних мереж органів місцевої влади, які підтримують партисипативну демократію [233], простежується занепокоєння щодо того, що поширення партисипативного бюджетування супроводжується його спрощенням, стандартизацією або перетворенням на так звану «полегшену версію» [221]. Інакше кажучи, існує ризик того, що за умов інституційної підтримки з боку агенцій розвитку партисипативне бюджетування перестає бути справді трансформаційним інструментом народного суверенітету й натомість набуває рис технічного інструменту підвищення ефективності місцевого управління.

Таким чином, еволюція партисипативного бюджетування від локальної політичної ініціативи до глобально поширеного управлінського інструменту свідчить про зміну логіки його впровадження. Якщо на початковому етапі воно виконувало насамперед функцію політичної мобілізації та соціальної трансформації, то в подальшому дедалі частіше інтегрується в рамки програм інституційного розвитку, технічної допомоги та реформування публічного управління. Це зумовлює потребу критичного осмислення наслідків такої трансформації для збереження демократичного змісту участі.

Вказані застереження актуалізують питання не лише формальних процедур участі, а й глибинних соціальних передумов ефективності партисипативного бюджетування. Однією з таких передумов є рівень суспільної довіри до органів влади та інституцій, залучених до бюджетного процесу. За відсутності довіри навіть інституційно досконалі механізми участі можуть втратити свій зміст і перетворитися на формальні інструменти легітимації вже ухвалених рішень.

В зарубіжних країнах велике увага приділяється зміцненню суспільної довіри до влади, сприяння оптимізації співробітництва муніципалітету з населенням. Партнерство суспільства та влади «автоматично» демократизує державне управління, оскільки самою його сутністю є співпраця активних громадян з державними органами у виробленні й прийнятті державно-управлінських рішень. Адже, як зазначають Н. Нижник, С. Дубенко та Л. Пашко, “налагодження дієвого партнерства між громадянським суспільством та владою сприятиме: по-перше, не лише вдосконаленню і розвитку потенціалу державного управління, але й ефективнішому здійсненню ним його завдань; по-друге, стимуляції розвитку і становлення самого громадянського суспільства” [90].

У цьому контексті партисипативне бюджетування виступає практичним механізмом інституціоналізації партнерства між владою та громадою, переводячи абстрактні принципи співпраці у площину конкретних управлінських рішень. Його цінність полягає в тому, що взаємодія між

громадянами та органами місцевого самоврядування відбувається навколо розподілу обмежених ресурсів, що вимагає від усіх учасників процесу відповідальності, аргументованості та готовності до компромісу.

Демократія участі або партисипативна демократія (англ. «participate» - «брати участь») - це такий вид демократії, який передбачає безпосередню участь членів територіальної громади в управлінні цією громадою, тобто у процесах підготовки, ухвалення управлінських рішень та контролю за їх реалізацією. Для досягнення цього, представники влади повинні налагодити діалог з громадянами, які будуть мати можливість впливати на прийняття рішень або оцінювати політику, що проводиться урядом. Як переконує польський науковець Р. Гурські, це є одним із способів відбирання у чиновників влади над державними фінансами, а застосування демократії участі приводить до обміну ролями, де влада починає служити громадськості більшою мірою, ніж нею правити [87].

Вперше, технологію партисипативного бюджетування було використано в ПортуАлегрі (Бразилія) у 1989 році, після цього її стали використовувати кожного року. Процес полягав у тому, що на народних зборах відбувалось обговорення нагальних проблем суспільства: після цього населення обирало бюджетних делегатів як представників місцевих спільнот на бюджетних форумах та бюджетній раді. У результаті тривалих зустрічей та обговорень приймалось рішення про розподіл коштів (іноді їх називають інвестиційні фонди) на потреби міста [199].

Впровадження практики «бюджету участі» в Порту-Алегрі, крім вдосконалення інфраструктури: зменшило політичну напруженість у громаді; покращило культуру сплати податків жителями міста; підвищило інформованість громадян з питань використання бюджетних коштів; привело до появи практики добровільної участі громадян у реалізації проектів шляхом власних внесків; зменшило адміністративні витрати; зменшило корупцію завдяки більшій активності громади; створило нову громадянську культуру. З моменту першого використання партисипативного

бюджетування в Порту-Алегрі, ця технологія почала використовуватись не лише в країнах Латинської Америки, але і в Європі, Азії, Африці та Північній Америці. На сьогодні у всьому світі бюджет участі використовують майже у 1500 муніципалітетах. Проте форма використання технології партисипативного бюджетування зазнала значних змін і багато в чому залежить від країн де вона використовується [32].

Досвід Порту-Алегрі став еталонним прикладом того, як партисипативне бюджетування може виконувати не лише функцію розподілу коштів, а й сприяти формуванню нової громадянської культури, підвищенню податкової дисципліни та зниженню рівня корупції. Саме комплексний соціально-економічний ефект цієї практики зумовив її подальше поширення за межами Латинської Америки та адаптацію до різних моделей місцевого самоврядування.

Бразилія, де реалізовано близько 300 таких експериментів, має одну з найвищих у світі концентрацій практик партисипативного бюджетування. У період з 2001 по 2004 роки майже 60% бразильських міст із чисельністю населення понад 1 мільйон осіб, що охоплювало близько 58% населення країни, впроваджували механізми партисипативного бюджетування. Місто Порту-Алегрі вважається піонером у запровадженні цього інструменту. Партисипативне бюджетування було вперше впроваджене тут у 1989 році в межах реформи, спрямованої на подолання нерівності в рівні життя серед мешканців міста [219].

Відтоді партисипативне бюджетування стало звичною практикою муніципального управління. У 1996 році на конференції ООН Habitat II місто Порту-Алегрі було відзначене статусом міжнародної «кращої практики» за використання партисипативного бюджетування. Щороку муніципалітет організовує два раунди асамблей у кожному районі міста. Учасники асамблей обговорюють та визначають пріоритети в окремих напрямах політики, зокрема у сфері соціального захисту або оподаткування. Переліки пріоритетів, ухвалені асамблеями, передаються до міської бюджетної ради,

яка має право їх прийняти або відхилити; у разі відхилення рада зобов'язана публічно обґрунтувати відповідне рішення [236].

Експерименти європейських урядів із залученням громадськості до бюджетних питань мали ширший масштаб порівняно з аналогічними практиками в країнах Латинської Америки. На відміну від останніх, де партисипативне бюджетування було спрямоване насамперед на підвищення соціальної справедливості, у Європі воно виникло як відповідь на потребу відновлення демократичної участі, зміцнення громадянського суспільства, модернізації публічних послуг та протидії корупції.

За останні 10–15 років партисипативне бюджетування в Європі зазнало стрімкого поширення. Так, у період з 2005 по 2012 роки кількість європейських практик партисипативного бюджетування зросла з 55 до понад 1 300. За оцінками дослідження 2008 року, 5,3% населення Іспанії, 1,4% населення Німеччини та близько 1% громадян Португалії й Італії проживали в містах, де застосовувалися механізми партисипативного бюджетування [234]. Загалом понад 8 мільйонів європейських громадян беруть активну участь у процесах партисипативного бюджетування [235].

Приклади партисипативного бюджетування у Франції, Німеччині, Польщі, Іспанії та Італії є показовими. У Франції після набрання чинності у 2002 році законом Вайяна (loi Vaillant), який запровадив у всіх муніципалітетах із чисельністю населення понад 80 тис. осіб органи місцевої участі, відомі як conseils de quartier, низка органів місцевого самоврядування ініціювала експериментальні практики партисипативного бюджетування. До таких практик, зокрема, належать «бюджетні майстерні» у місті Сен-Дені, ініціатива «Говорімо відверто» у місті Бобіньї та «районні портфелі» у місті Морсанг-сюр-Орж [236].

У Німеччині партисипативне бюджетування використовувалося переважно як інструмент скорочення державного боргу, особливо у федеральній землі Північний Рейн - Вестфалія, у межах стратегії, спрямованої на зменшення наявної заборгованості та стимулювання

територіальних громад до більш ефективного використання власних фінансових ресурсів [228].

Польща має найбільшу кількість чинних практик партисипативного бюджетування в Європі, що зумовлено ухваленням у 2009 році закону, яким було запроваджено так звані солецькі фонди (Fundusze Sołeckie). Ці фонди є спеціальними пакетами фінансових ресурсів, що надаються органам місцевого самоврядування з метою розвитку прямої демократії, зокрема через впровадження механізмів спільного ухвалення рішень у бюджетних процедурах. Перші експерименти з партисипативного бюджетування в Іспанії розпочалися на початку 2000-х років, насамперед у регіонах Андалусія та Каталонія. Серед міст, які запровадили відповідні практики, слід відзначити Севілью та Кордову. В Італії інтерес до партисипативного бюджетування почав зростати з 2001 року. Низка міст взяла на себе зобов'язання впроваджувати партисипативні практики у бюджетній сфері, зокрема Рим, Неаполь і Венеція [236].

Різноманіття європейських моделей партисипативного бюджетування свідчить про відсутність універсального підходу до його впровадження, що, водночас, підкреслює гнучкість цього інструменту. На наступному етапі його розвитку дедалі більшого значення набуває вплив наднаціональних інституцій, які формують нормативні та фінансові стимули для інтеграції механізмів участі у бюджетні процеси на місцевому рівні.

Після Світового банку та програми ООН-Хабітат Європейський Союз є наднаціональним регулятором, який надав найбільшу підтримку впровадженню партисипативного бюджетування, особливо у сфері бюджетної підтримки. Можливість сприяння участі громадськості у прийнятті рішень щодо бюджетних питань регулярно підкреслюється в офіційних документах ЄС. Як зазначає Європейська комісія у своєму повідомленні 2011 року щодо майбутнього підходу ЄС до бюджетної підтримки третіх країн, партисипативне бюджетування поряд із відкритістю

та прозорістю розглядається як інструмент зміцнення внутрішньої та взаємної підзвітності.

Ця позиція отримала подальший розвиток у Керівних принципах бюджетної підтримки EuropeAid 2012 року, а також у повідомленні Європейської комісії 2013 року щодо посилення ролі органів місцевого самоврядування в країнах-партнерах. Обидва документи розглядають партисипативне бюджетування як ефективний механізм забезпечення контролю та нагляду за бюджетом, а також як інструмент притягнення суб'єктів публічного управління до відповідальності за прийняті рішення.

Серед програм фінансування Європейського Союзу особливої уваги заслуговує програма URB-AL. URB-AL є регіональною програмою співробітництва, яку реалізовувало Генеральне директоратство Європейської комісії з міжнародного співробітництва та розвитку (DG DEVCO) у період з 1994 по 2013 роки та яка охоплювала субнаціональні органи влади Європейського Союзу та країн Латинської Америки. Третя фаза програми URB-AL (2008–2013 рр.) включала понад 500 муніципальних адміністрацій із загальною чисельністю населення близько 26 млн осіб у 74 територіях Латинської Америки. У період з 2003 по 2010 роки програма URB-AL управляла коштами в обсязі 5 млн євро та залучила 450 органів місцевого самоврядування і представників громадянського суспільства, зокрема університети та неурядові організації [236].

На сучасному етапі розвитку партисипативного бюджетування дедалі більшої уваги в зарубіжних дослідженнях надається не лише політико-інституційним передумовам його впровадження, а й питанням якісного дизайну процедур участі. Йдеться про те, яким чином громадяни формують і виражають свої бюджетні уподобання, а також як ці індивідуальні преференції агрегуються у колективні рішення щодо фінансування проєктів. Однією з найбільш репрезентативних робіт у цьому напрямі є дослідження Fairstein R., Benade G., Gal K. [224], присвячене аналізу реальних моделей

партисипативного бюджетування та їх придатності для практичного застосування.

Метою зазначеного дослідження є обґрунтування оптимальних параметрів дизайну партисипативного бюджетування з урахуванням поведінкових особливостей виборців і типових обмежень реальних процесів участі. Автори виходять із того, що у більшості муніципалітетів світу формат голосування та спосіб визначення проєктів-переможців обираються інерційно, без належного емпіричного аналізу їх наслідків для результативності та справедливості розподілу бюджетних ресурсів [224].

Емпірично дослідження ґрунтується на масштабному експерименті, у якому взяли участь понад 1,8 тис. респондентів. Учасники експерименту брали участь у змодельованих виборах у межах партисипативного бюджетування, що відтворювали реальні умови муніципального рівня: обмежений бюджет, набір конкретних проєктів із зазначенням їх вартості, тематичних категорій та просторового розташування. Такий підхід дозволив максимально наблизити поведінку респондентів до реальних практик участі громадян у розподілі місцевих фінансів.

У межах дослідження було порівняно кілька форматів голосування, які застосовуються або активно обговорюються в міжнародній практиці партисипативного бюджетування. Зокрема, аналізувалися моделі схвалення обмеженої кількості проєктів, вибір набору проєктів у межах доступного бюджету, ранжування проєктів, бальна оцінка та інші модифіковані підходи. Для кожного формату оцінювалися показники когнітивного навантаження (час на ознайомлення з процедурою, проходження перевірочного тесту та безпосереднє голосування), а також суб’єктивне сприйняття зручності й зрозумілості процесу.

Результати дослідження свідчать, що найбільш прості формати голосування забезпечують кращий користувацький досвід. Зокрема, модель схвалення обмеженої кількості проєктів характеризується найменшими часовими витратами та сприймається учасниками як інтуїтивно зрозуміла і

достатньо виразна для відображення власних уподобань. Натомість складніші формати, що вимагають ранжування або одночасного врахування вартості та корисності проєктів, супроводжуються значно вищим когнітивним навантаженням, що потенційно знижує готовність громадян до участі.

Окрему увагу в дослідженні приділено питанням агрегування голосів, тобто способам перетворення індивідуальних виборів у фінальний перелік профінансованих проєктів. Порівняння традиційного послідовного відбору проєктів за рівнем підтримки з альтернативними алгоритмами продемонструвало суттєві відмінності у стійкості результатів. Альтернативні методи виявилися менш чутливими до зміни формату голосування та до зниження рівня участі, що має принципове значення для реальних умов, де явка громадян часто є нерівномірною та соціально диференційованою.

Водночас автори підкреслюють, що практичне впровадження більш складних алгоритмів агрегування потребує належного рівня прозорості та комунікації з боку органів місцевого самоврядування. Простота пояснення процедур і зрозумілість результатів для громади залишаються критично важливими чинниками довіри до процесу партисипативного бюджетування. Таким чином, вибір конкретної моделі має ґрунтуватися на балансі між математичною коректністю, стійкістю результатів та інституційною спроможністю органів влади забезпечити ефективну комунікацію.

Узагальнюючи результати дослідження, можна дійти висновку, що сучасний зарубіжний досвід партисипативного бюджетування поступово зміщується від нормативного обґрунтування участі до доказового налаштування інструментів участі. Якість процедур, зручність для громадян і стабільність результатів стають не менш важливими, ніж сам факт залучення населення до розподілу бюджетних ресурсів. Це має важливе значення для країн, які адаптують зарубіжні практики, оскільки механічне копіювання моделей без урахування локального контексту може знижувати як ефективність, так і легітимність партисипативного бюджетування.

Поряд із емпіричними дослідженнями дизайну процедур партисипативного бюджетування, у зарубіжній науковій літературі значна увага приділяється еволюції та трансформації моделей партисипативного бюджетування у глобальному контексті. Показовою в цьому аспекті є праця Nelson Dias та Simone Julio «The next thirty years of participatory budgeting in the world start today» [222], у якій здійснено ґрунтовний аналіз розвитку партисипативного бюджетування протягом понад трьох десятиліть - від локального інноваційного інструменту до масштабного світового явища.

Автори розглядають становлення та поширення партисипативного бюджетування крізь призму глибоких соціально-економічних, політичних та інституційних криз, які характеризують сучасний світ. У статті підкреслюється, що глобальна фінансова криза, зростання соціальної нерівності, падіння довіри до політичних інститутів, посилення популізму та демократичний регрес створили умови, за яких традиційні представницькі механізми перестали задовольняти потреби громадян. Саме в цьому контексті партисипативне бюджетування постає як контрциклічний демократичний інструмент, здатний частково компенсувати дефіцит легітимності публічної влади.

Водночас автори наголошують, що партисипативне бюджетування не слід ідеалізувати як універсальне вирішення структурних проблем демократії. Його вплив є пропорційним масштабам упровадження, а результати - здебільшого локальними та контекстно зумовленими. Важливою характеристикою цього інструменту є так звана методологічна та концептуальна еластичність, яка дозволила адаптувати його до різних політичних режимів, рівнів управління та соціально-культурних середовищ. Саме ця еластичність стала ключовим чинником його швидкої територіальної дифузії.

Окремий акцент у статті зроблено на процесах територіального та інституційного масштабування партисипативного бюджетування. Автори показують, що впродовж останніх років відбувається перехід від локальних

муніципальних практик до регіональних і навіть національних моделей, які ініціюються центральними органами влади або міжнародними інституціями. Такі процеси породжують нові управлінські виклики, пов’язані з координацією між рівнями влади, вибором моделі розподілу ресурсів, типами допустимих проєктів та механізмами ухвалення рішень.

Для ілюстрації цих відмінностей у статті запропоновано порівняльну матрицю моделей масштабування партисипативного бюджетування, яка дозволяє системно оцінити різні підходи до управління, територіальної організації, рівнів прийняття рішень і типології проєктів. Такий підхід є особливо цінним для наукового аналізу, оскільки демонструє, що партисипативне бюджетування може виконувати різні функції - від інструменту територіальної справедливості до механізму конкурсного розподілу ресурсів - залежно від обраної моделі.

Узагальнюючи, автори доходять висновку, що партисипативне бюджетування слід розглядати як «промінь надії між кризами» - інструмент, який не замінює представницьку демократію, але доповнює її, відкриваючи нові простори для громадянської участі. Водночас його подальший розвиток потребує посилення правових рамок, інтеграції з іншими формами участі, узгодження з Цілями сталого розвитку та адаптації до викликів цифровізації й штучного інтелекту.

У процесі еволюції партисипативного бюджетування від локальних муніципальних практик до масштабованих регіональних і національних моделей сформувалися різні підходи до його інституційного впровадження. Ці підходи відрізняються за моделлю управління, територіальною організацією, рівнями ухвалення рішень та типами проєктів, що фінансуються. З метою систематизації зарубіжного досвіду та виявлення ключових відмінностей між такими моделями доцільно здійснити їх порівняльний аналіз. Узагальнену характеристику основних моделей масштабування партисипативного бюджетування наведено в таблиці 3.3.

Порівняльний аналіз моделей масштабування партисипативного бюджетування, представлений у таблиці 3.3, свідчить про відсутність універсального підходу до організації цього інструменту участі. Кожна з розглянутих моделей відображає специфічне поєднання політичних, адміністративних і соціальних чинників, а також різні уявлення про роль громадян у бюджетному процесі. Це підтверджує тезу про те, що ефективність партисипативного бюджетування значною мірою залежить від контексту його впровадження, а не лише від формальних процедур.

Зокрема, моделі, засновані на централізованому управлінні, як-от національне партисипативне бюджетування Португалії та його молодіжна модифікація, орієнтовані на забезпечення територіальної справедливості та рівного доступу до бюджетних ресурсів. Їх перевагою є можливість реалізації міжрегіональних і загальнонаціональних проєктів, а також уніфікація процедур участі. Водночас такі моделі передбачають зменшення безпосереднього впливу місцевих громад на кінцеві рішення, що може знижувати відчуття локальної відповідальності та залученості.

Натомість моделі зі спільним управлінням, у яких поєднуються функції центральних і місцевих органів влади, характеризуються більш гнучкою організацією процесу та вищим рівнем залучення громадян на початкових етапах відбору проєктів. У таких моделях громадськість бере активну участь у формуванні переліку ініціатив, тоді як органи влади виконують координаційну та регулятивну функції. Це дозволяє поєднати інтереси громад із вимогами бюджетної дисципліни та стратегічного планування.

Важливою відмінністю між моделями є також типологія проєктів, що фінансуються в межах партисипативного бюджетування. Якщо на локальному рівні переважають матеріальні інфраструктурні інвестиції, то зі зростанням масштабу дедалі більшого значення набувають нематеріальні проєкти, програми та обладнання. Така трансформація відображає зміну функціонального призначення партисипативного бюджетування - від

інструменту вирішення конкретних локальних проблем до механізму формування суспільних пріоритетів у ширшому просторовому вимірі.

Таблиця 3.3

Порівняння моделей масштабування партисипативного бюджетування

Модель	Модель управління	Територіальна організація	Рівні прийняття рішень	Типологія проєктів
Програма підтримки локальних ініціатив	Спільне управління: регіональна координація процесу та аналізу проєктів; проведення зустрічей муніципалітетами; спільне фінансування (регіон, громади, бізнес, населення)	Територіально конкурентна модель; розподіл коштів на основі регіонального конкурсу з урахуванням технічних критеріїв	Спільне ухвалення рішень: на місцевому рівні громадяни визначають проєкти для регіонального конкурсу; на регіональному - влада відбирає проєкти за алгоритмами	Матеріальні публічні інвестиції (інфраструктура) у громадах без локального ПБ
Національне партисипативне бюджетування Португалії (PBP)	Централізоване управління; національна координація процесу з підтримкою муніципалітетів	Територіально справедлива модель; попередній розподіл ресурсів між регіонами та національними проєктами	Рішення громадян на національному рівні шляхом публічного голосування	Нематеріальні публічні інвестиції, обладнання, малі інфраструктурні проєкти міжмуніципального або національного значення
Молодіжне ПБ Португалії (YPBP)	Централізоване управління	Територіально конкурентна модель з обмеженням частки бюджету на регіон	Рішення громадян на національному рівні	Нематеріальні проєкти та обладнання
Партисипативне бюджетування шкіл (Португалія)	Спільне управління: держава законодавчо регулює та фінансує; школи реалізують ПБ	Територіально справедлива модель відповідно до кількості учнів	Рішення учнів у межах кожної школи	Нематеріальні інвестиції та обладнання для закладів освіти

Загалом результати аналізу свідчать, що масштабування партисипативного бюджетування неминуче супроводжується ускладненням управлінських процедур і зміною балансу між демократичною участю та адміністративною ефективністю. Це зумовлює потребу в чіткому

нормативному закріпленні ролей учасників, прозорих механізмах ухвалення рішень та ефективній комунікації між рівнями влади. Без належного інституційного забезпечення партисипативне бюджетування ризикує втратити свою трансформаційну сутність і перетворитися на формальний інструмент розподілу ресурсів.

Отже, зарубіжний досвід масштабування партисипативного бюджетування підтверджує, що його потенціал як інструменту демократичного розвитку реалізується лише за умови адаптації до національних і локальних особливостей. Для країн, які перебувають у стані глибоких соціально-економічних трансформацій, зокрема в умовах воєнного та післявоєнного відновлення, особливого значення набуває поєднання інклюзивності, прозорості та керованості цього інструменту. Саме такий підхід створює передумови для використання партисипативного бюджетування не лише як форми участі, а як елементу стійкої фінансової та інституційної політики розвитку територіальних громад.

Проведений аналіз засвідчує, що партисипативне бюджетування в сучасній науковій та управлінській практиці виходить за межі вузького інструменту громадської участі й дедалі більше розглядається як комплексний механізм трансформації публічних фінансів і демократичних інститутів. Його еволюція від локальних муніципальних експериментів до масштабованих національних і наднаціональних моделей відображає глибші процеси переосмислення ролі громадян у бюджетному процесі та пошуку нових форм легітимації публічних рішень в умовах зниження довіри до традиційних представницьких інститутів.

Зарубіжний досвід переконливо демонструє, що ефективність партисипативного бюджетування визначається не стільки самим фактом залучення громадян, скільки якістю інституційного дизайну процедур участі, рівнем прозорості, зрозумілості та справедливості механізмів ухвалення рішень. Адаптивність цього інструменту до різних політичних, соціально-економічних та адміністративних контекстів є водночас його ключовою

перевагою і джерелом потенційних ризиків, пов’язаних зі спрощенням процедур, технократизацією участі та втратою її трансформаційного змісту.

Аналіз практик масштабування партисипативного бюджетування свідчить про наявність різних моделей управління - від централізованих до змішаних, - кожна з яких формує специфічний баланс між демократичною інклюзивністю та управлінською ефективністю. Зі зростанням територіального масштабу участі спостерігається зміщення акцентів від вирішення локальних інфраструктурних проблем до формування ширших суспільних пріоритетів, що потребує посилення координації між рівнями влади та чіткого нормативного регулювання.

Сучасні емпіричні дослідження додатково підтверджують, що дизайн процедур голосування й агрегування рішень має безпосередній вплив на стійкість результатів і реальну залученість громадян, особливо в умовах нерівномірної участі населення. Це актуалізує потребу переходу від формального впровадження партисипативного бюджетування до доказового, контекстно чутливого налаштування його механізмів.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що партисипативне бюджетування за умови належного інституційного забезпечення здатне виконувати подвійну функцію: з одного боку - підвищувати ефективність і прозорість розподілу бюджетних ресурсів, з іншого - сприяти відновленню суспільної довіри та розвитку громадянської культури участі. Саме ця багатовимірність зумовлює його значний потенціал для використання в країнах, які перебувають у стані глибоких трансформацій, зокрема в умовах воєнних викликів і післявоєнного відновлення, що створює теоретичне та практичне підґрунтя для подальших досліджень і адаптації зарубіжного досвіду до національних реалій.

3.3. Бюджет участі як інструмент підвищення ефективності використання бюджетів територіальних громад та стимулювання їх економічного розвитку.

Повномасштабне вторгнення актуалізувало питання ефективного використання коштів місцевих бюджетів та врахування громадської думки у процесі розподілу фінансових ресурсів. В умовах обмежених бюджетних можливостей і зростання потреб у відновленні інфраструктури та соціальній підтримці населення особливого значення набуває бюджет участі як інструмент прямого залучення громадян до бюджетного процесу [9].

Бюджет участі розглядається як сучасний демократичний механізм, що дозволяє мешканцям громади безпосередньо впливати на розподіл частини бюджетних коштів через подання та голосування за локальні проєкти [51]. З позиції органів фінансового управління, він є інструментом прямої демократії, який дає громадянам змогу краще розуміти бюджетний процес і впливати на формування видаткової частини місцевого бюджету [181].

О. Кириленко та І. Чайковська підкреслюють, що бюджет участі сприяє переходу від традиційної представницької демократії до моделі демократії участі, у межах якої населення стає активним учасником ухвалення рішень на місцевому рівні [85]. Водночас Ю. Сінтомер, К. Герцберг та А. Рьокке розглядають партисипативне бюджетування як процес залучення необраних громадян до формування й розподілу публічних фінансів, акцентуючи увагу на громадянській складовій цього механізму [239].

А. Шах визначає бюджет участі як форму прямого демократичного бюджетування, що поєднує інформування громадян, обговорення суспільних потреб і реальний вплив населення на розподіл фінансових ресурсів [237]. Такий підхід дозволяє розглядати бюджет участі не лише як фінансовий інструмент, а й як механізм соціальної інтеграції, прозорості та підзвітності публічного управління.

Громадський бюджет є механізмом діалогу між владою та громадою, спрямованим на підвищення прозорості бюджетного процесу, зниження корупційних ризиків і формування причетності мешканців до розвитку території. Він також створює можливості для реалізації локальних ініціатив через підготовку та подання проєктів до відповідних конкурсних комісій [40].

В умовах воєнного часу та післявоєнного відновлення значення бюджету участі суттєво посилюється [10]. Реалізація проєктів з відновлення інфраструктури, житлового фонду та соціальної сфери потребує не лише фінансових ресурсів, а й суспільної підтримки. Залучення громадськості до визначення пріоритетів фінансування сприяє підвищенню довіри до місцевої влади, розвитку громадського контролю та більш ефективному використанню бюджетних коштів [29].

Отже, бюджет участі є важливим елементом сучасної системи місцевих фінансів, який поєднує фінансові, управлінські та соціально-політичні аспекти, сприяючи розвитку демократії участі, фінансової прозорості та ефективному управлінню ресурсами територіальних громад.

У контексті зростання ролі громадян у формуванні бюджетних пріоритетів територіальних громад бюджет участі слід розглядати як практичний інструмент демократії участі на місцевому рівні. Він являє собою інституціоналізований процес, у межах якого мешканці безпосередньо визначають напрями використання частини коштів місцевого бюджету через подання, обговорення та голосування за проєкти. Ключовою особливістю бюджету участі є поєднання громадського діалогу, колективного вибору та спільної відповідальності за реалізацію ініціатив.

Механізм бюджету участі передбачає визначення громадянами пріоритетів муніципальних видатків, участь представників громади в обговоренні проєктів, консультаційну підтримку з боку органів місцевого самоврядування та проведення відкритого голосування. Важливим етапом є

реалізація відібраних проєктів, результати якої впливають на якість життя населення та рівень довіри до місцевої влади [177].

Водночас бюджет участі має не лише практичне, а й символічне значення. Для органів місцевого самоврядування він виступає інструментом зміцнення суспільної легітимності, формування іміджу відкритої та підзвітної влади й розвитку комунікації з громадою [210]. Його впровадження сприяє зростанню довіри до місцевої влади, залученню громадян до вирішення актуальних проблем територій та розвитку громадянського суспільства. Крім того, бюджет участі забезпечує перехід від патерналістської моделі управління до партнерської, заснованої на розподілі відповідальності між владою та громадою [99].

В Україні бюджет участі почав активно впроваджуватися з 2015 року, зокрема у Чернігові, Черкасах і Полтаві. Попри незначні початкові обсяги фінансування, цей механізм продемонстрував значну зацікавленість громадян та високий рівень поданих проєктів. Надалі практика поширилася на більшість великих міст України й була адаптована до місцевих умов. Станом на сьогодні бюджет участі функціонує більш ніж у сорока п’яти містах, що свідчить про його інституційну життєздатність.

Особливістю української моделі є різноманітність підходів до організації участі. У деяких громадах встановлено нижчий віковий ценз для учасників, що сприяє залученню молоді до бюджетного процесу, тоді як в інших участь обмежується повнолітніми мешканцями [19]. Окремі міста запроваджують обов’язкові публічні обговорення проєктів або визначають пріоритетні сфери подання ініціатив, узгоджуючи їх зі стратегією розвитку громади. Важливу роль також відіграє консультаційна підтримка авторів проєктів з боку виконавчих органів місцевих рад, що підвищує якість проєктної документації та обґрунтованість бюджетних розрахунків [18].

Разом із тим наявність громад, де бюджет участі функціонує формально або взагалі не впроваджений, свідчить про збереження управлінських та інституційних бар’єрів [13]. Це зумовлює необхідність

удосконалення нормативного забезпечення, розвитку управлінських компетенцій і поширення кращих практик громадської участі. У сучасних умовах бюджет участі поступово перетворюється з окремої муніципальної ініціативи на важливий елемент підвищення ефективності використання місцевих бюджетів і розвитку демократичного врядування.

Таблиця 3.4.

Динаміка кількості поданих громадянами проєктів для фінансування з бюджетів участі сільських, селищних та міських територіальних громад в Україні у 2017–2025 рр.

од.

Регіон	Роки									Сер. темп приросту
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	
Вінницька	39	41	55	55	100		154	64	6	-25,6%
Волинська		79	33	56	117		49	53	67	-2,4%
Дніпропетровська		132	244	274	240	64	16	52	121	-1,2%
Донецька		25	20	67	175	19				-5,6%
Житомирська		94	28	21	20				12	-26%
Закарпатська		81	48	77	45			6	6	-21,7%
Запорізька		59	40	13	25					-18,4%
Івано-Франківська			66	27	132	124	129	112	150	+12,7%
Київська	17	157	117	115	152	11	23	41	27	+4%
Кіровоградська	48	59	85	57	64					+5,9%
Луганська		81	6	76	143	23				-18,7%
Львівська		67	80	44	74				23	-14,5%
Миколаївська		85	74	78	125			3	23	-14,7%
Одеська		24	45	16	17	46	3	30	18	-5,8%
Полтавська	189	409	532	112	234	41	25	36	32	-26,5%
Рівненська		4	45	31	75	60	16	12	17	+23,8%
Сумська			4	15	44					+231,7%*
Тернопільська		30	152	100	179		22	8	24	-3,2%
Харківська		64	94	96	169	1	19	75	62	-0,4%
Херсонська					5					0%*
Хмельницька		59	58	23	128		10	29	64	+1%
Черкаська			19	18	18			9	5	-17,5%
Чернівецька			10	6	10			6	8	-4,4%
Чернігівська			1	9			23	8	13	+49,7%

** Для Сумської та Херсонської областей показник має умовний характер через дуже короткий динамічний ряд і поодинокі спостереження; це доцільно зазначити у примітці до таблиці.*

Для оцінки реальної динаміки громадської активності у межах бюджетів участі доцільно проаналізувати зміну кількості поданих громадянами проєктів у територіальних громадах України в довгостроковому часовому розрізі. Кількість поданих проєктів є важливим індикатором не лише рівня залученості населення до бюджетного процесу, а й довіри до інструментів участі, інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та загального соціально-політичного контексту. Динаміку кількості проєктів, поданих для фінансування з бюджетів участі сільських, селищних та міських територіальних громад України у 2017–2025 рр., наведено в таблиці 3.4.

Для узагальненої оцінки інтенсивності змін кількості поданих проєктів у регіональному розрізі застосовується показник середнього темпу приросту, який дозволяє врахувати нерівномірність динаміки в окремі роки. Розрахунок здійснюється за формулою середньогеометричного темпу зростання:

$$T_{\text{сер}} = \left(\frac{Y_n}{Y_1}\right)^{\frac{1}{n-1}} - 1,$$

де:

Y_1 - кількість поданих проєктів у початковому році спостереження;

Y_n - кількість поданих проєктів у кінцевому році;

n - кількість років у динамічному ряді.

У зв’язку з переривчастістю статистичних даних у 2022-2023 рр., зумовленою повномасштабною війною, розрахунок середнього темпу приросту здійснюється за наявними роками спостереження, що є методологічно виправданим у кризових умовах.

Аналіз динаміки кількості поданих громадянами проєктів у межах бюджетів участі засвідчує наявність кількох чітко виражених етапів розвитку цього інструменту в Україні. У період 2017-2019 рр. у більшості регіонів спостерігається стабільне зростання кількості проєктних ініціатив, що

свідчить про етап інституційного становлення бюджету участі, активне інформування населення та накопичення позитивного досвіду взаємодії громадян з органами місцевого самоврядування.

2020-2021 рр. характеризуються піковими значеннями у низці регіонів, зокрема у Полтавській, Київській, Тернопільській, Харківській та Івано-Франківській областях. Це дозволяє зробити висновок, що бюджет участі на цьому етапі трансформувався з інноваційного інструменту в усталену практику локальної демократії, яка сприймалася громадянами як реальний канал впливу на розподіл бюджетних ресурсів.

Починаючи з 2022 року, внаслідок повномасштабного вторгнення, спостерігається різке скорочення кількості поданих проєктів у більшості регіонів або повне припинення відповідних програм. Це пояснюється об’єктивними чинниками воєнного часу: зміною бюджетних пріоритетів на користь безпеки та життєзабезпечення, міграцією населення, обмеженням інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та високим рівнем невизначеності.

Водночас дані 2023-2025 рр. свідчать про поступове відновлення практик бюджету участі в окремих регіонах, що можна інтерпретувати як прояв адаптації цього інструменту до нових умов. Відновлення подання проєктів, хоча й у значно менших обсягах, підтверджує збереження запиту суспільства на участь у бюджетному процесі навіть у кризових обставинах.

Таким чином, наведена динаміка підтверджує, що бюджет участі є чутливим до зовнішніх шоків інструментом, але водночас демонструє потенціал до трансформації. Саме ця обставина обґрунтовує доцільність переосмислення класичної моделі бюджету участі та переходу до концепції воєнного партисипативного бюджету, який має враховувати обмеженість ресурсів, пріоритетність критичних потреб і водночас зберігати механізми громадської участі як елемент демократичної стійкості громад.

Для поглиблення аналізу результативності функціонування бюджетів участі доцільно розглянути не лише динаміку громадської активності, а й

зміну фінансових обсягів ресурсів, що спрямовувалися на реалізацію проєктів, ініційованих громадянами. Обсяг виділених коштів є ключовим індикатором інституційної підтримки бюджету участі з боку органів місцевого самоврядування та відображає реальні бюджетні пріоритети громад у різні періоди соціально-економічного розвитку. Динаміку обсягу ресурсів, виділених з бюджетів участі сільських, селищних та міських територіальних громад України у 2017–2025 рр., наведено в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

Динаміка обсягу виділених ресурсів з бюджетів участі сільських, селищних та міських територіальних громад для фінансування поданих громадянами проєктів в Україні у 2017–2025 рр.

млн.грн.

Регіон	Роки									Сер. темп приросту
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
Вінницька	18,4	23,4	26,1	30,6	36,3		51,7	8,8	0,5	-40,3%
Волинська		11,9	7,5	12,9	20,9		14,9	12,8	13,5	+2,1%
Дніпропетровська		19,5	32,2	37,1	40,8	15,4	3,4	14,1	39,5	+10,6%
Донецька		3,1	2,9	8,6	22,9	8,8				+29,8%
Житомирська		73,7	2,3	56,4	4,2				0,6	-70,0%
Закарпатська		14,2	17,1	35,2	20,1			0,5	1,2	-39,0%
Запорізька		14,9	3,5	5,1	8,4					-17,4%
Івано-Франківська			22,7	9,9	32,7	10,1	88,8	80,9	105,7	+29,2%
Київська	1,9	43,8	51,9	58,5	59,5	2,5	4,5	9,9	10,9	+24,4%
Кіровоградська	14,0	12,1	27,8	14,8	11,9					-4,0%
Луганська		17,9	0,5	27,9	41,9	3,4				-34,0%
Львівська		4,5	8,2	3,8	10,2				4,6	+0,6%
Миколаївська		25,0	34,3	42,2	80,9			0,2	6,2	-24,3%
Одеська		2,3	11,7	4,2		14,3	1,5	3,0	5,3	+14,9%
Полтавська	17,6	125,2	213,6	50,9	78,3	3,9	3,8	4,5	4,3	-16,2%
Рівненська		0,2	3,6	3,6	11,8	3,5	3,4	2,4	3,5	+50,5%
Сумська			0,3	5,7	9,3					+456,8%*
Тернопільська		2,3	63,1	68,3	75,8		28,2	1,9	60,9	+72,6%
Харківська		6,5	8,1	8,3	17,1	0,05	1,7	26,5	5,4	-2,6%
Херсонська					0,07					-
Хмельницька		4,1	5,2	9,5	19,9		1,6	8,7	19,6	+29,8%
Черкаська			3,9	2,8	3,3			3,6	2,0	-15,4%
Чернівецька			0,5	0,3	0,5			0,4	0,6	+3,7%
Чернігівська			0,1	7,1			8,3	1,0	2,1	+114,1%

** Показник має умовний характер через низьку базу порівняння та короткий динамічний ряд.*

Аналіз динаміки обсягів фінансування бюджетів участі у регіональному розрізі дозволяє зробити низку принципово важливих висновків щодо еволюції цього інструменту в Україні. У докризовий період (2017–2025 рр.) у більшості регіонів спостерігалася тенденція до поступового нарощування фінансових ресурсів, що спрямовувалися на реалізацію громадських ініціатив. Це свідчить про зростання інституційної довіри до бюджету участі як механізму підвищення ефективності використання місцевих фінансів.

Водночас початок повномасштабної війни зумовив різку зміну бюджетних пріоритетів. У значній частині регіонів обсяги фінансування бюджетів участі суттєво скоротилися або були тимчасово згорнуті, що відобразило об’єктивну необхідність переорієнтації ресурсів на першочергові потреби безпеки, оборони та життєзабезпечення населення. Негативні середні темпи приросту у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Луганській, Миколаївській та Полтавській областях відображають саме цю структурну трансформацію бюджетної політики.

Разом із тим у низці регіонів спостерігаються позитивні середні темпи приросту фінансування, зокрема в Івано-Франківській, Київській, Тернопільській, Рівненській та Чернігівській областях. Такі результати свідчать не стільки про відсутність кризових явищ, скільки про здатність окремих громад адаптувати інструменти бюджету участі до нових умов. У цих регіонах бюджет участі поступово трансформується з інструменту розвитку в механізм підтримки соціальної стійкості та локального відновлення.

Порівняння динаміки кількості поданих проєктів (табл. 3.4) та обсягів їх фінансування (табл. 3.5) дозволяє дійти висновку про зростаючу селективність бюджетів участі у воєнний період. За зменшення загальної кількості ініціатив зберігається або навіть зростає середній обсяг фінансування окремих проєктів, що свідчить про концентрацію ресурсів на обмеженій кількості стратегічно важливих напрямів [191].

Таким чином, результати аналізу підтверджують, що класична модель бюджету участі в умовах воєнного стану зазнає суттєвих трансформацій. Це створює об’єктивні передумови для формування концепції воєнного партисипативного бюджету як адаптованого інструменту управління місцевими фінансами, який поєднує принципи громадської участі з вимогами кризового управління, бюджетної дисципліни та пріоритетності фінансування критично важливих потреб територіальних громад.

У сучасних умовах доцільно виокремити адаптовану до кризових обставин модель бюджету участі — воєнний партисипативний бюджет. Його наукова новизна полягає у перенесенні класичної моделі партисипативного бюджетування, орієнтованої переважно на розвиткові проєкти мирного часу, у площину воєнної економіки та кризового управління місцевими фінансами. У такій моделі пріоритетами стають безпека, стійкість громад і підтримка обороноздатності держави.

Воєнний партисипативний бюджет пропонується визначати як інституціоналізований механізм участі громадян або окремих цільових груп у розподілі частини коштів місцевого бюджету в умовах воєнного стану. Його особливостями є: спрямованість на потреби оборони, безпеки та цивільного захисту; скорочений цикл ухвалення рішень; посилені процедури контролю та верифікації; спеціальні правила прозорості з урахуванням обмежень воєнного часу. На відміну від класичного бюджету участі, воєнна модель передбачає пріоритетне фінансування проєктів, пов’язаних із підтримкою критичної інфраструктури, цивільного захисту, допомоги військовим, ветеранам і постраждалому населенню.

У межах такого підходу частина ресурсів може бути спрямована на підтримку Збройних Сил України та безпекових потреб громади. Йдеться про фінансування проєктів у сфері енергозабезпечення, облаштування укриттів, систем оповіщення, підтримки медичних і реабілітаційних ініціатив, заходів кібербезпеки тощо. Водночас реалізація таких проєктів має відповідати

чинному законодавству та бюджетним повноваженням органів місцевого самоврядування.

Особливого значення набуває питання організації участі у воєнному партисипативному бюджеті. Поряд із відкритою моделлю участі всіх мешканців громади можуть застосовуватися спеціалізовані формати: окремі напрями для оборонних проєктів за участю військових і волонтерських організацій; моделі обмеженої участі для військовослужбовців, ветеранів та їхніх сімей; або змішані моделі із квотуванням проєктів безпекового спрямування. Це дозволяє забезпечити концентрацію ресурсів на критично важливих потребах без втрати керованості бюджетного процесу.

Водночас воєнний партисипативний бюджет має супроводжуватися посиленими процедурами контролю: перевіркою проєктів, обґрунтуванням кошторисів, оцінкою ризиків та публічним моніторингом реалізації. У результаті такий підхід перетворює бюджет участі на інструмент підвищення стійкості громади, який поєднує демократичну участь із концентрацією ресурсів на пріоритетних напрямах розвитку та безпеки.

Бюджет участі реалізується на регулярній основі відповідно до затверджених процедур і передбачає кілька взаємопов’язаних етапів [193]. Початковим етапом є ухвалення рішення про його впровадження та визначення основних правил, принципів і обсягів фінансування. Далі розробляється положення про бюджет участі, яке регламентує порядок подання, оцінки, голосування та реалізації проєктів.

Важливим складником є інформаційно-освітня кампанія, спрямована на інформування мешканців про умови участі та підвищення їхньої проєктної грамотності. Після цього громадяни подають проєкти, які проходять експертну перевірку на відповідність законодавчим, технічним і фінансовим вимогам. Наступним етапом є голосування за проєкти, що може проводитися в онлайн- або офлайн-форматі залежно від особливостей громади [40].

Таким чином, бюджет участі, а особливо його адаптована воєнна форма, виступає не лише механізмом громадської участі, а й інструментом

підвищення ефективності використання бюджетних коштів, зміцнення суспільної довіри та забезпечення стійкості територіальних громад в умовах кризових викликів.

За результатами голосування визначаються проєкти-переможці, які фінансуються з місцевого бюджету. Подальшими етапами є моніторинг реалізації та оцінка ефективності проєктів, що дозволяє аналізувати результативність використання бюджетних коштів і вплив ініціатив на розвиток громади [193]. Саме ці механізми забезпечують підзвітність влади та підтримують довіру громадян до інструментів участі.

Положення про бюджет участі зазвичай розробляються органами місцевого самоврядування та передбачають можливість подання соціальних, освітніх, культурних, екологічних та інфраструктурних проєктів. Залежно від обсягу фінансування можуть визначатися окремі категорії малих і великих проєктів, а також запроваджуватися квоти для комунальних установ з метою забезпечення справедливої конкуренції [20].

Практика свідчить, що бюджет участі найбільш активно функціонує у західних регіонах України. Показовим є приклад Івано-Франківська, де у 2024 році на конкурс було подано 112 проєктів загальною вартістю понад 80 млн грн, а участь у голосуванні взяли понад 53 тис. мешканців. За результатами конкурсу визначено 39 проєктів-переможців [205]. Це свідчить про високий рівень громадської активності навіть в умовах воєнного стану.

Водночас у багатьох громадах механізми бюджету участі були частково або повністю призупинені через наслідки війни. Зокрема, у Сумах остання офіційна інформація про реалізацію бюджету участі датується 2021 роком [17]. Така ситуація підтверджує необхідність адаптації партисипативних механізмів до умов воєнного часу.

Повномасштабна війна посилила асиметрії у функціонуванні місцевих бюджетів і можливостях громад підтримувати інструменти участі. Порівняльний аналіз демонструє суттєві відмінності між прифронтовими та тиловими громадами. Харків, який перебуває під постійним безпековим

тиском, фактично перейшов до моделі «виживання» муніципальних фінансів: скорочення доходів і переорієнтація видатків на критичні потреби призвели до згортання практики бюджету участі, попри формальне продовження відповідної програми до 2025 року. У бюджеті 2024 року фінансування таких активностей не передбачалося.

Львів, попри відносно стабільніші умови функціонування, також тимчасово призупинив прийом проєктів бюджету участі, пояснюючи це режимом воєнного стану та необхідністю обмеження непершочергових видатків. Це свідчить про те, що навіть у тилових громадах збереження партисипативних механізмів залежить не лише від фінансових можливостей, а й від політичної волі та готовності адаптувати процедури до кризових умов.

Натомість Івано-Франківськ продемонстрував приклад адаптивного розвитку бюджету участі в умовах війни. Після початкового скорочення активності місто відновило програму та переорієнтувало частину проєктів на потреби безпеки й підтримки Збройних Сил України. Таким чином, бюджет участі трансформувався з інструменту розвитку міського середовища у механізм забезпечення стійкості громади та мобілізації локальних ресурсів.

Отже, досвід українських міст показує, що ефективність бюджету участі у воєнний період визначається не лише рівнем безпеки громади, а насамперед інституційною адаптивністю, політичною відповідальністю та активністю громадянського суспільства. Саме тому концепція воєнного партисипативного бюджетування може розглядатися як перспективний напрям розвитку місцевих фінансів та інструмент підтримання довіри й підзвітності влади в умовах кризових викликів [229].

Водночас застосування бюджету участі в умовах воєнного стану супроводжується низкою суттєвих ризиків і обмежень, які потребують наукового осмислення та адаптації цього інструменту до надзвичайних умов функціонування територіальних громад. До таких ризиків належать обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів, пріоритетність видатків на безпеку та оборону, зниження інституційної спроможності

органів місцевого самоврядування, а також нерівномірна участь населення, зумовлена внутрішнім переміщенням, мобілізацією та загальним зростанням соціальної вразливості громадян. За цих умов класична модель бюджету участі, орієнтована переважно на розвиткові та інфраструктурні проєкти мирного часу, втрачає частину своєї ефективності та потребує суттєвого переосмислення. Саме тому доцільним є запровадження концепції воєнного партисипативного бюджету як адаптованої форми громадської участі у бюджетному процесі, що поєднує принципи прозорості та інклюзивності з вимогами оперативності, безпеки й концентрації ресурсів на критично важливих потребах громади. На прикладі України воєнний партисипативний бюджет може розглядатися як інноваційний інструмент кризового управління місцевими фінансами, спрямований не лише на підтримку базових функцій життєзабезпечення, а й на збереження демократичної взаємодії між владою та громадянським суспільством навіть у надзвичайних умовах, що створює підґрунтя для формування нового наукового підходу до участі громадян у бюджетному процесі в період воєнних трансформацій.

Отже, проведений у межах підрозділу аналіз засвідчує, що бюджет участі в сучасних умовах перестає бути виключно інструментом локальної демократії мирного часу й набуває якісно нових функціональних характеристик у контексті воєнних трансформацій місцевих фінансів. Повномасштабна війна не лише загострила проблему ефективності та цільового використання обмежених бюджетних ресурсів, а й поставила під сумнів спроможність класичних партисипативних механізмів відповідати на виклики безпеки, стійкості та швидкого відновлення громад. Разом із тим емпіричні результати та порівняльний аналіз практик окремих українських міст доводять, що відмова від громадської участі у бюджетному процесі не є єдиним або оптимальним шляхом реагування на кризу, а навпаки - за належної інституційної адаптації партисипативні інструменти можуть бути інтегровані в систему воєнного управління.

У підрозділі обґрунтовано, що ключовою умовою збереження результативності бюджету участі в умовах воєнного стану є його змістовна та процедурна трансформація, яка передбачає зміну пріоритетів фінансування, посилення цільової спрямованості видатків, скорочення управлінських циклів та підвищення ролі контролю й відповідальності. Саме в цьому контексті введення та наукове обґрунтування поняття воєнного партисипативного бюджету дозволяє концептуально поєднати принципи демократичної участі з логікою кризового бюджетування, орієнтованого на потреби оборони, цивільного захисту, соціальної стійкості та підтримки Збройних Сил України. Запропонований підхід розширює традиційне розуміння бюджету участі, трансформуючи його з інструменту розвитку міського середовища у механізм мобілізації локальних ресурсів і суспільної довіри в умовах екзистенційної загрози.

Важливим науковим результатом є також доведення доцільності диференційованих моделей участі у воєнному партисипативному бюджеті, зокрема можливості запровадження спеціальних контурів або квот, орієнтованих на військовослужбовців, ветеранів та безпекові спільноти, що дозволяє більш точно узгоджувати бюджетні рішення з реальними потребами воєнного часу. Такий підхід не заперечує принципів інклюзивності, а навпаки - адаптує їх до умов, у яких суспільна справедливість проявляється через пріоритетне забезпечення обороноздатності та захисту життя. Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що воєнний партисипативний бюджет є не тимчасовим компромісом, а перспективним напрямом еволюції місцевих фінансів, здатним одночасно підвищити результативність використання бюджетних коштів і зберегти демократичну природу управління територіальними громадами в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Висновки до розділу 3

1. У розділі обґрунтовано, що в умовах воєнного стану проблематика функціонування місцевих бюджетів в Україні виходить за межі суто фіскальних обмежень і набуває виразного інституційного виміру. Обмеження ресурсної бази, зниження рівня бюджетної прозорості та скорочення формальних механізмів участі актуалізують потребу пошуку альтернативних інструментів підвищення легітимності та результативності бюджетних рішень на місцевому рівні. За таких умов ключовим чинником стійкості місцевих фінансів стає не лише обсяг доходів, а й здатність інституцій забезпечувати довіру, підзвітність і суспільне сприйняття бюджетної політики.

2. Доведено, що розвиток громадянського суспільства та залучення соціальних інститутів до бюджетного процесу формують додатковий інституційний ресурс місцевих бюджетів. Інститути громадянського суспільства, волонтерські, благодійні, релігійні організації та інші соціальні структури в умовах війни виконують компенсаторну функцію щодо обмежених можливостей публічної влади, сприяючи мобілізації ресурсів, підвищенню адресності видатків і зміцненню суспільної довіри. Високий рівень довіри до цих інститутів трансформується у фінансово-економічний ефект через зростання готовності громадян до співучасті, співфінансування та підтримки бюджетних пріоритетів.

3. Встановлено, що інституційне залучення соціальних інститутів до управління місцевими бюджетами має значний потенціал, однак супроводжується низкою системних ризиків. Серед них ключовими є загроза розмивання відповідальності між суб’єктами бюджетного процесу, нерівна репрезентативність участі, формування паралельних фінансових потоків, підвищені корупційні та безпекові ризики в умовах воєнного стану. Це обґрунтовує необхідність переходу від неформальних або ситуативних форм

співпраці до інституційно закріплених моделей участі з чітко визначеними правилами, процедурами та механізмами контролю.

4. Аналіз зарубіжного досвіду партисипативного бюджетування засвідчив, що цей інструмент еволюціонував від локальної політичної інновації до глобально поширеного механізму демократичної легітимації бюджетних рішень. Водночас ефективність партисипативного бюджетування визначається не самим фактом участі громадян, а якістю інституційного дизайну процедур, зрозумілістю механізмів голосування та агрегування рішень, а також здатністю адаптувати інструмент до національного та локального контексту. Масштабування партисипативного бюджетування неминуче змінює баланс між інклюзивністю та управлінською ефективністю, що потребує чіткого нормативного й організаційного забезпечення.

5. Дослідження практики бюджету участі в Україні показало його високу чутливість до зовнішніх шоків, зокрема до повномасштабної війни. Скорочення кількості проєктів і обсягів фінансування у більшості регіонів після 2022 року свідчить про переорієнтацію бюджетних пріоритетів на критичні потреби безпеки та життєзабезпечення. Водночас відновлення та адаптація бюджету участі в окремих громадах підтверджують збереження суспільного запиту на участь навіть у кризових умовах і демонструють потенціал трансформації цього інструменту.

6. Обґрунтовано доцільність концептуалізації воєнного партисипативного бюджету як адаптованої форми громадської участі у бюджетному процесі в умовах воєнного стану. Його наукова новизна полягає у поєднанні принципів демократичної участі з логікою кризового бюджетування, орієнтованого на оборону, безпеку, цивільний захист і соціальну стійкість громад. Запропонований підхід дозволяє зберегти механізми участі, водночас концентруючи обмежені ресурси на пріоритетних напрямах та підвищуючи легітимність бюджетних рішень.

7. Доведено, що ефективна реалізація воєнного партисипативного бюджету потребує диференційованих моделей участі, посилених процедур

верифікації та контролю, а також балансування між прозорістю й безпековими обмеженнями. За умови інституційного оформлення така модель здатна перетворити суспільну довіру на стабільний ресурс розвитку місцевих фінансів, забезпечити результативніше використання бюджетних коштів і підтримати демократичну взаємодію між владою та громадянським суспільством у період війни та післявоєнного відновлення.

Результати розділу висвітлено в [9, 10, 13, 16, 128].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено актуальне науково-практичне завдання, що полягає у поглибленні теоретико-методичних засад дослідження місцевих бюджетів як фінансової основи місцевого самоврядування, здійсненні порівняльної оцінки планування та виконання бюджетів міст обласного значення Західного регіону України (м. Львів і м. Івано-Франківськ) у 2017-2024 роках, а також обґрунтуванні підходів до підвищення бюджетної стійкості й результативності використання міських фінансів в умовах воєнного стану. Одержані результати підтверджують досягнення мети та виконання поставлених завдань, що дозволяє сформулювати такі узагальнені висновки та пропозиції.

1. Узагальнення теоретичних підходів до сутності місцевих бюджетів дозволило обґрунтувати їх трактування як багатовимірної категорії, що одночасно виступає правовим актом, фінансовим планом і економічною категорією; це забезпечує цілісність аналізу бюджетної системи на місцевому рівні та формує підґрунтя для оцінювання фінансової автономії територіальних громад.

2. Доведено, що фінансова спроможність місцевих бюджетів визначається не лише номінальними обсягами ресурсів, а передусім структурою доходів, якістю дохідної бази, результативністю видатків та параметрами міжбюджетних відносин; саме ця комбінація чинників формує здатність громад підтримувати сталий розвиток і виконувати делеговані та власні повноваження.

3. За результатами емпіричного аналізу доходів бюджетів м. Львова та м. Івано-Франківська встановлено загальну тенденцію зростання номінальних надходжень у досліджуваному періоді за наявності неоднакової

інтенсивності приростів і відмінностей у структурі ресурсів, що відображає різний масштаб економічної бази та фіскального потенціалу міст.

4. Виявлено, що в обох містах провідним джерелом бюджетних ресурсів є податкові надходження, а ключову роль у їх формуванні відіграє податок на доходи фізичних осіб, що підтверджує визначальність ринку праці та локальної ділової активності для бюджетної стійкості органів місцевого самоврядування.

5. Обґрунтовано, що зростання ролі міжбюджетних трансфертів у періоди економічної нестабільності та воєнних викликів виконує стабілізаційну функцію (забезпечення мінімально необхідного фінансування зобов'язань), але одночасно підвищує залежність місцевих бюджетів від державної підтримки, формуючи ризики довгострокової фінансової самостійності та вразливість до змін державної бюджетної політики.

6. Оцінка видаткової частини міських бюджетів засвідчила, що бюджетна політика на рівні міст у досліджуваний період характеризувалася необхідністю поєднання соціально-орієнтованих зобов'язань із підтримкою життєзабезпечення та відновлювальних функцій, а в умовах воєнного стану - посиленням адаптивності видаткових пріоритетів (перерозподіл на користь нагальних потреб населення, стійкості міської інфраструктури та гуманітарних завдань).

7. Підсумки аналізу бюджетної стійкості в умовах війни дозволили зробити висновок про диференційований характер впливу воєнних чинників на місцеві бюджети: результати залежать від економічного потенціалу території, просторового чинника (ступінь близькості до зони бойових дій) та ефективності механізмів бюджетної адаптації.

8. Встановлено, що м. Львів у воєнний період демонструє модель бюджетної адаптації «тилового» міста, яка поєднує збереження дохідної спроможності з активним переналаштуванням видатків на підтримку соціальної, гуманітарної та економічної стабільності, що відображає

здатність бюджету не лише виконувати базові функції, а й брати додаткове навантаження в умовах міграційного та гуманітарного тиску.

9. У межах розділу, присвяченого проблематиці та шляхам удосконалення виконання місцевих бюджетів, обґрунтовано, що у воєнних умовах стійкість місцевих фінансів набуває інституційного виміру: критичними стають довіра, підзвітність, прозорість і здатність залучати суспільні ресурси та механізми участі, що доповнює суто фіскальні чинники бюджетної спроможності.

10. Доведено, що розвиток громадянського суспільства та залучення соціальних інститутів до бюджетного процесу формують додатковий ресурс бюджетної стійкості через мобілізацію підтримки, підвищення адресності видатків і зміцнення легітимності бюджетних рішень; у цьому контексті партисипативні інструменти можуть бути адаптовані до воєнних умов не як декоративний механізм, а як чинник ефективнішого розподілу дефіцитних ресурсів.

11. Запропоновано розглядати бюджет участі як інструмент підвищення результативності використання міських бюджетів і збереження демократичної природи управління в умовах війни та післявоєнного відновлення, з можливістю запровадження диференційованих моделей участі (спеціальних контурів/квот за пріоритетами безпеки та соціального захисту), що дозволяє узгоджувати бюджетні рішення з реальними потребами воєнного часу.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання органами місцевого самоврядування для (а) удосконалення підходів до нарощування власної дохідної бази та зниження надмірної трансфертної залежності; (б) підвищення збалансованості бюджетів у частині «доходи–видатки» та посилення фінансової стійкості; (в) обґрунтування адаптивних механізмів бюджетного управління у кризових умовах і застосування партисипативних практик як інституційного чинника бюджетної результативності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій Н. В. Стан і проблеми міжбюджетних відносин в Україні. Наукові праці НДФІ. 2018. № 4 (45). С. 23–35

2. Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 3-тє вид., випр. – К.: Знання, 2006. – 623с.

3. Баранник Л. Б. Місцеве оподаткування в Україні: еволюція та перспективи розвитку : [монографія] / Л. Б. Баранник. – Дніпропетровськ, 2015. – С. 216-217.

4. Беспалов М. О. Міжбюджетні відносини в Україні в умовах децентралізації. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 21-22. С. 97–100.

5. Благун І.Г. Бюджетне фінансування соціальних видатків в умовах макрофінансової нестабільності національної економіки //Розвиток економіки України: трансформації та інновації: монографія : у 2 т. / І.Г. Благун, В.І. Кіт, І.С. Козій ; за заг. ред. О.Л. Гальцової.– Запоріжжя : Гельветика, 2017. – Т.1. – С. 100–115.

6. Брокгауз Г.А. Енциклопедичний словник: у т. Т. 21а / Г. А. Брокгауз, М. А. Ефрон. — СПб., 1901. — С. 39.

7. Буртняк І. В., Ходан М. А Оцінка впливу повномасштабного вторгнення на соціальні видатки бюджету м. Львів. Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці. Матеріали IX Міжнародної науково-методичної конференції. Чернівці, Чернівці, Україна. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2025. С. 168–169.

8. Буртняк І. В., Ходан М. А. Економетричне моделювання та прогнозування місцевих бюджетів в умовах війни. Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем. Матеріали XVI міжнародної

науково-практичної конференції 22-23 квітня 2025 р.. ХНЕУ ім. С. Кузнеця : Мультимедійне наук. електрон. видання, 2025.

9. Буртняк І.В., Ходан М.А., “Виклики партисипативного бюджетування: комплексний огляд”, с.301-308, № 8(38) (2023): Наукові перспективи. doi: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8(38)-301-308

10. Буртняк І.В., Ходан М.А., “Партисипативне бюджетування в умовах війни: реальність та виклики”, с.511-519, № 11(53) (2024): Наукові перспективи. doi: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53)-511-519

11. Буртняк І.В., Ходан М.А., Місцеві бюджети в умовах військового стану// Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід. Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції Форум молодих економістів-кібернетиків 22-23 листопада 2024

12. Буртняк І.В., Ходан М.А., Особливості економетричного моделювання місцевих бюджетів. / М.А. Ходан, І. В. Буртняк // Матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференці «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем. 6-7 квітня 2023 р.» – Мультимедійне наук. електрон. вид. – Братислава – Харків, ВШЕМ – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2023.

13. Буртняк І.В., Ходан М.А., Партисипативне бюджетування в умовах війни/ І. В. Буртняк. М.А. Ходан / Матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих економістів-кібернетиків «Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід» (Львів). 24-25 листопада 2023 р. – С. 41-42.

14. Буртняк І.В., Ходан М.А., Functioning of local budgets of Ukraine during the war: resilience, adaptation, and the role of public participation// Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід. Матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції Форум молодих економістів-кібернетиків 21-22 листопада 2025

15. Буртняк, І., & Ходан, М. (2025). Бюджетна стійкість та адаптація міських фінансів у період війни: аналіз Львова та Харкова. Економіка та суспільство, (79). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-61

16. Буртняк, І., & Ходан, М. (2025). Місцеві бюджети у воєнний час: можливості співпраці держави та соціальних інститутів. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, 348(6), 363-369. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-348-6-53

17. Бюджет участі | громадський проект суми. Громадський Проект. URL: https://pb.smr.gov.ua/

18. Бюджет участі в містах України: регіональний розріз. Громадський Простір. URL: https://www.prostir.ua/?news=byudzhet-uchasti-v-mistah-ukrajiny-rehionalnyjrozriz.

19. Бюджет участі в містах України: регіональний розріз. Ресурсний центр ГУРТ. URL: https://gurt.org.ua/articles/42964/

20. Бюджет участі: суть та особливості використання цього інструменту участі | Громадський Простір. Громадський Простір | Усе для третього сектору в одному порталі. URL: https://www.prostir.ua/?library=byudzhet-uchasti-sut-taosoblyvosti-vykorystannya-tsoho-instrumentu-uchasti

21. Бюджетна сис-ма : підручн. / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О.П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, 201. – 624с.

22. Бюджетна система : підручник / за ред. С.І. Юрія, В.Г. Дем'янишина, О.П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 624 с.

23. Бюджетна система. Навч. посіб. /Н.І. Климаш, К.В. Багацька, Н.І. Дем'яненко та ін. за заг. ред. Т.А. Говорушко. – Львів «Магнолія 2006», 2014. – 296 с. ISBN

24. Бюджетний Кодекс України від 08.09.2016 №1509-VIII / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17

25. Василик О. Д. Бюджетна система України : підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 544 с.

26. Василик О.Д. Бюджетна система України : підручник / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – Київ : Центр навч. літ., 2004. – 544 с.

27. Васильєва М. В. Місцеві бюджети в сучасних умовах / М. В. Васильєва. - М. : Фінанси і статистика, 1987. — 268 с.

28. Веблен Торстейн. Теорія ділового підприємства / Торстейн Веблен ; пер. з англ. М. Я. Каждана ; наук. ред. пер. В. Г. Гребенников. — 2007. — 287 с.

29. Вінницька О. Бюджет участі як ефективний інструмент взаємодії місцевої влади та громадськості. Інституційний репозитарій Миколаївського НАУ. Миколаїв : Інституційний репозитарій Миколаївського НАУ, 2023. С. 189–191.

30. Власюк Н.І. Оцінювання фіскальної ефективності місцевого оподаткування // Науковий вісник НЛТУ України. 2016. Вип. 26. С. 68-73.

31. Вовна, Н. Наукова парадигма доходів місцевих бюджетів [Текст] / Наталія Вовна // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 2. – С. 49-62.

32. Воронцова А.В. Партисипативне бюджетування як альтернативне джерело фінансового забезпечення соціально-культурної сфери / А.В. Воронцов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://banking.uabs.sumdu.edu.ua/images/department/banking/konferencii/2016/zbirnyk_mater_2016.pdf

33. Гандзюк В., Самарічева Т. Вплив мідбюджентих трансфертів на забезпечення фінансової рівноваги та розвитку територіальних громад. «Розвиток фінансово-кредитних систем: виклики сьогодення», Умань, Україна, Уманський національний унівреситет. Умань, 2025. С. 42–44.

34. Гапонюк М.А., Яцюта В.П., Буряченко А.Є., Славкова А.А. Місцеві фінанси: навч.метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни. — К.: КНЕУ, 2002.

35. Глухова В.І., Кравченко Ю.М. Міжбюджетні трансферти як формабюджетного регулювання. Економіка і регіон. 2014. No 4. С. 80-84.

36. Глущенко Ю. Розвиток міжбюджетних відносин як основи ресурсного забезпечення розвитку територій. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2012. № 4. С. 178–184.

37. Голишевська Л. В., Єльцова К. Д. Міжбюджетні відносини та напрямки їх вдосконалення. URL: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2010/Economics/62491.doc.htm (дата звернення: 13.08.2023)

38. Гончаров С.М., Кушнір Н.Б. Тлумачний словник економіста / С.М. Тимошенко. Рівне: НУВГП, 2008. 264 с.

39. Громадський бюджет (бюджет участі): що це таке і яка користь громаді від його впровадження - LDN. LDN - Мережа правового розвитку. URL: https://ldn.org.ua/consultations/hromads-kyy-biudzhet-biudzhet-uchasti-shchotse-take-i-iaka-koryst-hromadi-vid-yoho-vprovadzhennia/.

40. Гуржій О. В. Механізми формування та удосконалення місцевих бюджетів в умовах становлення громадянського суспільства / О. В. Гуржій // Публічне управління та митне адміністрування. - 2021. - № 1(28). – С. 73 – 86

41. Давиденко Н., Сидоренко Д. Прозорість бюджетних операцій в Україні та її забезпечення в умовах війни. Фінанси України. 2025. Т. 3 : Бюджетна політика. С. 92–110. DOI: https://doi.org/10.33763/finukr2025.03.092.

42. Данілов О.Д. Фінанси у запитаннях і відповідях : навчальний посібник / О. Д. Данілов, Д. М. Серебрянський - 2-ге вид., перероб., та доп. – К.: КНТ, 2008. – 528 с.

43. Данілов О.Д., Паєнтко Т.В. Проблеми справляння акцизного збору та шляхи їх усунення / Фінанси України. – 2011. – №5. – С.58

44. Державне управління в Україні. Оцінювання на відповідність Принципам державного управління / ОЕСР. Київ : OECD, 2023. 219 с. DOI: https://doi.org/10.1787/b0dd70ef-uk.

45. Демарчук А., Міщенко Д. Складові оптимізації державного бюджету. УКРАЇНА НА ШЛЯХУ СОЦІАЛЬНО - ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: НАУКОВИЙ ПОГЛЯД МОЛОДІ, Дніпропетровськ, Україна, 25 квіт. 2014. Дніпропетровськ : ДДФА, 2014. С. 70–72. ISBN 978-966-8866-97-5.

46. Європейська хартія місцевого самоврядування. Ратифікована Законом України № 452/97 – ВР від 15.07.97. – К.: Міністерство закордонних справ України, 1997. – 10 с.

47. Єфремова І. І. Місцеві бюджети та бюджети місцевого самоврядування: проблеми правового визначення / І. І. Єфремова // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 157–161 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009- 1/09eiippv.pdf

48. Заїчко І. В. Роль бюджетної політики у забезпеченні фінансової незалежності органів місцевого самоврядування / І. В. Заїчко // Наукові праці НДФІ. - 2010. - Вип. 1. - С. 47-55. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2010_1_7.

49. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” : від 21.05.1997 р., № 280/97-ВР // ВВР України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

50. Закон України “Про місцеві державні адміністрації” : від 09.04.1999р., № 586-XIV // ВВР України. – 1999. – № 20-21. – Ст. 190.

51. І. М. Сотник, Я. О. Ус. Бюджет участі: досвід застосування та перспективи вдосконалення в містах України. Mechanism of economic regulation. 2018. № 1. С. 32.

52. Івано-Франківська міська рада. (2018). Звіт про виконання міського бюджету за 9 місяців 2018 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520989

53. Івано-Франківська міська рада. (2018). Звіт про виконання міського бюджету за І квартал 2018 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520981

54. Івано-Франківська міська рада. (2018). Звіт про виконання міського бюджету за І півріччя 2018 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520987

55. Івано-Франківська міська рада. (2018). Звіт про виконання міського бюджету по видатках за 1 квартал 2018 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520894

56. Івано-Франківська міська рада. (2018). Звіт про виконання міського бюджету по видатках за 1 півріччя 2018 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520906

57. Івано-Франківська міська рада. (2018). Звіт про виконання міського бюджету по видатках за 9 місяців 2018 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520912

58. Івано-Франківська міська рада. (2019). Звіт про виконання міського бюджету за 2018 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520997

59. Івано-Франківська міська рада. (2019). Звіт про виконання міського бюджету по видатках за 2018 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520920

60. Івано-Франківська міська рада. (2020). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської об'єднаної територіальної громади за 9 місяців 2020 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18521008

61. Івано-Франківська міська рада. (2020). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської об'єднаної територіальної громади за І квартал 2020 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520999

62. Івано-Франківська міська рада. (2020). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської об'єднаної територіальної громади за І півріччя 2020 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18521003

63. Івано-Франківська міська рада. (2020). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської обєднаної територіальної громади по видатках за 9 місяців 2020 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520939

64. Івано-Франківська міська рада. (2020). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської обєднаної територіальної громади по видатках за I квартал 2020 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520925

65. Івано-Франківська міська рада. (2020). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської обєднаної територіальної громади по видатках за I півріччя 2020 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520930

66. Івано-Франківська міська рада. (2021). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської об'єднаної територіальної громади за 2020 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18521010

67. Івано-Франківська міська рада. (2021). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської обєднаної територіальної громади по видатках за 2020 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520944

68. Івано-Франківська міська рада. (2022). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської об'єднаної територіальної громади за 9 місяців 2022 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18521020

69. Івано-Франківська міська рада. (2022). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської об'єднаної територіальної громади за I квартал 2022 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18521016

70. Івано-Франківська міська рада. (2022). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської обєднаної територіальної громади по видатках за 9 місяців 2022 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520955

71. Івано-Франківська міська рада. (2022). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської обєднаної територіальної громади по видатках за I квартал 2022 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520949

72. Івано-Франківська міська рада. (2023). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської об'єднаної територіальної громади за 2022 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18521024

73. Івано-Франківська міська рада. (2023). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської обєднаної територіальної громади по видатках за 2022 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520962

74. Івано-Франківська міська рада. (2024). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської об'єднаної територіальної громади за 9 місяців 2024 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18521037

75. Івано-Франківська міська рада. (2024). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської об'єднаної територіальної громади за I півріччя 2024 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18521032

76. Івано-Франківська міська рада. (2024). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської обєднаної територіальної громади по видатках за 9 місяців 2024 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520969

77. Івано-Франківська міська рада. (2024). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської обєднаної територіальної громади по видатках за I квартал 2024 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520964

78. Івано-Франківська міська рада. (2024). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської обєднаної територіальної громади по видатках за I півріччя 2024 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520966

79. Івано-Франківська міська рада. (2025). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської об'єднаної територіальної громади за 2024 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18521040

80. Івано-Франківська міська рада. (2025). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської об'єднаної територіальної громади за I квартал 2024 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18521030

81. Івано-Франківська міська рада. (2025). Звіт про виконання бюджету Івано-Франківської міської обєднаної територіальної громади по видатках за 2024 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520973

82. Ільєнко Р.В. Податкова політика держави:виклики, завдання, перспективи //Актуальні проблеми економіки.-2011.-№4.-с.211-216.

83. Казюк Я.М. Проблеми формування ефективного механізмуміжбюджетного регулювання в Україні та шляхи їх вирішення. Економіка тадержава. 2009. No 1. С. 100-102.

84. Канєва Т. В., Карпенко М. Ю. Методологічні засади формування доходної частини місцевих бюджетів за сучасних умов. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 59. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-55

85. Кириленко О., Чайковська І. Перспективи запровадження бюджету участі в Україні на основі зарубіжного досвіду. Вісник ТНЕУ. 2015. No 2. С.88–100.

86. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). К.: НІОС, 2000. С. 322.

87. Кириленко О. Перспективи запровадження бюджету участі в Україні на основі зарубіжного досвіду / О. Кириленко, І. Чайковська // Вісник Тернопільського національного економічного університету. - 2015. - Вип. 2. - С. 86-100. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2015_2_9.

88. Клець Л.Є. Бюджетний менеджмент / Л.Є. Клець. – Київ : Центр навч. літ., 2007. – 640 с.

89. Клімова С. М. Основні напрямки реформування місцевих бюджетів / С. М. Клімова // Актуальні проблеми державного управлянні. – 2007. – № 2. – С.

90. Ковтун Е.О. Партнерство суспільства та влади як основа суспільного розвитку. Публічне управління та адміністрування на сучасному етапі державотворення : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 жовтня 2019 р.) / відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т,

2019. С.32-35. URL: https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/1f30b2f91b4124794d5ae43544042092.pdf

91. Конституція України: Закон, Конституція від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top

92. Коренюк Л. В. Особливості формування місцевих бюджетів на регіональному рівні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 17. С. 662–664.

93. Корягін М. В. Місцеві бюджети в парадигмі розвитку фінансових відносин на місцевому рівні // Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.15. С. 214-219.

94. Корягін М. Еволюція наукових поглядів на місцеві бюджети у світовій економічній думці // Ефективність державного управління. 2011. Вип. 28. С. 312-318.

95. Котляревський С. А. Бюджет і місцеві фінанси / С. А. Котляревський. — М. : Економічне життя, 1926. — 320 с.

96. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: Навчальний посібник. К.: Знання, 1999. 487 с.

97. Кремень О. І. Фінанси: навч. посіб. / О. І. Кремень, В. М. Кремень. - К. : ЦУЛ, 2012. – 416 с.

98. Криштоф Н. С. Міжбюджетні відносини в системі державного регулювання економіки України на сучасному етапі розвитку. Державне управління: теорія та практика. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_2013_1_12.pdf (дата звернення: 13.08.2023)

99. Круглякова В. В., Жовтяк К. В., Колісник М. І. Бюджет участі як дієвий інструмент розвитку територіальної громади на прикладі м. Львова. Бізнес Інформ. 2020. №4. С. 370–376. URL: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-370-376

100. Кульчицький М. І. Тенденції та проблеми формування доходів місцевих бюджетів. Східна Європа: економіка, бізнес та управління.

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури. 2017. Вип. 3 (08). С. 296–301.

101. Кульчицький М.І. Місцеві бюджети і механізм їх формування // Фінанси України. 2001. № 9. С. 99.

102. Лазар П. Д. Збільшення дохідних джерел місцевих бюджетів забезпечить фінансову незалежність органів самоврядування / П. Д. Лазар // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 149–154

103. Львівська міська рада. (2010). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 2010 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18515207

104. Львівська міська рада. (2011). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 1-ше півріччя 2011 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18515223

105. Львівська міська рада. (2011). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 9 місяців 2011 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18515191

106. Львівська міська рада. (2012). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 1-й квартал 2012 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18515232

107. Львівська міська рада. (2012). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 9 місяців 2012 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18515254

108. Львівська міська рада. (2013). Виконання дохідної частини міського бюджету м. Львова за 2012 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18515266

109. Львівська міська рада. (2013). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 1-ше півріччя 2013 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18515274

110. Львівська міська рада. (2014). Виконання дохідної частини міського бюджету м. Львова за 1-ше півріччя 2014 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18515298

111. Львівська міська рада. (2014). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 1-й квартал 2014 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18515287

112. Львівська міська рада. (2014). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 9 місяців 2014 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18515307

113. Львівська міська рада. (2015). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 2014 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18515317

114. Львівська міська рада. (2016). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 1-й квартал 2016 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520297

115. Львівська міська рада. (2016). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 1-ше півріччя 2016 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520311

116. Львівська міська рада. (2016). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 9 місяців 2016 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520313

117. Львівська міська рада. (2017). Виконання видаткової частини міського бюджету м. Львова за 1-й квартал 2017 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520673

118. Львівська міська рада. (2017). Виконання видаткової частини міського бюджету м. Львова за 1-ше півріччя 2017 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520679

119. Львівська міська рада. (2017). Виконання видаткової частини міського бюджету м. Львова за 9 місяців 2017 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520684

120. Львівська міська рада. (2017). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 2016 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520323

121. Львівська міська рада. (2018). Виконання видаткової частини загального фонду міського бюджету м. Львова за 1-й квартал 2018 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520702

122. Львівська міська рада. (2018). Виконання видаткової частини міського бюджету м. Львова за 1-ше півріччя 2018 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520709

123. Львівська міська рада. (2018). Виконання видаткової частини міського бюджету м. Львова за 2017 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520689

124. Львівська міська рада. (2018). Виконання видаткової частини міського бюджету м. Львова за 9 місяців 2018 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520717

125. Львівська міська рада. (2018). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 1-й квартал 2018 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520329

126. Львівська міська рада. (2018). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 1-ше півріччя 2018 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520333

127. Львівська міська рада. (2018). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 9 місяців 2018 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520339

128. Львівська міська рада. (2019). Виконання видаткової частини загального фонду міського бюджету м. Львова за січень-червень 2019 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520743

129. Львівська міська рада. (2019). Виконання видаткової частини міського бюджету м. Львова за 1 квартал 2019 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520734

130. Львівська міська рада. (2019). Виконання видаткової частини міського бюджету м. Львова за 2018 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520727

131. Львівська міська рада. (2019). Виконання видаткової частини міського бюджету м. Львова за 9 місяців 2019 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520746

132. Львівська міська рада. (2019). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 2018 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520347

133. Львівська міська рада. (2020). Виконання видаткової частини загального фонду міського бюджету м. Львова за 2019 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520750

134. Львівська міська рада. (2020). Виконання видаткової частини міського бюджету м. Львова за 1-й квартал 2020 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520758

135. Львівська міська рада. (2020). Виконання видаткової частини міського бюджету м. Львова за 1-ше півріччя 2020 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520765

136. Львівська міська рада. (2020). Виконання видаткової частини міського бюджету м. Львова за 9 місяців 2020 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520767

137. Львівська міська рада. (2020). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 9 місяців 2020 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520372

138. Львівська міська рада. (2020). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за I квартал 2020 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520350

139. Львівська міська рада. (2020). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за I півріччя 2020 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520364

140. Львівська міська рада. (2021). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за 1-ше півріччя 2021 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520781

141. Львівська міська рада. (2021). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за 9 місяців 2021 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520785

142. Львівська міська рада. (2021). Виконання видаткової частини загального фонду бюджету Львівської МТГ за 1 квартал 2021 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520777

143. Львівська міська рада. (2021). Виконання видаткової частини міського бюджету м. Львова за 2020 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520775

144. Львівська міська рада. (2021). Виконання дохідної частини бюджету Львівської МТГ за 9 місяців 2021 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520397

145. Львівська міська рада. (2021). Виконання дохідної частини бюджету Львівської МТГ за I квартал 2021 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520382

146. Львівська міська рада. (2021). Виконання дохідної частини міського бюджету Львівської МТГ за I півріччя 2021 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520387

147. Львівська міська рада. (2021). Виконання дохідної частини міського бюджету м.Львова за 2020 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520376

148. Львівська міська рада. (2022). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за 1-ше півріччя 2022 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520797

149. Львівська міська рада. (2022). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за 2021 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520791

150. Львівська міська рада. (2022). Виконання дохідної частини бюджету Львівської МТГ за 2021 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520399

151. Львівська міська рада. (2023). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за 2022 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520806

152. Львівська міська рада. (2023). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за 9 місяців 2023 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520829

153. Львівська міська рада. (2023). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за I квартал 2023 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520814

154. Львівська міська рада. (2023). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за I півріччя 2023 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520819

155. Львівська міська рада. (2023). Виконання дохідної частини бюджету Львівської МТГ за 9 місяців 2023 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520559

156. Львівська міська рада. (2023). Виконання дохідної частини бюджету Львівської МТГ за I квартал 2023 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520540

157. Львівська міська рада. (2023). Виконання дохідної частини бюджету Львівської МТГ за I півріччя 2023 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520548

158. Львівська міська рада. (2024). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за 2023 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520835

159. Львівська міська рада. (2024). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за 9 місяців 2024 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520852

160. Львівська міська рада. (2024). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за I квартал 2024 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520839

161. Львівська міська рада. (2024). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за I півріччя 2024 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520847

162. Львівська міська рада. (2024). Виконання дохідної частини бюджету Львівської МТГ за 2023 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520563

163. Львівська міська рада. (2025). Виконання видаткової частини бюджету Львівської міської територіальної громади за 9 місяців 2025 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520878

164. Львівська міська рада. (2025). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за 2024 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520859

165. Львівська міська рада. (2025). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за I квартал 2025 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520867

166. Львівська міська рада. (2025). Виконання видаткової частини бюджету Львівської МТГ за I півріччя 2025 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520870

167. Львівська міська рада. (2025). Виконання дохідної частини бюджету Львівської міської територіальної громади за 9 місяців 2025 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520605

168. Львівська міська рада. (2025). Виконання дохідної частини бюджету Львівської МТГ за 2024 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520569

169. Львівська міська рада. (2025). Виконання дохідної частини бюджету Львівської МТГ за I квартал 2025 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520600

170. Львівська міська рада. (2025). Виконання дохідної частини бюджету Львівської МТГ за І півріччя 2025 року. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520603

171. Львівська міська рада. (2026). Виконання дохідної частини бюджету Львівської МТГ за 2025 рік. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.18520613

172. Макогон В. Д. Основи регулювання міжбюджетних відносин. Економіка. Фінанси. Право. 2010. № 12. С. 21–24.

173. Максюта А.А. Бюджетна складова суспільного розвитку / А.А. Максюта, І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 3. – С. 45–54.

174. Малік Є.О., Завистовська Г.І. Засади й інструменти активізації фінансового впливу на соціально-економічний розвиток України // Фінанси України, №4, 2009 р. – с.120-123

175. Мануілова К. В., Мужайло В. Д., Бондар В. А. Оптимізація міжбюджетних відносин як чинник сталого розвитку громад в контексті децентралізації влади України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1975 (дата звернення: 21.07.2023).

176. Матвєєва О.Ю. Використання економічно орієнтованого підходу до визначення поняття «місцеві бюджети» як основи фінансового забезпечення місцевого самоврядування // Державне управління та місцеве самоврядування. 2010. Вип. 2. URL: http://www.dridu.dp.ua/vidavictvo/2010/2010_02%285%29/10moyzms.pdf.(дата звернення: 2 березня 2018 р.).

177. Методика формування системи учасницького бюджетування та бюджету участі на рівні міст обласного значення і об'єднаних територіальних громад.. Всеукраїнська громадська організація "Асоціація сприяння самоорганізації населення" Проект: «Місцевий бюджет – з людьми і для людей». URL: https://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2012/08/MetodikaByudzhetu-uchasti-1.pdf

178. Мигович Т. М. Аналіз структури видатків місцевих бюджетів [Електронний ресурс] / Т. М. Мигович. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/Збірник/2011-2/Мигович.pdf.

179. Місцеві фінанси: підручник / За ред. О.П.Кириленко. — К.: Знання, 2006. — 677 с.

180. Мярковський А.І. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни / А.І. Мярковський, І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 5. – С. 5–15.

181. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні» від 3.03.2020 р. No 94. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0094201-20#Text.

182. Наркізова Т. М. Теоретичні аспекти реалізації міжбюджетних відносин в Україні. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2014. № 2. С. 118-122.

183. Національний інститут стратегічних досліджень. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні. 2012.

184. Олейник А. Н. Інституціональна економіка / А. Н. Олейник. — М. : ІНФРА-М, 2005. — 740 с.

185. Олійченко І., Дітковська М. Особливості міжбюджетних відносин в умовах децентралізації влади в України. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. № 2 (26). С. 154–163.

186. Опарін В.М. Публічні фінанси: ґенеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація // Фінанси України. 2017. № 2. С. 110-128.

187. Орзіх М.П. Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування // Місцеве та регіональне самоврядування України. Київ. 1994. Вип. 4 (9). С. 45.

188. Острогляд (Лісовська) О., Литвинчук І. Класифікація фінансових ресурсів місцевого самоврядування. Сучасні тенденції розвитку

бухгалтерського обліку та оподаткування, Житомир, Украхна, 25 листоп. 2013. Житомир : ЖДТУ, 2016. С. 269–277.

189. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2003. – с 372.

190. Письменний В. В. Доходи місцевих бюджетів: теоретична концептуалізація і практика формування: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. ТНЕУ. Тернопіль, 2019. 514 с.

191. Платформа електронної демократії E-DEM. Модуль статистики «Громадський бюджет» за 2017–2022 роки. URL: https://stat.e-dem.ua/budget/authors/.

192. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text

193. Практики впровадження бюджету участі у Донецькій та Луганській областях. UNDP. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/praktykyvprovadzhennya-byudzhetu-uchasti-u-donetskiy-ta-luhanskiy-oblastyakh

194. Проць, Н., & Костенюк, Т. (2025). Сутність та роль трансфертів в системі бюджетного регулювання. Актуальні питання економічних наук, (8). https://doi.org/10.5281/zenodo.15094010

195. Пухир С. Т. Фінансові механізми реалізації державної регіональної політики: сучасний стан та пріоритети вдосконалення: монографія. Київ : Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи», 2017. 374 с.

196. Радіонов Ю. Д. Формування і виконання державного та місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 53. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-55

197. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету : монографія / Ю.Д. Радіонов. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. – 616 с.

198. Рябушка Л. Б. Механізм міжбюджетних відносин: проблеми та перспективи розвитку. Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова. 2013. Т. 18, № 2/1. С. 126–130.

199. Рябцева В. О. Світовий досвід використання партисипативного бюджетування. Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Україні, Хмельницький, Україна. Хмельницький університет управління та права, 2017. С. 86–89.

200. Семенов Г.А. Формування та використання місцевих бюджетів / Семенов Г.А. // Економічний вісник Донбасу. — 2008. — №2. — С. 122—129.

201. Сидор, І. П. Міжбюджетні трансферти в системі доходів місцевих бюджетів: сучасний стан та напрями вдосконалення. Інфраструктура ринку. 2019. Випуск 32. с. 363–370. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37726/1/55.pdf

202. Симанич Н. (2023). Доходи місцевих бюджетів: Теоретична концептуалізація і практика формування. Modeling the development of the economic systems, (4), 311–317. https://doi.org/10.31891/mdes/2023-10-43

203. Слатвицька А. Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду реформування між бюджетних відносин // Економіка, фінанси, право, №2, 2002 р. - с.26-29

204. Слухай С.В., Здерка Н.Я. Формування доходів місцевих бюджетів у контексті трансформації податкової системи // Фінанси України. – 2006. – № 5. – с. 11-20.

205. Статистика | громадський проект івано-франківська ТГ. Громадський Проект. URL: https://if.pb.org.ua/statistics.

206. Стояновська О. А. Основні проблеми системи міжбюджетного перерозподілу [Електронний ресурс] / О. А. Стояновська // УДК 336.71. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/sre/2011_5/300.pdf.

207. Сукрушева Г.О. Місцеві бюджети як основна ланка місцевих фінансів України // Комунальне господарство міст. 2012. №102. С. 220-227.

208. Тимошенко О. В. Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування в умовах фінансової незалежності територіальних громад / О. В. Тимошенко. // Економіка та держава. – 2010. – С. 72–74.

209. Ткачук І. Я. Інститути громадянського суспільства: зміст та роль. Modern Economics, №22, 2020.

210. У 20 громадах-партнерках Проєкту USAID «ГОВЕРЛА» запровадять партисипативне бюджетування. URL: https://decentralization.gov.ua/news/17250

211. Фінансове управління Черняхівської районної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ronl.org/referaty/finansy/325032/

212. Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування в умовах фінансової незалежності територіальних громад / О. В. Тимошенко. Економіка та держава. 2010. № 1. С. 72-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2010_1_19

213. Ухаль К.В. Методичні засади дослідження соціально-економічного потенціалу регіону // Український географічний журнал. 2013. №3. С. 40-45.Хмельницький вісник

214. Цимбаленко Я. В. Шляхи реформування міжбюджетних відносин в Україні [Електронний ресурс] / Я. В. Цимбаленк // УДК 351.82. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Dtr_du/2010_1/files/DU110_27.pdf.

215. Цимбалюк І. О., Павліха Н. В., Корнелюк О. А. Місцеві бюджети як основа фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 55. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-107

216. Шевчук Н. Ю. Структура видатків місцевих бюджетів України / Н. Ю. Шевчук // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 5. – С. 202–207.

217. Ширкевич Н. А. Місцеві бюджети / Н. А. Ширкевич. — М. : Фінанси і статистика, 1991. — 586 с.

218. Штурм Р. Бюджет / Р. Штурм; [перкл.. А.С. Ізгоєва]. – СПб. 1907. 600 с.

219. A. Marquetti, G. De Campos and R. Pires, Democracia participativa e redistribuição: analise de experiencia de Orçamento participativo, São Paulo, 2008.

220. Carothers T., Barndt W. Civil Society. Foreign Policy, 1999.

221. Chavez, Daniel. 2008. "The Watering Down of Participatory Budgeting and People Power in Porto Alegre, Brazil," Participatory Learning and Action 58 (June), 57-60.

222. Dias, N. Jślio, S. (2018), 'The next thirty years of participatory budgeting in the world start today,' in N. Dias (ed.) Hope for Democracy. 30 Years ofParticipatory Budgeting Worldwide, Sćo Brįs de Alportel: In Loco Association, pp. 15–34.

223. Edwards M. Civil Society. Cambridge: Polity Press, 2009.

224. Fairstein, R., Benadè, G., & Gal, K. (2023). Participatory Budgeting Designs for the Real World. Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence, 37(5), 5633-5640. https://doi.org/10.1609/aaai.v37i5.25699

225. Ferguson A. An Essay on the History of Civil Society. Transaction Publishers, 1980.

226. Goldfrank, Benjamin. 2007a. "Lessons from Latin American Experience in Participatory Budgeting," in Anwar Shah, ed., Participatory Budgeting. Washington, DC: World Bank Institute.

227. Hernández-Medina. (2007). "De la ciudad a la nación? La democracia participativa y la izquierda latinoamericana," Nueva Sociedad, No. 212 (NovemberDecember): 53-66.

228. J. Sarnes, Remedies for the public debt problem: the impact of dysfunctional incentive structures and behavioural aspects on German municipal debts, Hertie school of governance, working paper 51/2010.

229. Maksym Khodan and Ivan Burtnyak (2025). Local budgets in Ukraine during wartime: Challenges, adaptation strategies, and the role of participatory budgeting. Public and Municipal Finance, 14(4), 77-93. doi:10.21511/pmf.14(4).2025.06

230. National Institute for Strategic Studies (2012). On the State of the development of the civil society in Ukraine. URL: https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi/pro-stan-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukraini-analitichna (accessed on November, 1, 2022)

231. Open Budget Survey 2023. Ukraine / International Budget Partnership. URL: https://internationalbudget.org/sites/default/files/country-surveys-pdfs/2023/open-budgetsurvey-ukraine-2023-en.pdf (дата звернення: 23.10.2025).

232. Razumkov Centre. Balance of Public Trust in Social Institutions of Ukraine. Kyiv : Razumkov Centre Research Report, 2024. 48 p.

233. RedFAL. 2007. “Declaration of Málaga,” Transnational Institute website. March. http://www.tni.org/article/malaga-declaration

234. See Y. Sintomer, C. Herzberg and A. Rocke, From Porto Alegre to Europe: potentials and limitations of participatory budgeting, 32(1) International Journal of Urban and Regional Research, 2008.

235. See Y. Sintomer, C. Herzberg and G. Allegretti, Participatory Budgeting Worldwide, Engagement Global, 2013, p.41.

236. Sgueo, Gianluca and Sgueo, Gianluca, Participatory Budgeting: An Innovative Approach (January 7, 2016). Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2712213 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2712213

237. Shah A. Overview. Participatory Budgeting: Public Sector Governance and Accountability. / Edited by A. Shah. Washington, DC: World Bank, 2007. P. 1–18. URL: https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6640/39498.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

238. Shkolnyk I., Melnyk T., Havrysh Yu., Ivanchenko A. Local finance transparency in Ukraine. Public and Municipal Finance. 2019. T. 8, № 1. C. 73–82. DOI: https://doi.org/10.21511/pmf.08(1).2019.06

239. Sintomer Y., Herzberg C., Röcke A. Participatory Budgeting in Europe: Potentials and Challenges. International Journal of Urban and Regional Research. 2008.Vol. 32(1). P. 164–178. DOI:10.1111/j.1468-2427.2008.00777.x.

240. Sintomer, Y.; Herzberg, C.; and Rocke, A. 2008. Participatory budgeting in Europe: Potentials and challenges. International journal of urban and regional research, 32(1): 164–178.

241. Sintomer, Yves, Carsten Carsten Herzberg, Giovanni Allegretti, and Anja Röcke. 2010. "Learning from the South: Participatory Budgeting Worldwide – an Invitation to Global Cooperation," Dialog Global n. 25. Bonn: Capacity Building International, Germany/Service Agency Communities in One World (December).

242. Spada, Paulo. 2010. "Political Competition and the Diffusion of Policy Innovations in Local Government: the Case of Participatory Budgeting in Brazil." Paper presented at the Meeting of the Latin American Studies Association, Toronto, Canada.

243. Su, C. 2017. From Porto Alegre to New York City: Participatory Budgeting and Democracy. New Political Science, 39(1): 67–75.

244. Tkachuk I. (2020). Finances of the civil society: theory and the practice. Tehnodruk. Chernivtsi. 352 p.

245. Tkachuk I. Schumpeter's theory of economic development and modern civil society: points of interaction. Access Journal, 2023.

246. Wampler, Brian, and Leonardo Avritzer. 2005. "The Spread of Participatory Democracy in Brazil: From Radical Democracy to Participatory Good Government," Journal of Latin American Urban Studies 7 (Fall), 37-52.

Додатки

Додаток А

Статті, які індексуються у міжнародних наукометричних базах даних категорії А

1. Maksym Khodan and Ivan Burtnyak (2025). Local budgets in Ukraine during wartime: Challenges, adaptation strategies, and the role of participatory budgeting. *Public and Municipal Finance*, 14(4), 77-93.

DOI: 10.21511/pmf.14(4).2025.06

URL: https://businessperspectives.org/index.php/journals/public-and-municipal-finance/issue-505/local-budgets-in-ukraine-during-wartime-challenges-adaptation-strategies-and-the-role-of-participatory-budgeting

Статті у наукових фахових виданнях України категоріх Б:

2. Ходан, М. (2026). Дохідна спроможність місцевих бюджетів як фактор розвитку територіальних громад в умовах війни. *Суспільство та національні інтереси*, 5(25), 3021–3031.

DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2189-2201

URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/42960

3. Ходан, М. (2026). Особливості фінансування розбудови територіальних громад в умовах війни. «*Національні інтереси України»: науково-практичний журнал*, 5(22), 2189–2201.

DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-5(22)-3021-3031

URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/43670

4. Ходан, М. (2026). Фінансові аспекти розвитку територіальних громад в умовах війни. «*Наукові інновації та передові технології» Державне управління, економіка, право, педагогіка, психологія: журнал*, 5(57), 5366–5376.

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-5(57)-5365-5376

URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/view/463

5. Буртняк, І., & Ходан, М. (2025). Місцеві бюджети у воєнний час: можливості співпраці держави та соціальних інститутів. *Herald of Khmelnytskyi National University*. Economic Sciences, 348(6), 363-369.

DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-348-6-53

URL: https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/2418

6. Буртняк І.В., Ходан М.А., "Виклики партисипативного бюджетування: комплексний огляд",): *Наукові перспективи,* № 8(38) (2023), с.301-308.

DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8(38)-301-308

URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6055

7. Буртняк І.В., Ходан М.А., "Партисипативне бюджетування в умовах війни: реальність та виклики", *Наукові перспективи,* № 11(53) (2024) , с.511-519.

DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53)-511-519

URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/17112

8. Буртняк, І., & Ходан, М. (2025). Бюджетна стійкість та адаптація міських фінансів у період війни: аналіз Львова та Харкова. *Економіка та суспільство,* (79).

DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-61

URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6697

Праці, які засвідчують апробацію результатів матеріалів дослідження

9. Буртняк І.В., Ходан М.А., Партисипативне бюджетування в умовах війни/ І. В. Буртняк. М.А. Ходан / *Матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих економістів-кібернетиків*

«Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід» (Львів). 24-25 листопада 2023 р. – С. 41-42.

URL: https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/07/2023_Zbirnyk-OK.pdf

10. Буртняк І.В., Ходан М.А., Особливості економетричного моделювання місцевих бюджетів. / М.А. Ходан, І. В. Буртняк // *Матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференці «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем.* 6-7 квітня 2023 р.» – Мультимедійне наук. електрон. вид. – Братислава – Харків, ВШЕМ – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2023.

URL: https://mpsesm.hneu.edu.ua/book/2025/index.html

11. Буртняк І.В., Ходан М.А., Місцеві бюджети в умовах військового стану// *Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід. Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції.* Форум молодих економістів-кібернетиків 22-23 листопада 2024

URL: https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/11/2024_Zbirnyk-OK_END.pdf

12. Буртняк І.В., Ходан М.А., Functioning of local budgets of Ukraine during the war: resilience, adaptation, and the role of public participation// Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід. *Матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції Форум молодих економістів-кібернетиків.* 21-22 листопада 2025

URL: https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/12/2025_Zbirnyk-OK-NEW-1.pdf

13. Буртняк І. В., Ходан М. А Оцінка впливу повномасштабного вторгнення на соціальні видатки бюджету м. Львів. Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці. *Матеріали IX Міжнародної науково-методичної конференції. Чернівці, Чернівці, Україна. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*, 2025. С. 168–169.

URL: https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/12314?show=full

14. Буртняк І. В., Ходан М. А. Економетричне моделювання та прогнозування місцевих бюджетів в умовах війни. Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем. *Матеріали XVI міжнародної науково-практичної конференції*. 22-23 квітня 2025 р.. ХНЕУ ім. С. Кузнеця : Мультимедійне наук. електрон. видання, 2025.

URL: https://mpsesm.hneu.edu.ua/book/2025/index.html

Додаток Б

Львівська міська рада
Департамент фінансової політики
79008, Львів, пл. Ринок, 1
Тел.: (032) 254-60-64

_____ № _____ на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність

Видана аспіранту ХОДАНУ Максиму Анатолійовичу про те, що окремі результати його дисертаційного дослідження на тему «Місцевий бюджет як драйвер розвитку економіки територіальних громад в умовах війни» були використані у діяльності Департаменту фінансової політики Львівської міської ради

Зокрема, у практичній діяльності враховано розроблені автором методичні підходи до аналізу формування дохідної та видаткової частин бюджету Львівської міської територіальної громади, оцінювання ефективності роботи з планування бюджету Львівської міської територіальної громади та стану виконання його дохідної частини, а також пропозиції щодо забезпечення прозорості бюджетного процесу в умовах фінансової децентралізації.

Результати дослідження використано при здійсненні аналітичної роботи щодо оцінювання структури бюджетних надходжень, ефективного та цільового використання бюджетних коштів та вдосконалення механізмів взаємодії з громадськістю у межах бюджетного процесу, зокрема запровадження інструментів партисипативного бюджетування.

Використання напрацювань здобувача сприятиме підвищенню якості аналітичного забезпечення бюджетного планування та управління коштами бюджету Львівської міської територіальної громади.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради.

Директор департаменту Вікторія ДОВЖИК

СЕД Львівської міської ради IT-Enterprise
№2202-вих-27690 від 02.03.2026
Підписувач ДОВЖИК ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

Додаток В

МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Код ЄДРПОУ 24717441, код ЄДЕБО 1182
Україна, 25026, м. Кропивницький, вул. Варшавська,2,
тел/факс (0522)27-50-07, E-mail: ki_maup@ukr.net

«16» лютого **2026 р.** № 22

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Ходана Максима Анатолійовича

на тему «Місцевий бюджет як драйвер розвитку економіки територіальних громад в умовах війни»

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Ходана Максима Анатолійовича на тему «Місцевий бюджет як драйвер розвитку економіки територіальних громад в умовах війни» здійснено у навчальному процесі Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом».

Основні теоретичні положення, аналітичні матеріали та розроблені автором методичні підходи до оцінювання ефективності формування та виконання міських бюджетів, а також результати економетричного моделювання впливу соціально-економічних і інституційних чинників на параметри бюджетного процесу інтегровано у зміст та навчально-методичне забезпечення дисципліни «Бюджетна система України».

Матеріали дисертаційного дослідження використано з метою оновлення та вдосконалення методичного забезпечення тем, що стосуєтсья:

- формування дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів;

– оцінювання результативності та ефективності бюджетних програм;

– аналізу впливу процесів фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток територіальних громад;

– застосування інструментів партисипативного бюджетування;

– підвищення прозорості та підзвітності бюджетного процесу на місцевому рівні.

Впровадження результатів дослідження сприяло модернізації змісту лекційних та практичних занять, підвищенню науково-методичного рівня освітнього процесу, а також формуванню у здобувачів вищої освіти системного та сучасного бачення управління місцевими фінансами в умовах розвитку громадянського суспільства та трансформації бюджетної політики України.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради.

Директор
Центральноукраїнського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП» **Роман КОЛІСНІЧЕНКО**

Додаток Г

ВХІДНІ ДАНІ ДЛЯ ПОБУДОВИ ЕКОНОМЕТРИЧНОЇ МОДЕЛІ

Рік, квартал	ДОХОДИ (Y)	ТРАНСФЕРТИ (X1)	ЗП (X2)	КУРС (X3)	DUMMY (X4)	DUMMY*TREND (X5)
1	2	3	4	5	6	7
10-1	384506	81383	1838	7,92	0	0
10-2	451378	95538	2077	7,9	0	0
10-3	460775	108401	2084	7,91	0	0
10-4	514239	98755	2252	7,96	0	0
11-1	427903	119600	2158	7,96	0	0
11-2	494161	126517	2319	7,97	0	0
11-3	552266	134054	2358	7,97	0	0
11-4	625216	180721	2533	7,98	0	0
12-1	533794	154677	2478	7,98	0	0
12-2	581809	144875	2670	7,99	0	0
12-3	609665	145344	2653	7,99	0	0
12-4	886368	374519	2791	7,99	0	0
13-1	581137	166364	2747	7,99	0	0
13-2	647876	170871	2887	7,99	0	0
13-3	640110	165997	2891	7,99	0	0
13-4	693262	196650	3029	7,99	0	0
14-1	612144	197487	2816	10,95	0	0
14-2	724607	203666	3088	11,82	0	0
14-3	779880	185411	3055	12,94	0	0
14-4	939502	188687	3353	15,76	0	0
15-1	929471	410562	3273	23,44	0	0
15-2	1146511	529396	3782	21,01	0	0
15-3	1088135	450399	3843	21,52	0	0
15-4	1774047	967709	4643	24	0	0
16-1	1434276	621463	4247	26,21	0	0
16-2	1638505	683854	4915	24,85	0	0
16-3	1510113	529397	4810	25,91	0	0
16-4	1933385	824853	5623	27,19	0	0
17-1	2309951	1198597	5997	26,97	0	0
17-2	2053897	864824	6734	26,09	0	0
17-3	2003712	814099	6784	26,52	0	0
17-4	2242637	757591	7879	28,06	0	0
18-1	2579430	1223692	7452	26,54	0	0
18-2	2502424	1001247	8324	26,18	0	0
18-3	2110668	602847	8416	28,29	0	0
18-4	2470160	650289	9172	27,68	0	0
19-1	2525808	753689	8837	27,24	0	0

Продовження Додатку Г

Рік, квартал	ДОХОДИ (Y)	ТРАНСФЕРТИ (X1)	ЗП (X2)	КУРС (X3)	DUMMY (X4)	DUMMY*TREND (X5)
1	2	3	4	5	6	7
19-2	2611108	778116	9693	26,16	0	0
19-3	2446937	570867	9645	24,08	0	0
19-4	2695761	636416	10415	23,68	0	0
20-1	2208901	392533	9965	28,06	0	0
20-2	2042409	418349	10231	26,69	0	0
20-3	2051793	236146	11009	28,29	0	0
20-4	2767322	428926	12518	28,27	0	0
21-1	2355779	322543	11937	27,88	0	0
21-2	2887249	553281	12903	27,17	0	0
21-3	2801142	270370	13018	26,57	0	0
21-4	3605489	504860	15262	27,27	0	0
22-1	2900124	394565	13016	29,25	1	49
22-2	3480825	569318	13957	29,25	1	50
22-3	3437334	287063	13387	36,56	1	51
22-4	4058236	379330	15116	36,56	1	52
23-1	3659384	359735	13423	36,56	1	53
23-2	4151292	580149	16012	36,56	1	54
23-3	4008153	331999	14518	36,56	1	55
23-4	4053234	480479	16836	37,98	1	56
24-1	3870006	391268	15433	39,22	1	57
24-2	4637059	845077	18806	40,53	1	58
24-3	5244934	284544	18020	41,16	1	59
24-4	4756702	701367	21698	42,03	1	60
25-1	4601860	476675	22281	41,47	1	61
25-2	5450247	797895	23997	41,64	1	62
25-3	5522384	437518	24366	41,31	1	63
25-4	5983910	732820	27183	42,38	1	64

Додаток Д

РОЗРАХУНОК ЕКОНОМЕТРИЧНОЇ МОДЕЛІ

Специфікація моделі:

$$Yt = \alpha + \beta1X1t + \beta2X2t + \beta3X3t + \beta4Dt + \beta5(Dt \times Trendt) + \varepsilon t$$

де:

Yt – доходи місцевого бюджету;

X1 – міжбюджетні трансферти;

X2 – середня заробітна плата;

X3 – курс гривні до долара США;

Dt – фіктивна змінна воєнного періоду;

Dt × Trendt – інтерактивна змінна війни та часового тренду.

Рівняння моделі:

$$Yt = –110\,955{,}585 + 0{,}663767X1t + 157{,}304694X2t + 21\,428{,}758X3t + 530\,787{,}712Dt – 671{,}264(Dt \times Trendt)$$

Результати регресійного аналізу

Показник	Коефіцієнт	Стандартна помилка	t-статистика	p-value
Константа	–110 955,585	73 079,780	–1,518	0,1344
Трансферти (X1)	0,663767	0,139200	4,768	0,0000
Середня заробітна плата (X2)	157,304694	12,676700	12,409	0,0000
Курс грн/дол. США (X3)	21 428,758	7 054,520	3,038	0,0036
WarDummy (X4)	530 787,712	763 958,700	0,695	0,4900
WarDummy × Trend (X5)	–671,264	14 206,940	–0,047	0,9620

Розрахунок t-статистик:

$$t\alpha = –110\,955{,}585 / 73\,079{,}780 = –1{,}518$$

tX1 = 0,663767 / 0,139200 = 4,768

tX2 = 157,304694 / 12,676700 = 12,409

tX3 = 21 428,758 / 7 054,520 = 3,038

tX4 = 530 787,712 / 763 958,700 = 0,695

tX5 = –671,264 / 14 206,940 = –0,047

Показники якості моделі

Показник	**Значення**
Кількість спостережень (n)	64
Кількість факторів (k)	5
Multiple R	0,9912
R^2	0,9825
Adjusted R^2	0,9810
Standard Error	332 579,7
F-statistic	650,8645
Significance F	1,52E-49

Перевірка загальної значущості моделі:

Fрозр = 650,8645

Fкрит (α = 0,05; df1 = 5; df2 = 58) = 2,37

Fрозр > Fкрит

650,8645 > 2,37

Модель статистично значуща.

Додаток Е

РОЗРАХУНОК ТЕСТУ ЧОУ

Період 1: 2010Q1–2021Q4

Період 2: 2022Q1–2025Q4

Кількість спостережень:

$n_1 = 48$

$n_2 = 16$

Кількість параметрів моделі:

$k = 6$

Сума квадратів залишків для об'єднаної моделі:

RSSP = 2 571 276 062 919,92

Сума квадратів залишків для моделі 2010Q1–2021Q4:

$RSS_1 = 379\ 802\ 694\ 391{,}15$

Сума квадратів залишків для моделі 2022Q1–2025Q4:

$RSS_2 = 1\ 175\ 061\ 498\ 944{,}09$

Сума квадратів залишків для двох окремих моделей:

$RSS_1 + RSS_2 = 379\ 802\ 694\ 391{,}15 + 1\ 175\ 061\ 498\ 944{,}09 = 1\ 554\ 864\ 193\ 335{,}25$

Формула тесту Чоу:

$$F = [(RSSP - (RSS_1 + RSS_2))/k] \div [(RSS_1 + RSS_2)/(n_1 + n_2 - 2k)]$$

Розрахунок чисельника:

$RSSP - (RSS_1 + RSS_2) = 2\ 571\ 276\ 062\ 919{,}92 - 1\ 554\ 864\ 193\ 335{,}25 =$

$1\ 016\ 411\ 869\ 584{,}67$

$(RSSP - (RSS_1 + RSS_2))/k = 1\ 016\ 411\ 869\ 584{,}67 / 6 = 169\ 401\ 978\ 264{,}11$

Розрахунок знаменника:

$n_1 + n_2 – 2k = 48 + 16 – 12 = 52$

$(RSS_1 + RSS_2)/(n_1 + n_2 – 2k) = 1\ 554\ 864\ 193\ 335,25 / 52 = 29\ 901\ 234\ 487,22$

Розрахунок F-статистики:

$F = 169\ 401\ 978\ 264,11 / 29\ 901\ 234\ 487,22$

$F = 5,665$

Розрахунок p-value:

$p = P(F_{6;52} > 5,665)$

$p = 0,00017$

$p < 0,001$

Критичне значення F-критерію:

$F_{крит} (\alpha = 0,05; df_1 = 6; df_2 = 52) = 2,29$

Перевірка статистичної значущості:

$F_{розр} > F_{крит}$

$5,665 > 2,29$

$p < 0,001$

Висновок:

Нульова гіпотеза про відсутність структурного зламу відхиляється.

Результати тесту Чоу свідчать про наявність структурного зламу в процесі формування доходів місцевого бюджету м. Львова після початку повномасштабної війни.